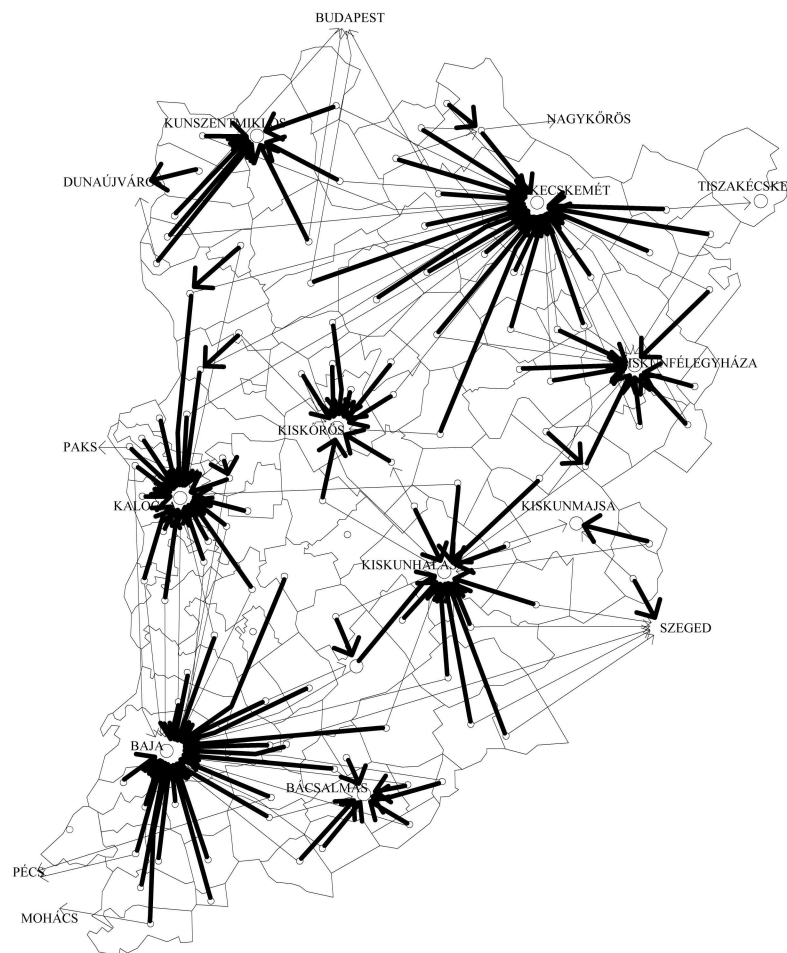

*MTA Regionális Kutatások Központja
Alföldi Tudományos Intézete
Kecskeméti Tudományos Osztálya*

1. kötet

*Bács-Kiskun megye a XXI. század küszöbén
(Települési és társadalmi változások áttekintése, 1990-2001)*

Kutatási megbízás zárójelentése

Témavezető: Dr. Csátori Bálint igazgató

Kecskemét

2003

Készült a Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat megbízásából

A kutatás résztvevői:

Dr. Csatári Bálint

geográfus, kandidátus

Gaborjákné Dr. Vydareny Klára

terület-és településfejlesztő szakközgazdász

Kanalas Imre

geográfus, doktorandusz

Kiss Attila

geográfus

Kovács András

szociológus, geográfus, doktorandusz

Tóth Krisztina

közgazdász geográfus

Törökné Gémes Tünde

történész, bibliográfus

Salánki Szilárd

informatikus

Szemenyei Gyula

matematikus

Havasi Béláné

szakasszisztens

Tartalom

Előszó	1
A hosszú távú települési folyamatok vázlatos értékelése és azok területi képe Bács-Kiskun megyében	4
Települési folyamatok önkormányzati kérdőívek alapján	20
Ingatlanpiaci folyamatok Bács-Kiskun megyében	28
Bács-Kiskun megye környezeti állapota	35
Az önkormányzatok véleménye a természeti és társadalmi környezetről	44
A mezőgazdaság helyzete Bács-Kiskun megyében	50
A kiskunsági tanyavilág	77
A tanyai gazdálkodás egy kérdőíves felmérés tükrében	84
A megye gazdaságának néhány jellemzője	90
Az információs társadalom kialakulásának új jelenségei Bács-Kiskun megyében	97

Előszó

Megyénkben, Bács-Kiskunban is - mint az országban általában - az átmenet időszakában **egyre bonyolultabbá válnak/váltak a területi-gazdasági és a települési-társadalmi folyamatok**. A korábbi, jellegéből következően viszonylag egyszerűen „átlátható” központi tervutasításos államszocialista rendszer páratlanul gyors összeomlása, megszűnése után **lassan tizenöt éve élünk az „átmenetben”**. Ez az átmenet olyan szinte állandónak tekinthető változásokat hozott, amelyeknek gyakran ugyan ismerjük az összetevőit, ugyanakkor sokkal **kevésbé ismerjük azokat az ok-következmény összefüggéseit**, amelyek e változásokat végül is motiválják, vagy meghatározzák.

A piacgazdaság elemeihez kapcsolódva például a tulajdonviszonyok átalakulása, az önkormányzati, vagy az államigazgatási rendszer változásai ugyan viszonylag könnyen vázolhatók, leírhatók. Sokkal kevésbé ismerjük azonban azokat a területi – társadalmi kölcsönhatásokat, amelyek a legnagyobb változásokat megélt szférák és ágazatok között – például éppen egy megyében – érvényesülnek.

E sokirányú változásoknak a szintjei és a dimenziói is mások. A globális változásoktól az európai csatlakozási processzuson át a magyar átalakulás nehézségéig végül is minden változás egyszerre jelenik meg a térben, s így mi megyénkben is. Van közülük olyan, ami egységesen hatja át a területi változásokat, s vannak olyanok, amelyek másképpen érvényesülnek, fejtik ki hatásukat.

Az adaptivitás és az alkalmazkodás nagy kényszerei és a gyakran vitathatatlanul súlyos ágazati-területi problémák – vagy ahogy másképpen mondjuk: „a megoldásra váró mindennapi gondok sokasága” - sajnos azt eredményezik, hogy **a térségek elvesztik egyedi karakterüket, gyengül az identitásuk, jövő terveik formálissá válnak**, s ezáltal érezhetően csökken a saját lokális közösségeik sorsának jobbra fordításába vetett hitük is. Ez veszélyes jelenség.

Nem vitatva, hogy a leküzdendő akadályok (gazdaságiak, társadalmiak, politikaiak, stb.) számosak és valóban nagyok, mégis **szükséges azokkal a közelmúltbeli sajátosan megyei és térbeli változásokkal foglalkozni**, azokat értékelni, amelyek segíthetnek érdemben eligazodni a sokféle dimenziójú és erősségű változás között, s amelyek támpontokat nyújthatnak ahhoz, hogy az átmenet befejeződjön, s a megye települései, térségei és azok társadalma könnyebben „rátalálhasson” azokra a lehetőségekre, amelyek valóban reálisan állnak előtte.

Egészében **Bács-Kiskun megye gazdasági pozíciói** – s nemcsak a súlyos nehézségekkel küzdő agrárviszonyok miatt, hanem például a fekete gazdaság jelentős hányada okán is – **a rendszerváltás óta folyamatosan romlanak.**

A piacgazdaságban ez sok mindennek oka lehet. **Következményeként alacsony a gazdaságilag aktív népesség, kevés a települések saját bevételként felhasználható helyi adója vagy forrása, magas a munkanélküliség, vagy a kényszervállalkozások aránya.** Mindezt a rendszerváltás után kialakult területi politikai beavatkozások sem tudták mérsékelni, s hiányzott hozzájuk egy valóban önálló döntésre képes, a szubszidiaritás elvén működő, okosan decentralizált térségi politika is.

A felmerült jelentős hiányok „pótlása” általában tűzoltó módszerrel, vagy a „minden szinten szinte mindent”, sőt inkább a „legalább egy kicsit próbáljunk segíteni” módszerekkel történt. **Nincs olyan gazdasági húzóágazat, amely képes lenne a megyét „eltartani”,** de a kistérségekben sincsenek olyanok, amelyek legalább egy – két kistérséget önállóan „elbírnának”.

Egy dinamikusabb megyebeli gazdasági fejlődésnek nemcsak az évtized során felmerült különböző válságjelenségek a „hátráltatói”, hanem a sok más tényező is. Fontos gazdasági elem még például a **tőkeszegénység és a tőkevonzó képesség alacsony szintje,** az **infrastruktúra egyenlőtlen fejlődése,** a közlekedési tényezők részbeni elmaradottsága, vagy **a településhálózat gyenge kohéziója,** azaz a város-falu kapcsolatok 1990-es évtized eleji „szétesése” után azok lassú újjáépülése. A gazdasági (beszállítói vagy munkaerő piaci) kapcsolatok a korábbi évtizedek töredékére csökkentek, s ezek hiányában más (pl. szolgáltatási, kiskereskedelmi, stb.) szférákban is mérséklődött a térségi együttműködési készség. Ez megítélésünk szerint kedvezőtlenül hatott a területfejlesztési (kistérségi, megyei), s valóban „közös” célok kitűzésére és megvalósítására is. A széteső területi struktúrák csak fokozták a települések magukba fordulását, atomizálódását.

Ezekre „rakódik” rá **számos helyi szociális, egészségi és életmódbeli probléma,** például a határmenti zónában, az aprófalvakban vagy a tanyás településeken.

Mint arra egyre több tanulmány hívja fel figyelmet, **a tényleges, effektív tőkehiány az ún. társadalmi tőke hiányával is párosul,** ami a bizalmatlanságban, gyakran politikai indulatosságban, a helyi és a civil közösségek szétesésében, azaz a lokális vagy térségi összefogáshoz szükséges nagyon fontos partnerek gyengeségében is megnyilvánul.

E sokelemű térbeli problémahalmaz és azok bonyolult összefüggései, egymásra hatásai gyakran spontán módon, azaz nem modellezhetően, illetve előre nem vagy alig láthatóan hatnak a térbeli gazdasági társadalmi folyamatokra.

Ezért döntöttünk most úgy e munka kezdetekor, hogy nem egy „hagyományos” kutatási tematika mentén vizsgálódunk, hanem **megpróbálunk kiemelni olyan elemeket**, – a kutató szemével kiemelten fontosnak tartott tényezőket – **napjaink megyei „problémahalmazából”, amelyek segíthetnek eligazodni, s lassan újraformálni egy olyan megyei terezési és fejlesztési koncepciót** (a hat éve készült egyértelműen felülvizsgálatra szorul), **amely az európai csatlakozás után segíthet a megyei gazdasági, települési, térségi és társadalmi folyamatok új pályára állításában.**

Külön is figyelemre érdemes például az az egyedi **sajtórepertórium** ami az elmúlt 13 év lokális nyilvánosságát mutatja be. Nem minden tanulság nélkül...

Reméljük, hogy a mai kulcsproblémák feltárására törekvő tanulmányok füzére is további gondolkodásra és újszerű megoldásokat kereső cselekvésekre sarkall.

**A hosszú távú települési folyamatok vázlatos értékelése és azok területi képe
Bács-Kiskun megyében****Bevezető**

Gyakran fordul elő manapság, a gazdasági – társadalmi rendszerváltás után több mint tíz esztendővel, hogy **még mindig nem tudjuk kellő „távlatból” és „visszatekintve” értékelni a közelmúltban lezajlott megyei területi-települési változásokat.** Ennek több oka is van.

Egyrészt valóban olyan méretű, mértékű és gyorsaságú változások játszódtak le – s nemcsak hazánkban, hanem a világban és Európában is – amelyek **még nem értékelhetők igazán, hatásaik sem egyértelműek, vagy még nem hagytak igazán mély nyomot a településeken.**

Másrészt gyakran figyelmen kívül hagyjuk, hogy **a település és társadalma,** mint sajátos gazdasági, műszaki és életközösségi képződmény, **sokkal lassabban változik,** alakul át tendenciáit tekintve karakterisztikusan és értékelhetően, mint azt a rendszerváltás nyomán felgyorsult „időben” és felfokozott várakozások tekintetében gondolnánk.

Harmadrészt azok **az új intézmények** (pl. a demokratikus jogrend, az önkormányzatiság, stb.), s azok az új gazdasági és tulajdonviszonyok, sőt a társadalmi átalakulás is – hol gyorsabban, hol lassabban, de - **egymással szigorú kölcsönhatásban fejtik ki hatásukat. Ezekre a település, mint egész, mint kvázi „élő organizmus” reagál, sokszor sajátos, a helyzetétől meghatározott módon.** E sajátosságok következhetnek a történelmi múltjukból, vagy korábbi fejlődési pályájukból, netán azokból a gyakran egyedi környezeti, földrajzi, forgalmi, gazdasági és társadalmi „helyzetekből” is, amivel a rendszerváltozás küszöbére érkeztek.

Az átmenet eddigi, sokak szerint még mindig nem lezárt szakaszának település-átalakulási jellemezőit átfogóan ezért szinte lehetetlen áttekinteni.

Ami biztos, **megszűnt a tervutasításos rendszer, s a települések önkormányzatai szinte új és maximálisan önálló „életre igyekeztek kelni”.**

Alapvető változást hozott például **a kárpótlás, ami a települések külterülete és belterülete közötti korábbi kapcsolatok, viszonyok újjáéledésével is együtt járt.** Erőteljesen és igen differenciált módon hatottak a falvakra az önálló önkormányzati gazdálkodás és az új tervezés-fejlesztési megoldások adta lehetőségek. Általánossá vált

például a pályázati rendszer. E **pályázati rendszer sokszor szinte „torzította” a helyiek által szükségesnek ítélt igényeket**, vagy akár gyakran el is térítette a településeket korábbi elképzeléseiktől, mégis és általában elmondható, hogy az önkormányzatok igen nagy ütemben láttak hozzá elmaradt közös ügyeik, hiánypótló fejlesztéseik, beruházásaik megvalósításához.

A korábbi évtizedekhez viszonyítva **előtérbe került például a település-környezet ügye, a helyi infrastrukturális elmaradások pótlása**, vagy az immár „sajáttá vált”, saját felelősségükbe került intézményrendszerük fenntartása és fejlesztése.

Általában kevesebb érdemi és lokális lehetőség adódott viszont a gazdaság helyi folyamatainak a befolyásolására, vagy – s főleg az 1990-es évtized kezdetén – a helyi társadalom sokoldalú kulturális, szociális, közösségi igényeinek a kielégítésére.

Végigkísérte e változásokat, hogy **igazából a döntési kompetenciák nagyfokú decentralizációját nem, vagy alig követte az azokhoz szükséges település-működési, illetve fejlesztési források bővülése**. A településeknek valójában egyfajta „piacgazdaság-konform életképessége” sem hatotta át megfelelően a változásokat, bár a helyi iparüzési adó folyamatos bevezetése ezen a helyzeten némileg változtatott.

A települések működését meghatározó szférák (környezet, gazdaság, mezőgazdaság, infrastruktúra, intézményrendszer, társadalom) szinte „önálló életre keltek”, s együttes befolyásuk **a települések harmonikus fejlődésére alig-alig következett be**. A hihetetlen mértékben felduzzadt helyi ügyek, intéztnivalók szinte bénítólag hatottak települések közötti térbeli együttműködésre. A város – falu kapcsolatok jellege és minősége is megváltozott. Megszűnt a korábbi alá - fölé rendeltség, s a megye korábbi felügyelő szerepe is csökkent.

Így az - összességében kedvezőnek ítélnélhető működésű - kistérségi szerveződések, összefogások, próbálkozások sem hatották át elég erőteljesen a konkrét települési változásokat. A településállomány szerves hálózati együttműködése akadozik leginkább, amit, mint problémát, a „meggyengült” korábbi megyei „területgazda” szerep is csak fokozott. **Pedig a települések jól szervezett, érdemi és integrált szemléletű hálózati együttműködése napjaink piacgazdaságának és területszervezésének elemi fontosságú követelménye.**

A rendszerváltással végeredményben a korábbi évtizedek meghatározó fontosságú alapvető településformáló folyamatai változtak meg. Vagy mégsem teljesen?

E tanulmány arra keresi a választ, hogy a korábbi évtizedekben elvégzett Bács-Kiskun megyei települési vizsgálatok eredményei mennyiben érvényesek napjainkban, melyek azok a jellegzetes településformáló folyamatok, amelyek tartósan tovább éltek, hatottak, s melyek azok az újak, amelyek napjainkban jellemzőek.

Vizsgálatunkhoz a **„Községek népességmegtartó képessége Bács-Kiskun megyében”** c. 1982-83-ban készült és az akkori Megyei Tanács felkérésére készült kutatás módszereiből és alaperedményeiből indultunk ki, remélve, hogy az így adódó **két évtizedes „távlatból”** a változások elemző áttekintése már hozhat olyan tanulságokat, amelyek a közeljövő szempontjából is fontosak lehetnek.

Rövid visszatekintést téve megállapítható, hogy **a hetvenes évek főbb település- és faluformáló folyamatait általában véve a „vidék sajátos urbanizációja” jellemezte.** Ennek egyik fő jellemezője a megyeszékhely hierarchikus szintje alatt álló közép- és kisvárosok viszonylag gyors urbanizációja volt, ami a gazdaságban a vidéki, ún. tanácsi ipar telepítésével együtt mérsékelte az elvándorlást, de egyes tudatos beavatkozások révén bővült e központi szerepkörű (kis)városok területellátó funkcióhoz szükséges intézményrendszere is. Általánossá vált az ingázás. A falvakban főleg a mezőgazdasági melléküzemágak, majd az integrált nagyüzemi-háztáji gazdálkodás gyors bővülése jelentett minőségi változást, s adott új lehetőséget az arra alkalmas községek népességmegtartó képességének növelésére.

A nyolcvanas évtizedben lényegében ugyanezek a főbb településformáló folyamatok érvényesültek. Döntő fontosságú lépés **a településfejlesztés és -működtetés rendszerében a normativitás (fejkvóta, teho, stb.) bevezetése volt.** Az egész Duna-Tisza közén sajátos **térbeli jellemzővé**, sajátossággá vált, hogy erősödött például a főutaknak, közutaknak, mint **„fejlődési tengelyeknek” szerepe** (Kecskemét – Soltvadkert – Kecel Baja, Kecskemét – Kiskunfélegyháza, Tompa – Kiskunhalas – Soltvadkert, stb.).

A nagyobb megyei települések várossá válásának, illetve nyilvánításának a folyamata csak fokozta ennek a sajátos megyei urbanizációs trendnek a „területi terjedését”, bár az újonnan várossá nyilvánított települések csak kivételes esetekben (Jánoshalma, Kiskunmajsa) tudtak kistérségi központi szerepkört is szerezni. 1990 és 2001 között ugyanis a városok száma héttel gyarapodott.

Napjaink települési folyamatai, mint fentebb már vázoltuk, meglehetősen ellentmondásosak. **A szükséges és indokolt települési-területi felzárkózás, s a továbbfejlődés igényei egyszerre vannak jelen. A változások így erősen kétarcúak.** A szükséges és gyakran erőteljes felzárkózási lépések (gáz bevezetése, csatornázás, stb.) ugyanis nem járnak „automatikusan” együtt a továbbfejlődéssel, a gazdaság élénkülésével, vagy a jövedelemviszonyok javulásával. Közben a települési önkormányzatok finanszírozása is állandó bizonytalanságban van. Ez a fenti ellentmondást tehát „háromosztatú” problémává bővíti: **állandó és erőteljes feszültség van a település-működés, a -felzárkózás és a -fejlesztés között.**

A módszer

A módszer lényege – azon túl, hogy az adatok időbeli „visszavezethetőségére”, szinkronitására is tekintettel kellett lennünk –, hogy viszonylag egyszerűen, de valamelyest mégis komplexen és több szempont együttes figyelembe vételével tekintsük át a területi-települési változásokat, a régi-új településformáló folyamatokat, illetve azok hatásait.

Az értékelés két pillére a települések társadalmi és funkcionális helyzetének egyedi, illetve összeont, egymással összevetett értékelése volt, néhány úgynevezett indikátor mutató alapján.

A társadalmi helyzet értékeléséhez - mint már említettük, az 1980-as évekhez történő visszatekintő értékelés érdekében is - a lakónépesség számának évtizedes változásait, a lakosságon belül a fiatalok és az időskorúak arányát, a szellemi foglalkozásúak részarányát, és az újra egyre fontosabb indikátorként használható lakásépítési intenzitást vettük figyelembe (lásd 1. táblázat).

1. táblázat: A települések minősítésének mutatói¹

Mutató megnevezése	Országos átlagok	Megyei átlagok
Lakónépesség változása, 1990 az 1980. évi %-ában	96,9	95,8
Lakónépesség változása, 2001 az 1990. évi %-ában	98,3	100,1
A 14 éven aluliak a 60 éven felüliek %-ában, 1990	103,9	101,0
A 14 éven aluliak a 60 éven felüliek %-ában, 2001	80,8	82,2
Szellemi foglalkoztatottak aránya, 1990	29,5	26,9
Szellemi foglalkoztatottak aránya, 2001		31,5
Az 1980-1990 között épített lakások aránya az 1990. év végi lakásállományban, %	18,4	18,9
Az 1990-2001 között épített lakások aránya a 2001. év végi lakásállományban, %	7,7	6,7

A táblázatból kitűnik, hogy **Bács-Kiskun megye ezen módszerrel elvégzett vizsgálati adatai nem térnek el lényegesen, netán nagyságrendekkel az országos átlagoktól.** A népesség tényleges számának százalékos változása az utóbbi évtizedben még kedvezőbbé is vált, mint az országos trend, ugyanakkor az előregezés értéke romlott.

A szellemi foglalkozásúak aránya most 2,6 %-ponttal marad el az országostól, ugyanakkor az elmúlt tíz év alatt ez az érték önmagában, s érdemben csaknem 5 %-ponttal

¹ Az adatok forrásaként a KSH T-STAR 1990 és 2001 év végi adatait, illetve a KSH Népszámlálás adatait használtuk.

javult. A lakásépítés ütemét nézve - bár mint köztudott, már a nyolcvanas évek végén erőteljesen visszaesett - most a lassú felzárkózás e téren is megkezdődött.

A települések társadalmi helyzetét négy kategóriába soroltuk²:

- **Bővülő társadalmú (1)** akkor, ha mind a 4 vizsgált települési érték átlag feletti (4 pont)
- **Stabil társadalmú (2)** akkor, ha
 - 3 érték átlag feletti, 1 átlagos (5 pont),
 - vagy 3 átlag feletti, 1 átlag alatti (6 pont),
 - vagy 2 átlag feletti, 2 átlagos (6 pont),
 - vagy 1 átlag feletti, 3 átlagos (7 pont)
- **Labilis társadalmú (3)** akkor, ha
 - 2 érték átlag feletti, 1 átlagos, 1 átlag alatti (7 pont),
 - vagy 2 átlag feletti, 2 átlag alatti (8 pont),
 - vagy 1 átlag feletti, 2 átlagos, 1 átlag alatti (8 pont),
 - vagy 1 átlag feletti, 1 átlagos, 2 átlag alatti (9 pont),
 - vagy 3 átlagos, 1 átlag alatti (9 pont),
 - vagy 1 átlag feletti, 3 átlag alatti (10 pont),
 - vagy 2 átlagos, 2 átlag alatti (10 pont)
- **Hanyatló társadalmú (4)** akkor, ha
 - 3 átlag alatti, 1 átlagos (11 pont),
 - vagy mind a 4 átlag alatti (12 pont)

Egyszerű logikai magyarázattal, értelmezéssel tehát **bővülő társadalmúnak** nevezhetjük azokat a településeket, amelyekben **nem csökken az átlagnál jobban a népesség, az átlagnál kedvezőbb, fiatalos a korösszetétel, átlag feletti szellemi foglalkozásúnak tud otthont adni a település, és a lakásépítés üteme magasabb az átlagosnál.** (Ugyanígy lehet értelmezni a többi esetet is, ahol az adott pontszámok a „finomabb besorolást” teszik lehetővé, a helyezések alapján természetesen monoton csökkenő sorrendben.)

A 2., 3. és a 4. táblázat adatai azt mutatják, hogy **1990-2001 között érdemben javult a megye egészének népességmegtartó képessége.** A népesség elmúlt évtizedbeli csökkenése nemcsak az országos átlagnál volt kisebb, hanem jelentősen nőtt, 14-ről 50-re bővült azoknak a településeknek a száma, amelyek átlag feletti minősítést kaphattak. Persze tudjuk, hogy az

² 1990 év végén 116 település (11 város), 2001 év végén 119 település (18 város) volt a megyében.

egész ország népessége fogy, s ez a megyei viszonylag kedvező helyzet is csak a maga „relativitásában” értékelhető.

Annál is inkább, mert az elöregedés már sokkal markánsabb, erőteljesebb: 38-ról 17-re csökkent azoknak a településeknek a száma, ahol a fiatal és az idősebb korosztály egymáshoz viszonyított aránya kedvezőtlen. Ugyanakkor már a korábban is elöregedőnek minősíthető települések száma viszonylag állandó (1990-ben 63, 2001-ben 69). Ez figyelmeztető jel lehet arra vonatkozóan, hogy a megye településeinek mintegy 2/3-ában hosszú távon számolni kell az idősekről való szociális gondoskodásnak, mint fontos tevékenységnek a növekedésével.

A szellemi foglalkoztatás mértékének települési arányváltozásai – megtartva a korábban is jellemző normál-eloszlás jellegüket – a kisebb településekben kedvezőtlenebbek, 34-ről 42-re nőtt azoknak a falvaknak a száma, amelyek a legalsó kategóriába kerültek.

Ez a változás meglepően szoros korrelációt mutat a lakásépítéssel is, azaz ez az érték is ott változott kedvezőtlenül, ahol a szellemi foglalkoztatásuk aránya relatíve csökkent.

Végül is a 3. táblázatban ezen mutatókból a fentebb leírt módon összesített értékei azt mutatják, hogy 1990 és 2001 között – az egyszerre bekövetkező kedvező és kedvezőtlen települési változások révén – a labilis társadalmú települések száma növekedett számottevően.

2. táblázat: A különböző kategóriákba tartozó települések száma, 1990

Mutató megnevezése	Mutató értéke	Települések száma
Lakónépesség változása		
átlag feletti	99 % felett	14
átlagos	95-99 % között	19
átlag alatti	95 % alatt	83
Fiatalok aránya		
átlag feletti	100 % felett	38
átlagos	90-100 % között	15
átlag alatti	90 % alatt	63
Szellemi foglalkoztatottak aránya		
átlag feletti	20 % felett	35
átlagos	15-20 % között	47
átlag alatti	15 % alatt	34
Lakásépítés dinamikája		
átlag feletti	18 % felett	29
átlagos	12-18 % között	53
átlag alatti	12 % alatt	34

3. táblázat: A különböző kategóriákba tartozó települések száma, 2001

Mutató megnevezése	Mutató értéke	Települések száma
Lakónépesség változása		
átlag feletti	99 % felett	50
átlagos	97-99 % között	18
átlag alatti	97 % alatt	51
Fiatalok aránya		
átlag feletti	95 % felett	17
átlagos	80-95 % között	33
átlag alatti	80 % alatt	69
Szellemi foglalkoztatottak aránya		
átlag feletti	25 % felett	34
átlagos	20-25 % között	43
átlag alatti	20 % alatt	42
Lakásépítés dinamikája		
átlag feletti	7 % felett	29
átlagos	4-7 % között	45
átlag alatti	4 % alatt	45

4. táblázat: A különböző kategóriákba tartozó települések száma

Társadalom	1990	2001
Bővülő	2	3
Stabil	22	24
Labilis	60	70
Hanyatló	32	22

Érdekesebb és nyilván sokkal kombinatívabb, összetettebb képet kapunk, ha a településekben bekövetkezett fenti társadalmi jelenségeket tükröző indikátor mutatókat összevetjük a településekben bekövetkezett funkcionális változásokkal. Az 5. táblázat mutatja az e változások összehasonlító méréséhez használt 26 változót.

Ezek alapján a minősítést az alábbiak szerint végeztük el:

- **Városi funkciójúnak** tekintettük azokat a településeket, ahol a fenti táblázati listából 20-26 funkció és ellátó-tényező jelen volt, s ennek szám szerint is ennyi pontot adtunk.
- **Funkciógazdag kisvárosnak és falunak** tekintettük azokat, amelyek 13-19 pontot értek el, illetve azokat a 12 pontosokat, ahol ipartelep is volt.
- **Funkcióhiányos falu** volt az, ahol 7-11 pont volt a jellemző összértéke, illetve 12 pont ipartelep nélkül.
- **Funkciószegény falu** volt az, ahol csak 3-6 funkció volt jelen.

A 6. táblázat adataiból egyértelműen kiviláglik, hogy az elmúlt évtized települési változásait ebben a tekintetben és összességében egyfajta mérsékelt funkciógazdagodás jellemezte. A stabil városi csoport mellett 14-gyel nőtt a funkciógazdag kisvárosok és községek száma, és ami a megyei települési tér tekintetében még fontosabb, számottevően csökkent a funkcióhiányos falvaké. Ez egyértelműen a rendszerváltozás és az önkormányzati rendszer bevezetésének pozitív hatásaként értékelhető.

5. táblázat: Az intézményi mutatók

1. Vasútállomás léte
2. Távolsági autóbusz-megálló léte
3. Postahivatal /fiókposta/ léte
4. Körzeti orvosi/Háziorvosi székhely léte
5. Gyógyszertár léte (állami és magángyógyszertár együtt)
6. Nappali ellátást nyújtó idősek klubjának léte
7. Óvoda léte
8. Általános iskola léte /felsőtagozattal is rendelkező/
9. Önkormányzati (tanácsi) közművelődési könyvtár léte
10. Művelődési otthon jellegű intézmény /telephely/ léte
11. Iparcikkbolt léte
12. Benzinkút /üzemanyagtöltő állomás/ léte
13. Közüzemi vízhálózat léte
14. Zárt köz-csatornahálózat léte
15. Járóbeteg-szakellátás léte
16. Fogászati szakrendelés léte /községi fogászattal együtt/
17. Kórház léte
18. Mentőállomás léte
19. Központi körzeti (háziorvosi) ügyelet léte
20. Középiskola léte
21. Helyi autóbuszjárat léte
22. Piac léte
23. Kemping léte
24. Filmszínház léte
25. Szálloda léte
26. Ipartelep léte

Az adatok forrása a KSH TSTAR 1990. és 1999. év végi intézményi adatai.

6. táblázat: A különböző kategóriákba tartozó települések száma

Funkció	1990	1999
Városi	13	13
Funkciógazdag kisváros, falu	54	68
Funkcióhiányos falu	42	30
Funkciószegény falu	7	8

A területi-települési változások kombinációi

Természetesen a módszer és a kapott eredmények értékelése akkor válik teljessé, ha a kétféle változás összevetését, kombinációit is elvégezzük. A társadalmi és a funkcionális változások együttesen és összesen 16-féle változatot képezhetnének. Ebből napjainkban 12-féle variáció jelenik meg a valóságban, s a 7. táblázatból jól látható, hogy a településhierarchia felsőbb szintjein kevesebb, míg lefelé haladva egyre több változat jelenik meg.

Ha hosszú távon tekintetünk erre a fontos jelenségre, akkor a kép még érdekesebb és tanulságosabb, s markánsan jelzi a megye településeinek erőteljes differenciálódási folyamatát.

7. táblázat: A települések összevont típusai

	Minősítés	
	kódja	megnevezése
1.	11	Bővülő társadalmú, városi funkciójú település
2.	12	Bővülő társadalmú, funkciógazdag település
3.	21	Stabil társadalmú, városi funkciójú település
4.	22	Stabil társadalmú, funkciógazdag település
5.	23	Stabil társadalmú, funkcióhiányos település
6.	31	Labilis társadalmú, városi funkciójú település
7.	32	Labilis társadalmú, funkciógazdag település
8.	33	Labilis társadalmú, funkcióhiányos település
9.	34	Labilis társadalmú, funkciószegény település
10.	42	Hanyatló társadalmú, funkciógazdag település
11.	43	Hanyatló társadalmú, funkcióhiányos település
12.	44	Hanyatló társadalmú, funkciószegény település

Míg 1970-ben 8, addig 1980-ban 10, 1990-ben 11-féle variáció állt elő. Ez a differenciálódási folyamat - mint arra más vizsgálataink is rámutattak - „lefelé” erős, azaz a társadalmi stabilitás csökkenése az egyik fő jellemző, s ezt csak részben követi a funkciószegényedés (azaz még a legkisebb települések is mindent „igyekeznek” megtenni funkcióik megtartásáért).

A városi funkciójú települések közül a bővülő és a stabil társadalmú kör viszonylag állandó, 1980 óta évtizedenként 7-9-7 a számuk. A területi átrendeződést azonban ezek a számok nem mutatják, pedig az az igazán érdekes és figyelemre méltó. 1980-ban még az egyértelműen támogatott, s így kiemelten is kezelt városok álltak a legjobban: Kecskemét, Kalocsa, Baja, Kiskunhalas, Kiskunfélegyháza, Kiskőrös, és az akkor „feltörekvő” Tiszakécske. Ezek a városok kaphatták meg e módszer szerint a „városi funkciójú és bővülő társadalmú” besorolást. 1990-re a fentiekhez - igaz már nem bővülő, „csak” stabil társadalmi minősítéssel - csatlakozott Kunszentmiklós és Lajosmizse.

2001-re ismét jelentős változások következtek be, Kiskőrös mellé lényegében felzárkózott Soltvadkert és Kecel, lényegesen javított összevont pozícióján Kiskunmajsa, ugyanakkor visszaesett Baja és Tiszakécske (lásd ábrák). Napjainkra egyetlen bővülő társadalmú városi funkciójú település maradt a megyében, s ez Kecskemét, a megyeszékhely. Arra mutat rá, hogy a városok funkcionális pozícióinak jól kimutatható megmaradása sem volt elég ahhoz, hogy társadalmuk helyzete javuljon. A két értékelési szempont mutató-értékei tehát - nyilván a valóságnak megfelelően - egyre inkább szétválnak divergálnak.

Még inkább színes képet kapunk, ha a számban is megnövekedett kisvárosokat és a nagyobb falvakat tekintjük át. Az egyértelműen megfigyelhető, hogy lassú és fokozatos funkciógazdagodásukat a társadalmi labilitás, illetve hanyatlás jelei követik. A bővülő társadalmú települések fontos jellemzője (pl. 2001-ben Ballószög, Érsekcsanád), hogy szoros napi, szuburbán jellegű kapcsolatban állnak a közeli várossal.

A stabil társadalmúak többsége is városhoz közeli település. E falvak számára (Kunfehértó, Felsőlajos, stb.) döntő fontosságúak a város-falu kapcsolatok, az újjáéledő ingázás, esetenként a kiköltözés is.

A települések zöme (2001-ben 42 db.) labilis társadalmú funkciógazdag falu. Ezek további sorsa alapvető fontosságú lehet a megye településpolitikáját illetően (ha volna, vagy lenne ilyen). Tovább növekedő társadalmi – közösségi problémáik a megye jelentős területein válhatnak jellemzővé, s ez a jól látható, s e módszerrel megvilágítható mérsékelt hanyatlás két évtizede tart, sőt a rendszerváltás óta fokozódott.

Ezek a tendenciák egyértelműen arra mutatnak, hogy az önkormányzatoknak, vagy a településpolitikának sokkal könnyebb és mondhatni egyszerűbb a települési funkciók fejlesztése, gazdagítása, s ennél sokkal nehezebb feladat a gazdaság fejlesztése, vagy a lokális közösség jövedelemviszonyainak, társadalmi progresszivitásának az erősítése.

1990-2001 között mindössze hat település volt a megyében, amelynek funkciói is gazdagodtak és a társadalmi helyzetük is javult (ezek kivétel nélkül a már említett

városkörnyéki települések.). Ugyanakkor 10 olyan van, ahol a funkció-gazdagodás társadalmi stagnálással, sőt 2 olyan is, ahol ugyanez a jelenség társadalmi helyzetük romlásával járt együtt.

Bár az is érdekes, hogy megye összes településének fele „nem váltott” kategóriát, amit akár pozitív jelenségnek is értékelhetünk.

8. táblázat: A települések minősítésének változásai 1970 és 2001 között

Települések száma

1970

Funkció Társadalom	Városi funkciójú	Funkció- gazdag falu	Funkció- hiányos falu	Funkció- szegény falu	Összesen
Bővülő	2				2
Stabil	4	1	1		6
Labilis	4	34	63		101
Hanyatló			3		3
Összesen	10	35	67	0	112

1980

Funkció Társadalom	Városi funkciójú	Funkció- gazdag falu	Funkció- hiányos falu	Funkció- szegény falu	Összesen
Bővülő	4				4
Stabil	3	5	8		16
Labilis	5	40	42	2	89
Hanyatló			1	2	3
Összesen	12	45	51	4	112

1990

Funkció Társadalom	Városi funkciójú	Funkció- gazdag falu	Funkció- hiányos falu	Funkció- szegény falu	Összesen
Bővülő	2				2
Stabil	7	8	7		22
Labilis	4	33	19	4	60
Hanyatló		13	16	3	32
Összesen	13	54	42	7	116

2001

Funkció Társadalom	Városi funkciójú	Funkciógazdag kisváros, falu	Funkció- hiányos falu	Funkció- szegény falu	Összesen
Bővülő	1	2			3
Stabil	6	15	3		24
Labilis	6	42	19	3	70
Hanyatló		9	8	5	22
Összesen	13	68	30	8	119

9. táblázat: A települések összesített lakónépessége
a különböző összevont típusokban és években

1970

Funkció Társadalom	Városi funkciójú	Funkció- gazdag falu	Funkció- hiányos falu	Funkció- szegény falu	Összesen
Bővülő	96080				96080
Stabil	110066	2616	2161		114843
Labilis	25566	186659	137278		349503
Hanyatló			8730		8730
Összesen	231712	189275	148169		569156

1980

Funkció Társadalom	Városi funkciójú	Funkció- gazdag falu	Funkció- hiányos falu	Funkció- szegény falu	Összesen
Bővülő	156927				156927
Stabil	86067	39110	17208		142385
Labilis	44192	145088	77685	1327	268292
Hanyatló			916	683	1599
Összesen	287186	184198	95809	2010	569203

1990

Funkció Társadalom	Városi funkciójú	Funkció- gazdag falu	Funkció- hiányos falu	Funkció- szegény falu	Összesen
Bővülő	111141				111141
Stabil	158688	35633	11305		205626
Labilis	36988	106022	31136	2397	176543
Hanyatló		33883	16341	1214	51438
Összesen	306817	175538	58782	3611	544748

2001

Funkció Társadalom	Városi funkciójú	Funkciógazdag kisváros, falu	Funkció- hiányos falu	Funkció- szegény falu	Összesen
Bővülő	107267	5680			112947
Stabil	95728	55252	3068		154048
Labilis	106342	116754	24530	940	248566
Hanyatló		21036	6959	2433	30428
Összesen	309337	198722	34557	3373	545989

Tovább árnyalja e bekövetkezett változások értékelhetőségét, ha megvizsgáljuk, hogy az adott kombinált kategória-csoportokban hányan is élnek. Végül is funkciószegény településen alig több mint 3000 lakos él, s a funkcióhiányos településcsoportban élők száma sem éri el a megye lakosságának a 10 %-át. (E csoport népességszáma mintegy 25 ezer fővel csökkent is 1990 óta.)

Mint már fentebb is említettük, a lényegében stabil városi csoport okán a megye népességének 56,6 %-a viszonylag gazdag funkciójú településen él. Ha hozzávesszük a funkciógazdag kisvárosi, nagyközségi csoportot, akkor az arány eléri a 93 %-ot!

Ugyanakkor a bővülő és a stabil társadalommal jellemezhető településcsoportban élők aránya 58%-ról 48%-ra csökkent az elmúlt 10 esztendő alatt.

Ha mindezeket vázlatosan összegezzük, akkor a **„szélsőséges esetek településszáma” csökkent, de a területi-települési differenciáltság nőtt, s igazán alig van harmónia a települések társadalmának és funkcióinak változásai között.** Ezt főleg az előforduló variánsok számának a gyors, számszerű növekedése jelzi. Ebből az is következik, hogy felértékelődik a stabilitás.

Érdekes, hogy 1990-2001 között 24 településben lehetett regisztrálni valamilyen pozitív változást, javulást, de nagyságrendileg csaknem ugyanennyiben, 18-ban valamelyik minősítő tényező romlását.

Összegzés

A megye településeinek e sajátos módszerrel elvégzett, s a települési változásokat e módon bemutatható, komplexitásra törekvő minősítése arra világított rá, hogy

- alapján véve a megye településhálózata mind társadalmi, mind funkcionális szempontból viszonylagosan stabil, érdemi, s igazán nagy átrendeződések az elmúlt évtizedben nem voltak;
- a vizsgálat teljes három évtizede alatt a települések infrastruktúrájának, települési funkcióinak színvonala egészében a kiegyenlítődés felé mozdult el;
- ezzel szemben, bár még nem élesen, a társadalmi különbségek növekedtek;
- a városok (különösen a 6 meghatározó város) szerepe döntő fontosságú a térfolyamatokban, s az utóbbi évtizedben szinte csak azok a falvak fejlődtek számottevően – és mindkét vizsgált szempont-csoportot tekintve –, amelyekre a városok kisugárzó hatása erős volt;
- Kecskemét és agglomerációja egészében sokat fejlődött, míg Baja és Kiskunhalas hatása a vártnál mérsékeltebb volt vidékies környezetére;
- a kisvárosok és a nagyobb falvak funkcionális fejlődése egészében kiegyenlített, figyelmeztető azonban, hogy társadalmuk – a vizsgált mutatók alapján – egyre labilisabb összetételű;

- az országhatár mentén, Bácskában a leszakadás – a periférikus helyzet miatt is – némileg gyorsult, míg a volt tanyás községek és kalocsai szállások esetében a „belső perifériák” kialakulása figyelhető meg;
- a kilencvenes évek változásai még mindig nem rendezhetők olyan karakterisztikus és jellemző folyamatok köré, mint a hetvenes éveké, a települési „átmenet” – e kutatás alapján – szinte két évtizede folyamatos.

A jövőt illetően az **valószínűsíthető, hogy a tér-gazdaság érdemi élénkülése, s a mezőgazdaság szükséges modellváltása nélkül** – s mindezek következtében a lokális társadalmi stabilitás (ill. az életszínvonal) javulása nélkül – **tovább fognak növekedni az elmúlt évtizedben csak kevéssé érzékelhető térbeli települési különbségek.**

Sokáig nem tűnik fenntarthatónak a megyében a települések viszonylag gazdag funkcionális ellátottsága és a gyengülő, romló társadalmi labilitása/hanyatlása között feszülő, s érzékelhetően egyre élesebb ellentmondás.

A modern és integrált európai vidékfejlesztés megoldásaira is tekintettel, **sokkal adekvátabb, ezen értékelt változások figyelmeztető jeleire építő, megyei területi és településpolitikára volna szükség.**

Ebben – a vizsgálatban is kimutatható hatások alapján is – kulcsszerepe lehetne a városoknak és a kistérségeknek, a települési összefogásnak és területi szemléletnek.

Valószínűsíthető, hogy a gazdaság remélt élénkülésének az elmaradása egyre kevésbé az infrastrukturális hiányokkal magyarázható (hiszen a települések funkcionális ellátottsága érdemben javult), **mint inkább a társadalom** (és a lokális, pl. kistérségi közösségek) **megújuló képességének és adaptív készségnek a hiányával.** Ennek javítása sokkal nehezebb és sokkal inkább hosszú távú feladat, mint a funkcionális hiányok pótlása.

Nagy veszély, hogy a labilis vagy a hanyatló társadalmú települések és térségek, – gazdasági megújulás és a jövedelemtermelő képesség érdemi javulása nélkül – a piacgazdaság körülményei között lassan a funkciókat is fel fogják adni, márpedig az hatalmas veszteségeket okozhat a megye és az ország számára is.

A települések társadalmi és funkcionális helyzetének összehasonlító és mintegy három évtizedre visszatekintő minősítése végül is igazolta azt a hipotézisünket, hogy **a bekövetkezett települési-térbeli változások sokkal lassabbak, mint azt sokan ma, a „felgyorsult időben” gondolják.**

A piacgazdaság „erőteljes” térformáló folyamatai még alig érvényesülnek a megye településhálózatában. E hatások elsősorban a társadalom labilitása növekedésében – ami inkább egy következmény – írhatók le.

Ugyanakkor a települések igen nagy erőfeszítéseket tesznek/tettek funkcionális felzárkózásuk érdekében, elsősorban tartalékaik felélésével és külső támogatással. Ezek, mint a vizsgálat igazolta, általában nem elégségesek a bővülő társadalmi helyzet eléréséhez, de gyakran még a stabilitás fenntartásához sem.

A következő évek nagy kihívása az lesz, hogy a társadalom megújuló-képessége „felzárkózzat-e” a funkcionálisan viszonylag kedvező állapotokhoz, vagy ha nem, akkor jelentős funkcióvesztés következhet be.

Az alföldi és a megyei fejlődés motorja is – a korábbi történelmi tapasztalatok alapján – mindig inkább a társadalmi szektor (a vállalkozó-készség, a szorgalom, az innovativitás, stb.) volt. Most ez a modell kerülhet veszélybe, ha a funkcionálisan viszonylag kedvező területi-települési helyzetre építve nem következik be gazdasági felzárkózás.

Sajnos ehhez ma sokkal kevesebb érdemi tervezési, fejlesztési, beavatkozási eszköz áll rendelkezésére akár a megyének, akár településeknek, mint bármikor korábban.

Ez is indokolná a sok-sok területi – települési koncepció, terv, elképzelés érdemi összehangolását, a területi fejlesztés érdekében való komoly és szakszerű összefogást, a modern, komplex és integrált terület- és vidékfejlesztés európai modelljeinek a bevezetését.

Hiszen itt vagyunk a tényleges EU tagság küszöbén.

Települési folyamatok önkormányzati kérdőívek alapján

A megye településeire önkormányzati kérdőívet küldtünk ki, melynek azon kérdéseire adott válaszokat elemezzük, amelyek alapvetően az aktuális települési folyamatokra, konkrétan a településközi kapcsolatokra, a település biztosította életminőség jellemzőire, a tanyavilágban tapasztalható változásokra koncentráltak.

A **vonzáskörzeti kapcsolatok létezését, erősségét** firtató kérdéseinkre (mely város vonzáskörzetébe tartozónak tekinti magát) a legtöbb válaszadó település a saját statisztikai kistérsége központi városát jelölte meg. Csupán néhány kivétel akadt. Ilyen például Mélykút, amely Jánoshalma helyett Bácsalmást tekinti elsődleges városi központnak. A megye belső periferiáján található fiatal kisvárosok (Szabadszállás és Izsák) sem a kistérségi központot (Kunszentmiklóst, illetve Kiskőröst) nevezték meg természetes vonzáscentrumnak, hanem a 30-40 kilométer távolságban lévő megyeszékhelyet, azaz Kecskemétet. Ennek oka részben abban keresendő, hogy az említett két kistérségi központ városi funkciói alig terjednek ki szélesebb körre, mint a közelmúltban várossá nyilvánított kistérségbeli társaiké. Meg kell még említeni a párszáz lakosú Újsolt községet, amely bár minden szempontból Solthoz kötődik (az egyetlen műút is oda vezet), mégis a Kunszentmiklósi kistérségbe van sorolva.

Világosan szemlélteti Kiskőrös – a kistérsége méreteihez képest – korlátozott vonzerejét az a helyet, miszerint például a kistérségbeli Bócsa Soltvadkertet; Imrehegy Kiskunhalast; Izsák pedig Kecskemétet tekinti vonzáscentrumának. De hasonlóan gyenge lábakon áll például a fentiek szerint a Jánoshalmi kistérség.

De vajon **képes-e a megjelölt város a település fejlődésének hajtóereje lenni?** A válaszadó településeknek mindössze hatoda vélekedett úgy, hogy a vonzáscentrumnak megjelölt város valóban sok tekintetben a település hajtóereje. Az önkormányzatok további negyede szerint ez csak bizonyos részterületeken igaz. Ugyanakkor a kérdőívek csaknem 40%-ából az derül ki, hogy vajmi kevésbé érzik a központi város településükre gyakorolt pozitív hatásait. Sőt, ha ehhez hozzáadjuk a feltűnően sok üresen hagyott válasz arányát (18,5%), kiderül, hogy a települések többsége szerint csak saját magukra, vagy jobb esetben a központi kormányzatra számíthatnak a fejlődés, illetve a fejlesztések terén. E tekintetben a kistérségi központoknak nincs meg a megfelelő kisugárzó erejük. Ezt azzal magyarázzák a válaszadók, hogy a városokat saját feladataik túlzottan lefoglalják, vagy maguk is hátrányos helyzetűek, illetve konkrétan nem képesek megfelelő számú munkahelyet biztosítani a térségük számára, de sokan megemlítik a magára-maradottság okaként, hogy túlzottan nagy távolság választja el őket a (dinamizáló hatású) városi központoktól. Azok a települések,

amelyek pozitív választ adtak, elsősorban a munkalehetőségekben és az iskoláztatás terén látják a központi város településüket segítő szerepét.

A **perifériakusság megítélése** szempontjából több mint 40%-ban „periférikus” minősítés volt a válasz, sőt a kérdőívek további 30%-a is részben annak tekinti települését. Csak az önkormányzatok negyede (13 település) mondja ki határozottan, hogy nem tartja magát periférikus településnek. Az öt városi kérdőív közül érdekes módon csak 3 tartozik az előbbieik közé: Kecel, Izsák, Kerekegyháza. (A tizenkétezer fős Kiskunmajsa részben, a hétezer fős Szabadszállás pedig teljes mértékben periférikus településként jellemezte magát.) Az e tekintetben pozitívan nyilatkozó 10 falusi önkormányzat szinte kivétel nélkül egy főút mentén, vagy valamely nagyobb város 10-15 kilométeres körzetében található. Egyedül Jászszentlászló nem felel meg egyik jellemzőnek sem, bár kedvező közlekedéscsoporthoz, illetve kedvező vonzáskörzeti fekvése nemigen vitatható.

10. táblázat: A perifériakusság megítélése

Periférikus helyzetűnek érzi-e magát a település?	A válaszadók száma	Százalékos megoszlása
Igen	22	40.7%
Részben	16	29.6%
Nem	13	24.1%
Nem tudja megítélni, vagy nem válaszolt	3	5.6%
Összes visszaérkezett kérdőív:	54	100.0%

A periféria tudat nemcsak a földrajzi elhelyezkedéssel függ össze, hanem részben, illetve áttételesen a település népességnagyságával is. Míg a teljes minta 41%-a tekinti magát periférikus településnek, addig a 2000 fő alatti népességű községekben ez az arány már 48%, s azokban, amelyek az 1000 főt sem érik el, már 58%.

A periféria mibenlétét a legtöbben – közel egyenlő arányban – a főutaktól, valamint a nagyobb városi központoktól való nagy távolságban látják. Harmadrészen a határmentiség jelenik meg, ami döntően az országhatár menti fekvésben nyilvánul meg, de a megyehatár közelsége is perifériatényezőként jelenhet meg (pl.: Csólyospálos).

Ha megvizsgáljuk az **egyes kistérségi vonzáscentrumoknak a térségük településeinek fejlődésében betöltött szerepét**, nem meglepő, hogy a megye 4 legnagyobb városa (Kecskemét, Baja, Kiskunfélegyháza és Kiskunhalas) kapja a legjobb megítélést. Bár azt gondolnánk, hogy a város méretével egyenes arányban nő a dinamizáló ereje, érdekes módon a kérdőívekből nem ez derül ki: Kecskemét ugyanolyan átlagpontszámmal jellemezhető, mint az említett másik három város.

11. táblázat: A vonzáscentrum város szerepe

A település vonzáscentrumát jelentő város mennyiben tekinthető a település fejlődésének mozgatójaként?	A válaszadók száma	Százalékos megoszlása
Sok tekintetben	9	16.7%
Csak bizonyos részterületeken	14	25.9%
Csekély mértékben	21	38.9%
Nem tudja megítélni, vagy nem válaszolt	10	18.5%
Összes visszaérkezett kérdőív:	54	100.0%

A települések magára utaltságára vonatkozó kérdésre adott válaszok is azt erősítik, hogy ma az önkormányzatok döntő része magára hagyatott (legalábbis ez derül ki a kérdőívből). Minden hatodik település teljes mértékben, további 43% nagyjából érzi így.

12. táblázat: A magára-utaltság megítélése

Mennyire magára utalt a település?	A válaszadók száma	Százalékos megoszlása
Teljesen	9	16.7%
Nagyobb részben	23	42.6%
Csak reális mértékben	20	37.0%
Nem tudja megítélni, vagy nem válaszolt	2	3.7%
Összes visszaérkezett kérdőív:	54	100.0%

Ugyanakkor a jövőre nézve kedvező előjelnek tekinthető, hogy szinte minden település konkrét együttműködésekről tudott beszámolni a szomszéd településekkel, vagy valamilyen egyéb települési körrel. Jó néhány településnél megfigyelhető, hogy részben, vagy egészben a statisztikai kistérség határait átlépve keresik az együttműködési partnereket (pl. Izsák a Kecskeméti, Városhőd a Kiskunfélegyházi, Jászszentlászló a Kiskunmajsai, Kelebia pedig a Mórahalmi kistérség településeivel).

A települési életminőség egy kevésbé kézzel fogható, szubjektív elemének, a **települési környezet értékelésének fontosságára** is kerestük a választ. A helyi épített környezet értékeire rákérdező kérdés bizonyítja, hogy az alföldi településeknek sincs szégyellnivalójuk. Itt is meg lehet találni azokat a települési értékeket, melyeknek jelentős szerepük van a települési imázs kialakulásában, a településhez kötődés erősítésében. A válaszadó települések 70%-a tudott megemlíteni (általában nem is egy) építészeti, településképi, településszerkezeti értéket. Szalkszentmárton, Izsák, Dunavecse a településközponti együttesre büszke, míg például Fülöpjakab a jellegzetes tanyahálózatot tekinti fontos, megőrzésre érdemes értéknek. Az építészeti emlékként számon tartott templomok mellett sok a nevezetes kastély, kúria és villa is. Ugyanakkor tanulságos, hogy a

válaszadó települések között a 12, 1000 fő alatti községből 10-ben nem találhatók épített környezeti értékek a faluban.

A **településkép és településkörnyezet javítása és rendbetétele** terén a válaszadó települések csaknem háromnegyed részében merült fel igény és követte azt konkrét kezdeményezés (pl. parkosítás, virágosítás, közterület-fejlesztés, játszótér építés, épületrenoválás stb.). Mindez azt jelenti, hogy a lakosság nemcsak felelősséget érez települése iránt, hanem kész tenni is érte, illetve az önkormányzat képes felkarolni az efféle kezdeményezéseket és egyben mozgósítani is tudja a falut, ami fontos eleme a települések vitalitásának, megtartó erejének.

Sok szempontból a település szubjektív megítélésének körébe tartozik a **nem falubeliek érdeklődése a település iránt**, ami manapság egyre kevésbé hagyható figyelmen kívül, hiszen az utóbbi tíz évben ugrásszerűen megnőtt a falvak, tanyák szerepe a kikapcsolódást keresők körében. Erről tanúskodik, hogy a válaszadó települések háromnegyede szerint egyáltalán nem ritka, hogy rekreációs céllal városiak, vagy külföldiek érdeklődnek helyi ingatlanok iránt. Azok a falvak, ahol nem tudtak beszámolni ilyen jellegű érdeklődésről, több mint felerészben (1000 fő alatti népességgel rendelkező) kistelepülések (12 kistelepülésből 7 sorolható ide). Ez alapjaiban kérdőjelezi meg azt a több felől is hangoztatott elképzelést, amely a kisfalvak életrekeltését falusi turizmus révén kívánja elősegíteni.

Tanyavilág

A térségben a tanyavilág megkerülhetetlen voltát világosan jelzi, hogy a kérdőívet visszaküldő 54 településből 21-ben a külterületi népesség még napjainkban is meghaladja a falu össznépségének 20%-át, sőt 5 községben többségben van a tanyai lakosság.

Az 54 településnek alig több mint negyede nyilatkozott úgy, hogy **jelentéktelen** a tanyavilág a településen, ugyanakkor 30%-ban **szórványos**, 44%-ban pedig **kiterjedt** tanyavilágról számolnak be. Kiterjedt tanyavilágról általában azok települések beszélnek, ahol a tanyai lakosság 20% körüli, vagy e fölötti részesedéssel bír a falu lakosságában. Azonban a tanyavilág jellegének, kiterjedtségének megítélése több szempontból is relatív. Például a Kecskeméttel szomszédos, szuburbán faluban, Ballószögön a statisztika hiába mutat 40%-os külterületi népességarányt, a tanyás jelleg a szépen fejlődő, rendezett, kertvárosias belterület miatt jóval inkább háttérbe szorul. Ugyanakkor Izsákon, vagy Szabadszálláson a 7-8%-os

tanyasi lakosságárány, illetve a 4-600 főnyi – nem igazán kirívó – abszolút szám ellenére is, kiterjedtnek tekintik a tanyavilágot.

A tanyavilágban manapság zajló **változási tendenciákra** választ kereső kérdésre a legnagyobb arányban (35%) nem valamely konkrét változást, hanem éppen **a stagnálást emelték ki**. Tehát a legtöbb önkormányzatnál úgy látják, hogy a tanyavilág a mai napig sem találta meg a jövőbeli fennmaradását biztosító stabil fejlődési utat.

13. táblázat: A tanyavilág változási tendenciái

Az elmúlt évek legjellemzőbb változási tendenciái a település tanyavilágában:	A válaszadók száma	Százalékos megoszlása
Gyorsuló tanyafelszámolódás	4	6.3%
Fokozódó differenciálódás	4	6.3%
Stagnálás	22	35.0%
Kényszerlakóhelyé válás	14	22.2%
Rekreációs jelleg erősödése	4	6.3%
Gazdálkodási szerepkörök visszatérése	13	20.7%
Egyéb	2	3.2%
Összes megjelölt válasz: (több válasz is megjelölhető volt)	63	100.0%

A tényleges változások megjelölése tekintetében megoszlanak a válaszok. Az önkormányzatok egyik ötöde **a tanyavilág gazdálkodási szerepköreinek erősödését**, míg a másik ötöde **a városból kiszoruló, szociálisan rászoruló rétegek kényszerlakóhelyévé válását** emeli ki, mint leglátványosabban érzékelhető tendenciát. A kényszerlakóhelyé válás és a gazdálkodási szerepkörök erősödését megjelölő települések köre mind térbeli elhelyezkedés, mind külterületi lakosságszám, illetve tanyai népességárány tekintetében igen változó. A kényszerlakóhely jelleg éppúgy megfigyelhető városkörnyéki falvak külterületén, mint városoktól távoli, periférikus települések határában. A tanyavilágban a gazdálkodási jelleg azokon a területeken látszik erősödni, ahol korábban is voltak már előzmények a növénytermesztés, vagy az állattenyésztés valamely részterületén.

Érdekes módon a **rekreációs szerepkörök** erősödését csak néhány település tekintette tendenciaszerűnek: Ballószög, Kunbaracs, Kunadacs, Mélykút.

Néhány kérdőívben konkrétan **a helyi tanyavilág gyorsuló, látványos felszámolódását** nevezték meg a legjellemzőbb külterületi folyamatként: Szalkszentmárton, Gara, Ágasegyháza, Kéleshalom. Az első két Duna-melléki, illetve Bácskai településen már ma sincs jelentősebb tanyavilág, így a további felszámolódás sem meglepő. Viszont az utóbbi kettő igazi homoki tanyaközség, jelentős tanyai lakossággal (27, illetve 60%). Közös jellemzőjük a periférikus elhelyezkedés, és a mezőgazdasági művelésre jószerével alkalmatlan határ.

A **tanyavilág differenciálódása** azokon a településeken szembeűnő (ott jelölték meg), ahol nagyszámú (legalább 500-1000 fő) tanyai népesség él: Kelebia, Kerekegyháza, Kunadacs, Petőfiszállás. Azaz ezeken a településeken nem lehet egyöntetű fejlődési, vagy éppen hanyatlási irányról beszélni, sokkal inkább jellemző a többféle változási tendencia egymás mellettisége. Ugyancsak erre utalnak azok a válaszok, ahol kettő, esetleg három változási folyamatot is kiemeltek (10 település).

Legnagyobb arányban (csaknem 40%-ban) úgy vélik a megkeresett önkormányzatok, hogy **az elműlt években nem történt lényegi változás a külterületi életfeltételekben**. Minden harmadik válaszadó szerint, egy-egy részterületen történtek ugyan előrelépések, de összességében korántsem kielégítő mértékben. Mindössze 17% állítja azt, hogy sok tekintetben javultak külterületen az életfeltételek: pl. Ballószög, Fülöpszállás, Kerekegyháza, Petőfiszállás, Tompa. Ezek a települések (s általában azok, ahol valamilyen javulásról számoltak be) infrastrukturális fejlődésére (villany, gáz, út), vagy a falu- illetve a tanyagondnoki szolgálat kiépülésére hivatkoznak.

14. táblázat: A külterületi életfeltételek változása

A külterületi életfeltételek változása az elműlt években:	A válaszadók száma	Százalékos megoszlása
Sok tekintetben javulás	8	17.4%
Egy-egy területen javulás	15	32.6%
Nem történt lényegi változás	18	39.1%
Inkább romlás volt tapasztalható	5	10.9%
Összes válaszadó:	46	100.0%

A települések valamivel több mint 10%-a szerint nemhogy javulás nem történt, de inkább romlás volt tapasztalható: Ágasegyháza, Kömpöc, Újsolt, valamint Bátmonostor és Nagybaracska. Az előbbi három település rendelkezik jelentősebb arányú tanyai népességgel. Közös jelleműjük a periférikus (főutaktól távoli) fekvés, illetve részben a kis népességszám.

Ha a tanyasi életfeltételek változását firtató kérdésre adott válaszok terén **a jelentősebb tanyavilággal rendelkező településeket** emeljük ki (például a külterületi lakosság egyharmadnál magasabb aránya és/vagy 750 fő feletti száma szerint), akkor a 16 ilyen település közül már minden negyedik számol be a külterületi életfeltételek tekintetében általános javulásról, s további 44% mondja azt, hogy ha nem is minden tekintetben, de egy-egy területen érzékelhető a javulás. Romlásról e településkörben senki sem nyilatkozott.

Ha azokat a településeket vizsgáljuk, ahol **a külterületi népességarány már meghaladja a teljes lakosságszám felét és/vagy az 1000 főt**, még kedvezőbb képet nyerünk. E feltételnek megfelelő 11 önkormányzat közül már 27% számol be a külterületi életfeltételek

általános javulásáról, és 46% részbeni javulásáról. Tehát azokban a településekben, ahol meghatározó a tanyavilág, ha lassan is, de bizonyos fejlődés megindult a külterületen (legalábbis az életfeltételek terén). Azonban figyelemmel kell lenni arra is, hogy például az előbbi csoport 11 települése közül 5 kistelepülés, ahol bár a külterületi életkörülményekben a javulási tendenciák a jellemzőek, azonban a helyi tanyavilág jövője, fejlődése terén ma még nemigen láthatók biztató jelek. E kistelepüléseken – egy kivétellel, ahol a felszámolódást vetítik előre – a stagnálásban határozták meg a tanyavilág jelen állapotát. A jövő azonban a nagy tanyai népességgel (1000 főt meghaladó) és kiterjedt tanyavilággal rendelkező településeken sem látható tisztán, azonban itt nagyobb az esélye a pozitív irányú fejlődésnek (ha nem is a teljes határra vonatkoztatóan, de egyes határrészekben és tanyatípusok esetében bizonyosan).

A tanyavilág pozitív, új típusú fejlődésére alapvetően kétféle irányultságú példákat soroltak fel. Fele-fele arányban jelenik meg a turisztikai és gazdálkodási irány.

A turizmuson belül a tanyai és falusi turizmus, a vendégfogadás jelenik meg, kiegészítve a lovas- és üdülturizmussal (hétvégi- vagy hobbytanya). A másik oldalon, a gazdálkodással kapcsolatban a farmtanyák, a biogazdaságok, virágkertészetek, illetve az extenzív gazdálkodás került megemlítésre. Érdekes, hogy a tanyavilágban észlelt változási tendenciák sorában csak elvétve jelent meg a rekreáció, ugyanakkor a tanyavilág új típusú fejlődését illusztrálандó, számos rekreációs példát soroltak fel az önkormányzatok. Ez az ellentmondás azzal oldható fel, hogy valószínűleg korántsem általános, azaz tendenciaszerű az üdülési-pihenési jellegű külterületi fejlődés, illetve vannak nála látványosabban megjelenő folyamatok is. Ugyanakkor az előremutató példák tekintetében mégis kiemelkedő szerep jut a rekreációs tanyáknak, miután a tanyai gazdaságokon kívül, jószerevével más pozitív irány nem látható.

A településen élők életminőségének javulását szolgáló tényezők tekintetében meglepően jól differenciálnak a válaszok.

15. táblázat: Az életminőség javulását szolgáló tényezők

A településen élők életminőségének javulását leginkább szolgáló feladatok	Válaszok megoszlása a fontossági sorrend alapján					Súlyozott mutató
	I.	II.	III.	IV.	V.	
Út- és közműfejlesztés	20	19	5	6	2	3.94
Intézményfejlesztés	3	7	15	14	14	2.45
Vállalkozásösztönzés	18	21	6	4	4	3.85
Közösség-szervezés	4	3	11	15	18	2.22
Minőségi településkörnyezet	6	3	15	13	14	2.49

A legfontosabbnak az infrastruktúra-fejlesztést, illetve a vállalkozásfejlesztést, és - ösztönzést tekintik az önkormányzatok (mindkét kategória hasonlóan magas átlagpont-értéket kapott). Tehát az életminőség elsődlegesen az összkomforthoz és a biztos megélhetéshez kötött. Az a tény, hogy az infrastruktúra-fejlesztés vezető helyen szerepel, arról tanúskodik, hogy a legtöbb településen vagy nem biztosított a ma elvárható infrastruktúra teljes köre, vagy nem megfelelő annak minősége.

Ugyanakkor a közösségi és kulturális intézmények minőségi fejlesztése, illetve gyarapítása, továbbá a kulturált minőségi településkép biztosítása, valamint a települési imázs és lakossági összetartás erősítése – a válaszadók szerint – jóval kisebb hangsúllyal esik latba a településen élők életminőségének javításában, mint a fent említett teljes körű kommunális infrastruktúra kiépítése és a stabil helyi vállalkozási háttér (munkalehetőségek) megteremtés. Ez első megközelítés természetesen és ésszerűnek tekinthető, hiszen addig, amíg nem biztosított a településeken a stabil megélhetés és kulturált életfeltételek, aligha várható el, hogy a lakók a településkörnyezettel vagy a közösségszervezés foglalkozzanak. Abban az esetben, ha nincs (vagy csak esetleges) a településen közösségi élet, és semmi nem erősíti a lakosság összetartását, települési tudatát, akkor mi kötheti a lakókat az adott településhez? A kulturált „egyéni” életfeltételek (azaz kommunális infrastruktúra) és a helyi munkahely léte fontos ugyan, de rendszerint nem helyettesítheti a helyi kötődést. Viszont egy erős, tudatos, lokálpatrióta közösség meglepően sok mindent képes elérni akár a települési kulturáltság, akár a munkaalkalom-teremtés terén is.

Ingatlanpiaci folyamatok Bács-Kiskun megyében

Bevezetés

A **szocialista rendszerben** az ingatlanszektor is központilag irányított és szabályozott volt, ami alapvetően torz árviszonyokat eredményezett a hazai ingatlanpiacon, így ingatlanpiaci különbségek hiányában ilyen jellegű elemzések nem is születtek. A szocialista rendszer utolsó éveiben már megindult egy „piaci” változás, de ekkor még az állami szerep és beavatkozás elsődleges és erőteljes volt. Az állami beavatkozás megszűnésével egyidőben lezajló gazdasági-társadalmi átalakulás hatására az ingatlanpiac is átalakult, és folyamatait mára a piac, a kereslet és kínálat kapcsolatrendszere határozza meg.

A **rendszerváltás utáni** gazdasági hanyatlás ellenére az ingatlanpiacon hatalmas árrobbanás köszöntött be, amely strukturálta az addigi nagyjából egységes lakásárakat. A viszonylagosan kedvezőbb helyzetű térségekben a lakásárak növekedése jelentősen felülmúlta a depressziós vidékek lakásárainak növekedését. A recessziós folyamatok következtében **alacsony szintre csökkent a magánéros lakásépítések száma**, ami miatt a használt lakás piacon az árnövekedés fokozatos és erőteljes volt. A rendszerváltozást követő évek recessziója után 1997-98-ban már érezhető volt a fellendülés a hazai gazdaságban, de sem akkor, sem az azt követő évben nem tört ki „építési láz” az országban. Ennek alapvető oka, hogy az ingatlanpiac általában lassan reagál a gazdasági változásokra. A relatív lakáshiány azonban elszabadította az árakat, s ez az ingatlanpiaci befektetők várható profitját, és így beruházási kedvét jelentősen megnövelte. Mindez **a vállalkozói lakásépítés jelentős növekedését indukálta**. A fellendülés emellett a jelentős állami támogatást élvező lakáshiteleknek is köszönhető. A kedvezmények körébe tartozó lakáspolitikai kedvezmény (régi nevén szocpol.) mértékének emelése, illetve az igénybevétel feltételeinek enyhítése, továbbá az érvényesíthető adókedvezmény szintén az új lakások építésének számbeli megnövekedését eredményezte.

Mindez együtt járt azzal, hogy **a használt lakás piacon túlkínálat alakult ki**, ami az árak stagnálását, sőt több esetben csökkenését vonta maga után.

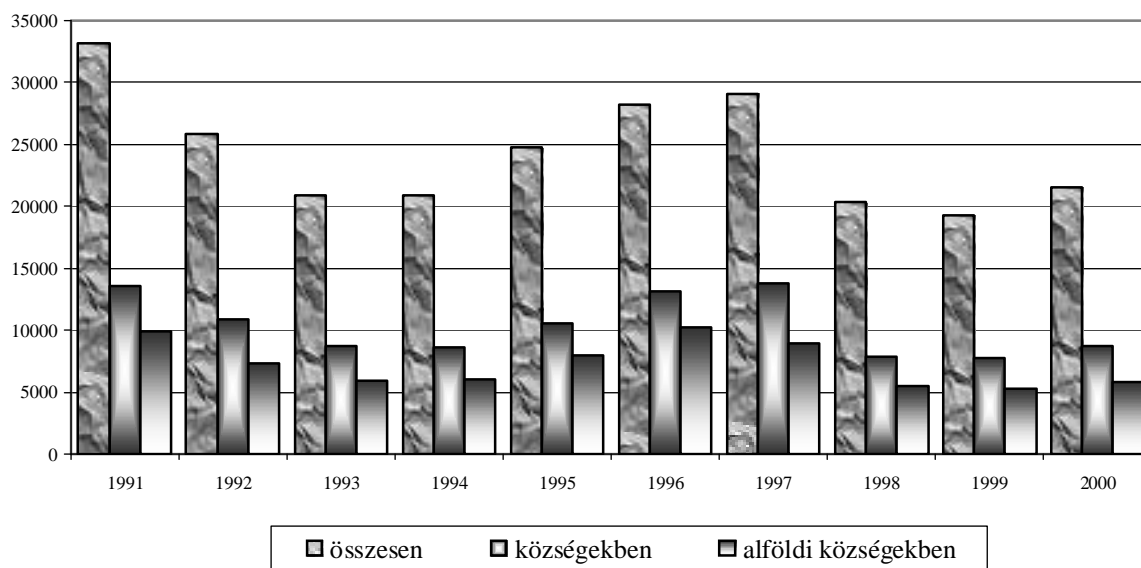
Az ingatlanpiac mozgásban tartásához elengedhetetlenül szükséges a használt lakások piacképesé tétele és piacképeségének fenntartása – hiszen a családok többsége csak akkor tud új lakást venni, ha eladta a régit –, ami értéknövelő beruházások nélkül aligha érhető el. Amihez azonban jelentős állami szerepvállalásra, és jogszabályi változásokra lenne szükség.

Mindezek az egymással szinte ellentétes folyamatok néhány év leforgása alatt mentek végbe. Ezek területi-települési különbségei és időbeliségük gazdasági, társadalmi és fejlődésbeli differenciái egyre nyilvánvalóbbak.

A lakásépítés trendjei 1991-2000 között

A kilencvenes évtizedben jelentősen átalakult a lakásépítés volumene és térbeli szerkezete. A megváltozott gazdasági-társadalmi helyzet következtében megszűntek a nagy állami és tanácsi lakásépítések, ezek szerepét a lakosság vette át. Mindez megváltoztatta a lakásépítések térbeli szerkezetét is, csökkent Budapest és a nagyvárosok szerepe és nőtt a községi lakásépítések aránya. 1990 után a lakásépítések száma drasztikusan visszaesett, a mélypont 1993-94 volt, amikor is kevesebb új lakás épült, mint 1950 óta bármikor (1. ábra).

1. ábra: A lakásépítések száma 1991-2000 között Magyarországon, a községekben és az alföldi megyék községeiben

Forrás: KSH Népszámlálás, 2001.

Az építések 1995-97-os rövid fellendülése állami beavatkozás eredménye, az építkező nagycsaládosok szociálpolitikai támogatásának következménye. Ennek hatása azonban 1997 után már alig-alig érezhető. A kormányrendelet hatása az építések területiségére és az épített lakások minőségére is nagy hatással volt. Jelentősen növekedett az ország keleti válságövezeteinek lakásépítési dinamikája, összhangban azzal, hogy a családok átlagos nagysága az ország e területén a legnagyobb. Emellett azonban minőségi visszaesés következett be, csökkent a lakások általános felszereltsége, és alapterülete. Ez utóbbi

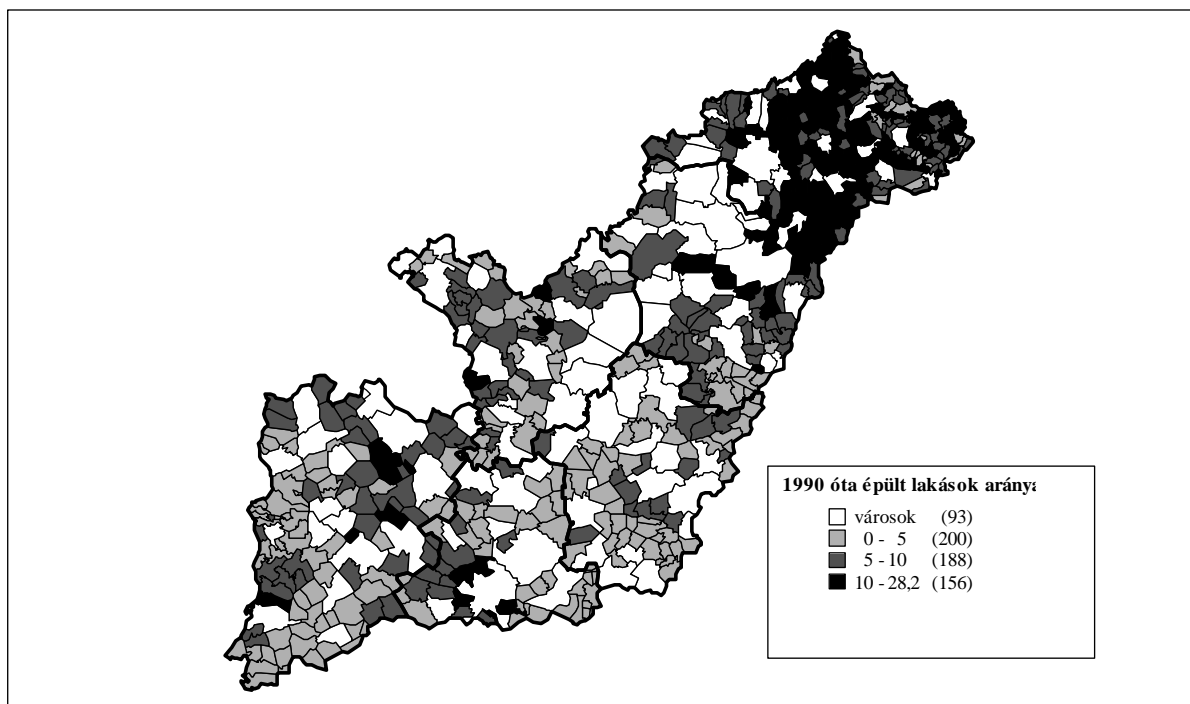
összefügg azzal, hogy a kedvezményeket csak meghatározott keretek között lehetett igénybe venni (Farkas-Szabó-Székely, 1998.).

A lakásépítések területi különbségei általában erősen korrelálnak a konjunktúra-jelzőszámokkal, azaz ahol pl. az egy lakosra jutó termelési érték, beruházási ráta, vállalkozások száma, és a társadalmi mutatók (pl.: nettó kereset-index, magas aktivitási és alacsony munkanélküliség ráta) kedvezőek, abban a megyében, régióban a kiadott engedélyek száma is lényegesen több (Mózer P., 2002.). **Az Alföldön** azonban ez sokszor nem igaz, hiszen **épp a válságtérségek tűnnek ki magas építési arányukkal.**

Az alföldi falvak lakáshelyzete

Az elmúlt évtizedben a községi lakásépítések közel 70%-a az Alföld falvaiban folyt (1. ábra), így ez a térség volt a lakásépítések egyik fő színtere. A kép azonban nem egységes, az Alföldön belül is jelentős területi különbségeket találunk (2. ábra).

2. ábra: Az 1990 után épült lakások aránya az alföldi falvak lakásállományában

Forrás: KSH Népszámlálás, 2001.

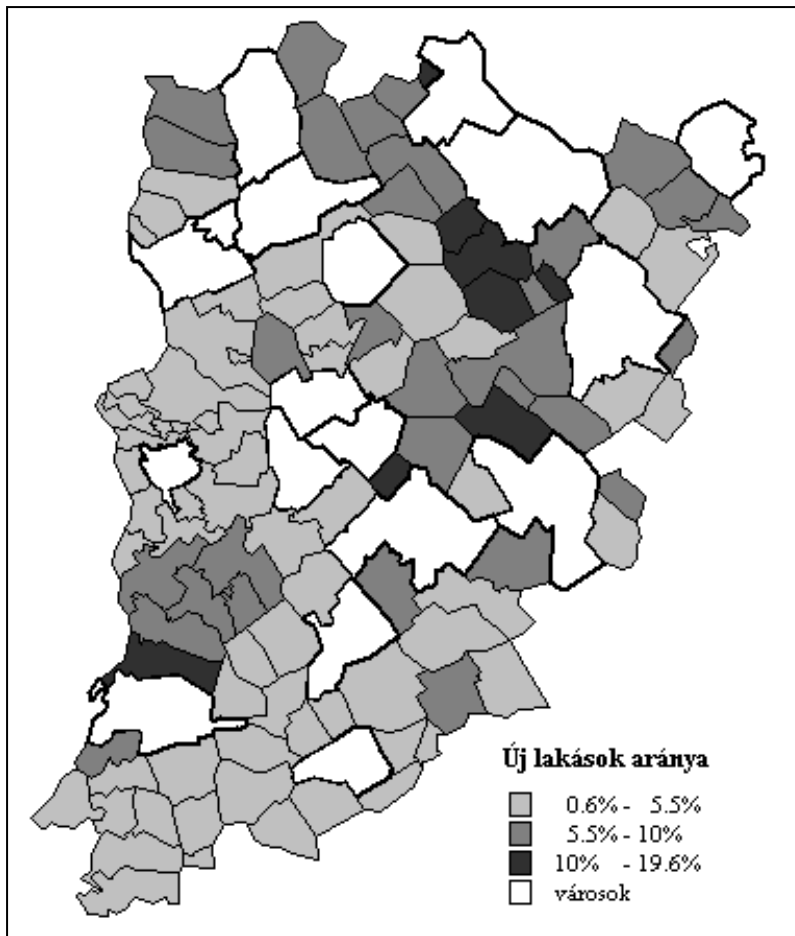
A lakásépítések magas számával kitűnik Szabolcs-Szatmár-Bereg megye, és hasonlóan magas arányokat csak néhány, nagyváros környéki szuburbán favakban találunk

(pl. Kecskemét környékén Ballószög, Helvécia). E falvak építési dinamikája nem meglepő, a városból kiköltöző családok legtöbbször – kihasználva az olcsóbb telkek által felkínált lehetőséget – új lakást építenek. A szabolcsi magas értékek azonban már kevésbé a települési dinamika megnyilvánulásai. E térségben jelentős szerepet játszik a relatíve nagy számú cigány etnikum, mely társadalmi csoportot hagyományosan magas gyermekszámmal jellemezhetünk, így e társadalmi csoport volt az ún. szocpolos lakások fő építője. Ez a magyarázata annak is, hogy a Közép-Tisza vidék két falvának Tiszabőnek és Tiszaburának is ilyen kiugróak az értékei.

A legalacsonyabb lakásépítési dinamika Békés megyét jellemezte az elmúlt 11 év alatt, hiszen e megyében egy olyan települést sem találunk, ahol az új építésű lakások aránya elérné a 10%-ot. Viszonylagosan magasabb dinamikát csak a megyeszékhely környéki falvak mutatnak, ahol valószínűleg a szuburbanizáció kedvező hatásai jelentkeznek.

Bács-Kiskun megye a lakásépítési dinamikát tekintve **jól elkülöníthető térségekre osztható**. A megye községeiben az 1990 után épült lakások aránya 5,5%. Ennél magasabb értékek jellemzik a Baja környéki sváb falvakat, valamint a Kunszentmiklós-Kecskemét-Kiskunmajsa vonalon elhelyezkedő községeket. Ezeknek a községeknek a gazdasági helyzete viszonylagosan stabil, egy részükben megindultak a szuburbanizációs folyamatok. Ezzel szemben a megye déli, valamint Duna-menti részében egy tömbben található olyan településeket, ahol az elmúlt 11 évben csak a lakásállomány 1-2-3%-át kitevő új lakás épült. Ezek a területek a megye kevésbé prosperáló, sőt válságjeleket mutató részei. A kedvezőtlen helyzetű területeken a rendkívül alacsony ingatlanpiaci árszínvonal miatt mindenfajta lakásberuházás veszteséges befektetés, akár új lakások építéséről, akár a meglévő állomány fejlesztéséről, korszerűsítéséről van szó (Székely, 2000.). Így akár e folyamatokat racionális közgazdasági döntésnek is tarthatnánk. De a társadalomföldrajzi mutatók, melyek e térségek jelentős előregedését, gazdasági elmaradottságát mutatják, mint fő okok inkább az itt élő lakosság beruházási lehetőségeinek teljes hiányát jelzik.

3. ábra: Az 1990 után épült lakások aránya Bács-Kiskun megye községeiben

Forrás: KSH Népszámlálás, 2001.

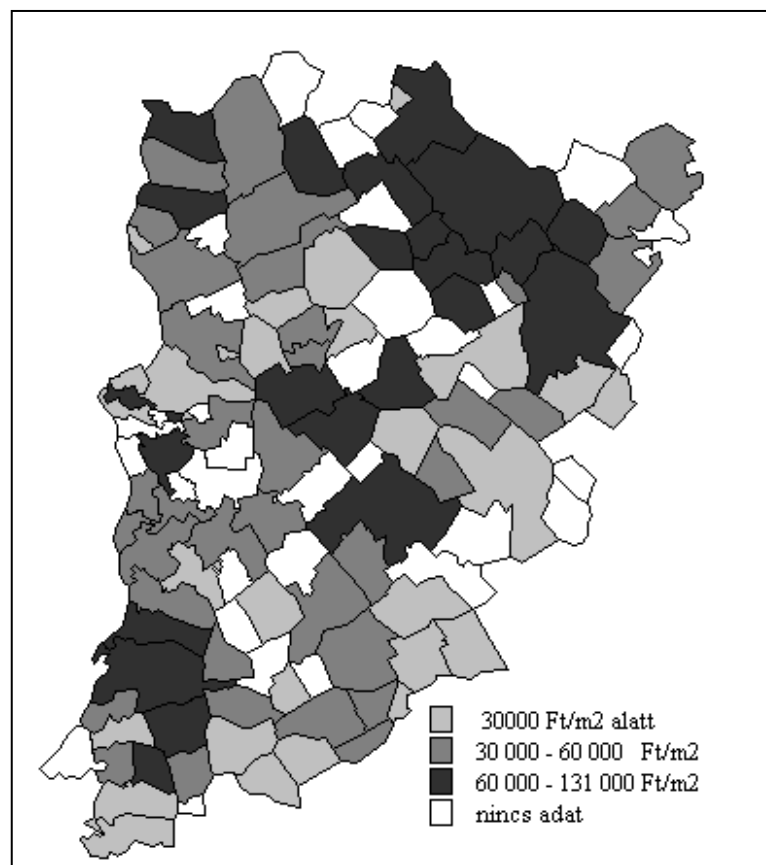
Mindezt jól alátámasztják a megyei Illetékhivataltól kapott adatok is. A 4. ábra a **családi házak egy négyzetméterre jutó átlagos árait mutatja 2003. első félévének adatai** alapján. Természetesen ezek az adatok csak nehezen összevethetőek, mert az árak a családi házak ingatlanpiaci tényezők által meghatározott értéke mellett tartalmazzák a lakás minőségi mutatóit is (tehát, hogy mekkora, milyen komfortosságú, infrastruktúrájú, állapotú, stb.) Azt feltételezzük azonban, hogy ezek az árak jól reprezentálják egyes települések családi házainak értékeit és egy komplex mutatóként, a település ingatlanhelyzetét jellemzik. A cél tehát nem a házak abszolút árainak vizsgálata, hanem a megye ingatlanpiacának-ingatlanminőségének komplex, területi elemzése, amelyre az adatok lehetőséget nyújtanak.

Az így értékelendő illetékhivatali adatok, és az új lakások arányát mutató térképek nagyon hasonló képet rajzolnak elénk. **Az ingatlanárak magas adataival kitűnnek a városok, a városkörnyéki szuburbanizálódó települések és a Baja környéki sváb falvak,** tehát éppen azok a községek, ahol az építési dinamika is magas volt. Nagyon alacsony átlagos árak jellemzők a megye déli, határmenti településein, ahol az egy négyzetméterre jutó átlagos

házárak a 30.000 Ft-ot sem érik el. (Ez azt jelenti, hogy egy 100 négyzetméteres ház átlagos értéke mindössze 3.000.000 Ft, amely a ház bekerülési költségét sem fedezi.)

Figyelemre méltó, hogy **a települések negyedében** nem volt értékelhető adat, nem történt tulajdonosváltás, azaz **nincs statisztikailag kimutatható ingatlanforgalom**. Ennél komolyabb gondot jelez a 2001-től 2003 első félévig tartó időszak együttes adatainak vizsgálata. Ebből ugyanis kiderül, hogy a vizsgált 30 hónap alatt nem történt egy lakóingatlan-tulajdonos csere sem 7 megyei kistépülésen (Kunbaracs, Bácsszentgyörgy, Újsolt, Kömpöc, Kéleshalom, Bugacpusztaháza, Móricgát), további négyben (Drágszél, Fülöpjakab, Fülöpháza, Felsőlajos) pedig két lakóingatlan-forgalom nélküli év volt. Ezek a települések – Fülöpjakabot kivéve – 1000 fő alatti kistépülések, ahol a népesség elöregedése, az elvándorlás, és a lakosság fokozatos elszegényedése egyre nagyobb mértékű.

**4. ábra: A családi házak átlagos négyzetméterárai a megye településein
2003 első félévében**

Forrás: Bács-Kiskun Megyei Illetékhivatal

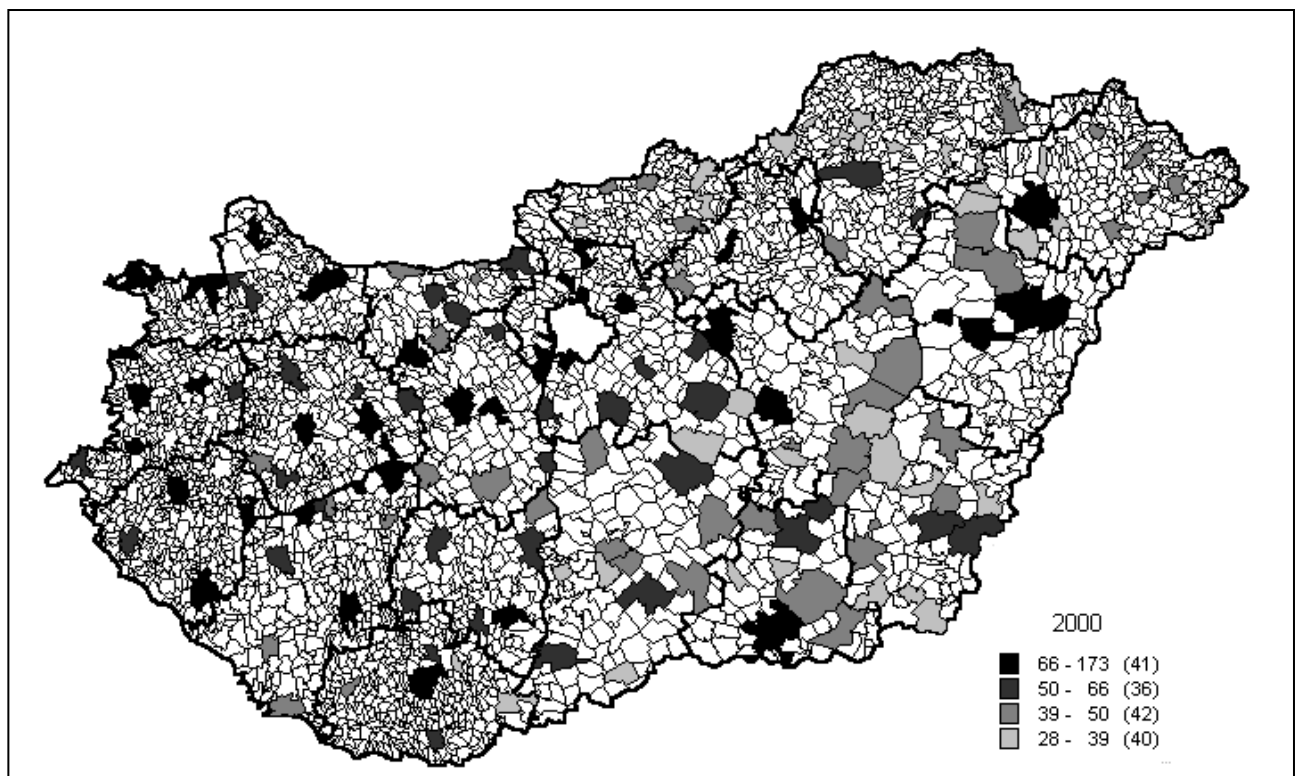
Ezeken az ingatlanforgalom nélküli településeken, valamint a nagyon alacsony árakkal jellemezhető településeken az új házat építők sokszor abba a csapdába esnek, hogy **a felépült**

új lakás nem ér annyit az ingatlanpiacon, mint amennyibe került a felépítése, így a helyzet hosszú távon e területek lakásállományának fokozatos romlásához vezet, hiszen gazdaságilag nem éri meg új lakásokat építeni, valamint a meglévőket felújítani. Mindez aztán tovább rontja e térségek ingatlanpiaci pozícióit, ami lehetetlenné teszi az itt élők elmozdulását, korlátozódik területi mobilitásuk, mindez pedig tartósítja az itteniek szociális, gazdasági lemaradását.

A megye városainak ingatlanárjai – nem meglepő módon – a legmagasabb kategóriába tartoznak. Az országos összehasonlításban azonban ezek az értékek már kevésbé kedvezők. (Az országos összehasonlítás adatai csak 2000-ból állnak rendelkezésünkre, és csak a városokra, így az értékelést erre az évre tudjuk elvégezni.) Az országos adatokat vizsgálva egyetlen megyei város sem tudott bekerülni a legmagasabb árkategóriába, és a másodikban is csak három Bács-Kiskun megyei város képviselteti magát (Kecskemét, Baja és Kiskunhalas).

A megye ingatlanpiaci árhelyzete tehát az országos folyamatokat tekintve elmarad a fővárosi, valamint dunántúli térségek áraitól. Az alföldi városokat vizsgálva a kép már kiegyenlítettebb, és főként a nagyságkategóriánként vizsgálva komoly különbségeket nem tapasztalhatunk.

5. ábra: Átlagos városi négyzetméterárak Magyarországon 2000-ben

Forrás: KSH Ingatlanadattár 1997-2000.

Bács-Kiskun megye környezeti állapota

Környezeti változások és problémák az elmúlt tíz évben

Bács-Kiskun megye arculatát az eltérő táji adottságokkal rendelkező, mégis alapjában hasonló karakterű síkságok, az agrártérségek és a természetvédelmi területek határozzák meg. **A megye környezeti állapota** - a hazai viszonyokat figyelembe véve – **az átlagosnál jobbnak tekinthető.** Ennek okai a következők:

- A **nagy ipari szennyező források** a megye területén **pontszerűen**, viszonylag **kis számban** helyezkednek el, sőt az utóbbi évtized technológiai fejlesztései nyomán mind a keletkezett veszélyes hulladék mennyisége, mind a tisztítás nélkül kibocsátott ipari víz aránya látványosan csökkent, ezzel a **környezeti terhelés is mérséklődött.** Az ipari aktivitás döntő részben a környezetet kevésbé terhelő tevékenységekben összpontosul.

- A megyét korábban **elkerülték azok az ipari beruházások, amelyek komoly környezet-szennyezést okozhattak volna**, a 90-es évek után létrejött vállalkozások pedig már kevésbé szennyező tevékenységet folytatnak. A jelentősebb ipari tevékenységek elsősorban a **városokban** helyezkednek el, ahol **többnyire korszerűbb technológiát használnak.** Gondot jelent viszont a veszélyes hulladékok kezelése, különösen azoknál a kisebb vállalkozásoknál, amelyek csak részben tudják betartani az előírásokat.

- A megyei ipari tevékenység látványos visszaesése, majd nagyüzemek egész sorának felszámolása nyomán, mind a veszélyes, mind a „normál” **ipari hulladék tömege csökkent**, ami egyértelműen kedvező hatással volt a környezet állapotára.

- A **mezőgazdaság, mint szennyező tényező, átalakult** az utóbbi években. A szélesebb területet érintő szennyeződés forrása a mezőgazdasági iparszerű termelési rendszerek elterjedésére volt visszavezethető. Egyik oldalról a műtrágyázás, a növényvédőszeres tömeges alkalmazása, másik oldalról a nagy állattartó telepek hítrágyája elhelyezésének megoldatlansága alapvető okává vált a talajvizek minőségében bekövetkezett nagymértékű romlásnak. **Az agrárszférában bekövetkezett leépülés a környezeti terhelés okainak csökkenését is eredményezte, így, ha látványos javulásról nem is lehet beszélni, a romlási folyamatok megálltak, vagy mérséklődtek.**

Bács-Kiskun megye természeti és átalakított természeti környezetében **továbbra is komoly gondot jelent a defláció és a túllöntözött talajok szerkezeti degradációja**, szikesedése, melynek meliorációs munkálatainak léptéke messze elmarad a szükségletek

mögött. Sajnálatos, hogy a korábban végrehajtott vízrendezések, az intenzív mezőgazdaság a megye egy részén a természeti értékek degradációját eredményezte.

Jelenleg Bács-Kiskun megyében **az egyik legjelentősebb szennyező forrás a közlekedés.** Ennek elsődleges oka a megyét átszelő nagy forgalmú főutakon igen nagy számban áthaladó személyautók, teherautók, kamionok légszennyezése. Kevés a településeket elkerülő út, így a forgalom sokszor a települések közepén zajlik, számos veszélyhelyzetet és levegőszennyeződést okozva. A forgalom zaja is zavarja a települések életét, különösen az éjszaka áthaladó kamionok okoznak problémát az út mellett élőknek.

Kiemelt problémaként említhető a Duna és a Tisza völgyének, s az általuk meghatározott ökológiai folyosók területének szennyezettsége. A Duna térségében több helyen a szennyvizet – tisztítatlanul - a folyóba engedik, miközben a folyóból nyeri több település az ivóvizet. A Tisza környékén hasonló jelenségek fordulnak elő, emellett az árvizek is komoly szennyeződéseknek okoznak, az ártéri területen lévő – akár engedély nélküli – építmények, kommunális hulladékárvíz idején a folyóba kerül. **A megye vízháztartása veszélyben – „végvészélyben” – van.** A Homokhátság vízhiánya olyan mértékű, hogy az már nem „csak” a mezőgazdasági tevékenységet, hanem az itt élők vízellátását is kedvezőtlenül befolyásolja. A kevés csapadék is hozzájárul ahhoz, hogy a felszíni vizek – tavak, erek, patakok – szinte teljesen eltűnnek a tájból.

Problémát jelent az erősen csapadékos éveket követő nagy hótakaró hirtelen olvadása és a belvizek elvezetésének kérdése. Különösen a kötött feketeföldek és réti talajok esetében nehézkes és lassú az olvadékvizek leszivárgása. A megye nagy részét sújtó vízkészlet-vesztés és annak következményei súlyosan érintheti a helyi gazdákat, hiszen az intenzív kultúrák esetében a vízkivétel korlátozása egyben a minőségi termelés feladását is jelentheti.

Igen **komoly gondot jelent a lakosság környezetszennyezése. A kommunális hulladékok gyűjtése nem mindenütt megoldott, a folyékony hulladék gyűjtésében és kezelésében hiányosságok tapasztalhatók.** Mind a kommunális hulladék, mind a keletkezett szennyvizek jelentős része nem kerül megfelelő módon gyűjtésre, elvezetésre, szelektálásra, tisztításra és esetleg újra-hasznosításra. Ennek nyomát elhanyagolt szeméttelpek, illegális lerakók, a bevezetett szennyvizek miatt haldokló élővizek jelzik. A csatornázottság hiányosságai miatt ma már nem csak a talaj, de bizonyos mélységig a rétegvizek sem alkalmasak emberi fogyasztásra, sok esetben 30-40 km-ről kell az egészséges, az Unió normáknak megfelelő ivóvizet a felhasználás helyére vezetni.

Bács-Kiskun megye környezeti problémái összetett regionális rendszerproblémák, melyben a természeti elemek és az épített környezet sérülése különböző

konfliktustényezőkkel van összefüggésben; egyrészt a térség ipari, agrárkörnyezeti és kommunális terhelési problémáival, másrészt társadalmi oldalról közelítve, a környezetvédelem és környezetgazdálkodás kialakulatlan irányításával és periférikus helyzetű lokális társadalmak életkörülményeinek a romlásával. **Számos vizsgált település környezeti állapota, a regionális és lokális környezetvédelmi stratégiák hiányosságából fakadóan rossznak tekinthető.** A térségben található szennyezőforrások, a bevezetett, s már szigorított intézkedések és szabályozók ellenére még mindig nagyban hozzájárulnak a megye talajainak, vizeinek és levegőjének szennyezéséhez, az egyes településeken található környezeti állapot romlásához.

A települések alapvető gondjai közé tartozik **a csatornázottság és a szennyvíztisztítás elmaradottsága és a hulladékgazdálkodás megoldatlansága.** A közcsatornába bekapcsolt lakások száma szinte minden kistérségben nőtt, azonban, ha összehasonlítjuk a meglévő lakásadatokkal, kiderül, hogy a lemaradás még mindig jelentős, a lakásoknak kevesebb, mint egynegyede van a közcsatorna-hálózatba bekapcsolva (16., 17. táblázat). (A kistérségi adatok elsősorban az adott kistérség városainak adataiból következnek, tehát a községek, falvak helyzete még aggasztóbb különösen a bácsalmási és jánoshalmi kistérségben.)

16. táblázat: A közcsatornába bekapcsolt lakások száma kistérségenként, 1992-2001

Kistérség	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	*	2001
Bácsalmási	163	163	174	183	188	193	200	200		200
Bajai	9377	9477	9490	8912	8942	9002	9102	9302		9702
Jánoshalmi	293	293	332	332	223	334	334	334		334
Kalocsai	2533	2551	2552	2835	3777	6118	5865	6419		6913
Kecskeméti	19479	19710	19890	20077	20408	20726	21421	21929		22722
Kiskőrösi	1199	1237	1357	1419	1611	2493	2846	3702		5450
Kiskunfélegyházi	4121	4093	4164	4189	4291	4572	4697	4791		4977
Kiskunhalasi	3865	3865	3883	3883	3902	4528	4748	4413		5118
Kiskunmajsai	468	468	143	143	291	897	988	889		1021
Kunszentmiklósi	473	449	454	462	464	469	472	476		1823

Forrás: KSH T-STAR

*hiányzó adatsor

17. táblázat: Meglévő lakások száma kistérségenként, 1992-2001

Kistérség	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2001
Bácsalmási	8422	8430	8449	8465	8476	8486	8496	8490	8336
Bajai	30383	30519	30644	30749	31428	31492	31566	31605	31278
Jánoshalmi	8248	8258	8265	8282	8279	8282	8305	8299	8423
Kalocsai	23324	23415	23484	23588	23675	23719	23758	23802	23856
Kecskeméti	64009	64345	64727	65215	65603	66185	66456	67200	68723
Kiskőrösi	25665	25776	25885	25936	26027	26084	26162	26211	26117
Kiskunfélegyházi	22417	22533	22671	22760	22864	22908	22950	22994	23241
Kiskunhalasi	18309	18399	18439	18526	18608	18704	18595	18638	19329
Kiskunmajsai	7446	7481	7501	7526	7557	7587	7610	7638	7865
Kunszentmiklósi	12970	13007	13064	13081	13137	13190	13234	13264	13501

Forrás: KSH T-STAR

A települési hulladékok környezetkímélő lerakásának megoldatlansága az egyre súlyosbodó környezeti veszélyek közé tartozik. Az üzemelő hulladéklerakók egy része egyáltalán nem felel meg a környezetvédelmi előírásoknak.

A települések környezeti infrastruktúrájának korszerűtlenségén túl, jelentősen rontja a helyzetet a prominens személyek ismeretének hiányossága, **a lakosság környezeti érzékenységének esetlegessége**. A környezetvédelem alacsony hatékonyságának egyik fő okozója - lakosság tájékoztatatlanságán és közömbösségén túl - a települési környezetpolitika elmaradottsága és a környezetvédelmi szakmai tapasztalatok hiánya. Ezt tükrözi a helyi környezetvédelmi programok megvalósulásának vontatottsága, sok esetben anyagi okokból való elodázása.

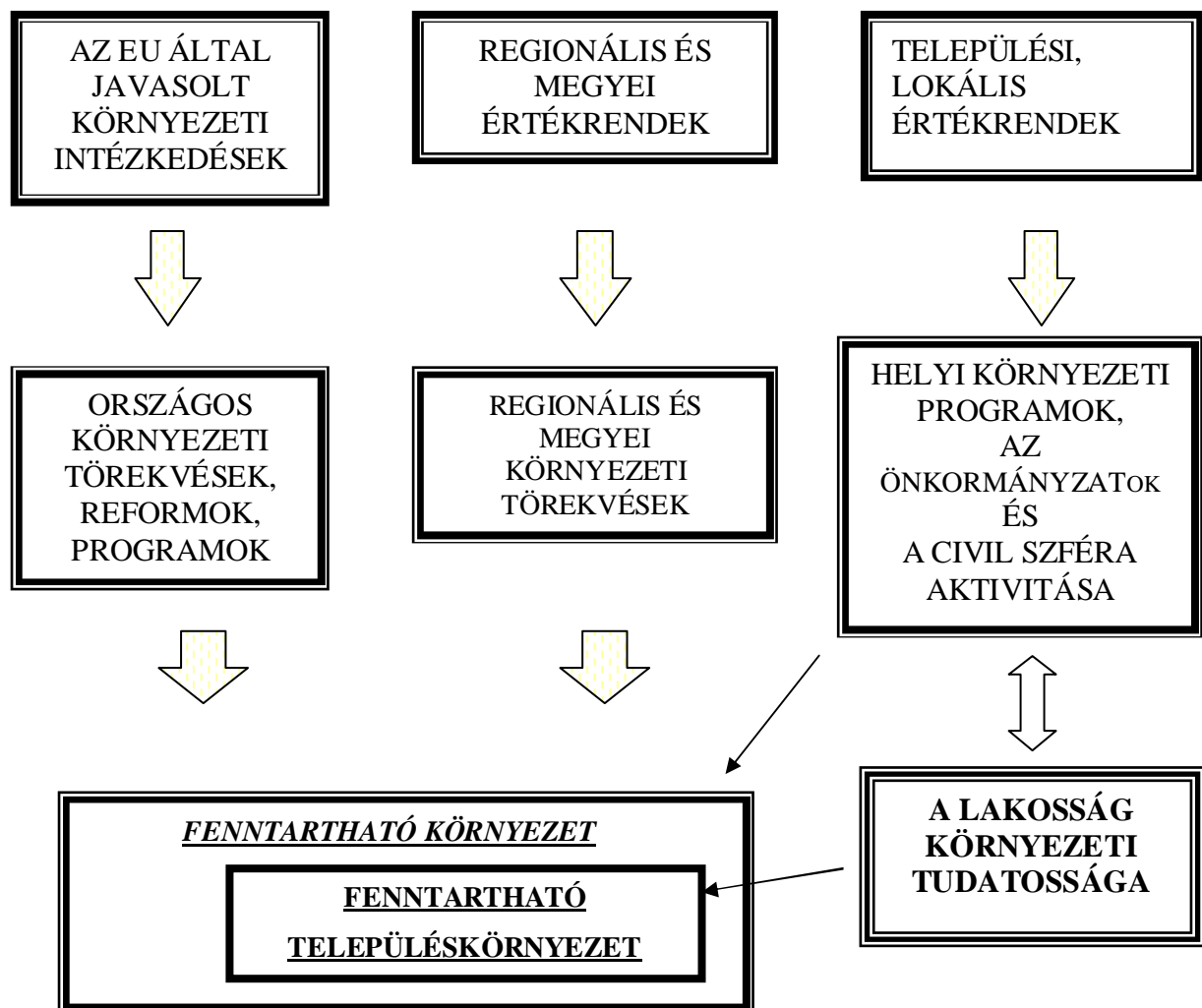
A környezeti infrastruktúra fejlesztése a lakosság közügyekbe való bevonása sokszor nem anyagi erőforrások, mindinkább lokális környezeti tudatosság és tervezés hiányában marad el. **A sokszor alig működő helyi információáramlás, a hiányos tapasztalatok miatt a lakosság nem látja át a környezeti problémák összefüggéseit.** Épp ezért feltétlenül szükségesnek tartjuk a kisebb lélekszámú települések részére egy hosszú távú környezetvédelemmel kapcsolatos lakossági tájékoztatás megszervezését.

Bács-Kiskun megye környezetének fenntarthatóságában, az értékek megőrzésében a regionális és lokális döntéshozók, de a lakosság gondolkodása is meghatározó. Mivel a környezeti problémák nem vezetnek automatikusan a környezetvédelem kialakulásához, egyedül a környezeti érdekek alapján formálódó igény az, mely képes kialakítani a társadalom és a környezet harmonikus kapcsolatát. A településkörnyezeti rendszerek fenntartható fejlődése érdekében **a környezetvédelemmel foglalkozó szakembergárda tudását** - az EU-

hoz való csatlakozással párhuzamosan - **növelni kell, a környezeti kérdésekben illetékes helyi vezetők és a lakosság felelősségérzetét meg kell erősíteni.**

Ha a környezetpolitikai intézkedések elmaradnak, az a települések hanyatlását, a településkörnyezeti rendszerek teljesítőképességének rohamos csökkenését hozhatja magával. A megyei környezeti politikának igazodnia kell a modern környezetgazdálkodási felfogáshoz. Az elvek gyakorlatba való átültetésével a regionális és lokális döntéshozóknak észre kell venniük, hogy Bács-Kiskun megye területe olyan ökológiai és kulturális tér, amely az egész Alföld társadalmi-gazdasági jövőjében meghatározó lehet. A településkörnyezeti rendszerek fenntartható fejlődésének ez az elméleti elgondolás a záloga. (6. ábra)

6. ábra: A megyei és lokális társadalom tudatosságának helye a különböző rendszerszinteken kialakuló és érvényesülő környezeti fenntarthatóságban

Forrás: Kovács András (MTA RKK ATI), saját szerkesztés

Bács-Kiskun megye településeinek eltérő környezeti viszonyai

A környezeti tényezők összetettségéből és sokszínűségéből fakadóan a megye települései között eltérő viszonyok, különbségek fedezhetők fel.

A nagyobb városok - Kecskemét, Baja, Kalocsa, Kiskunfélegyháza –, a kisebbek közül Kiskőrös környezeti politikájának és fejlesztési törekvéseinek köszönhetően, **a környezeti állapot mutatói az elmúlt években javultak.** Pl.: Kecskeméten a közcsatornán elvezetett tisztítatlan szennyvíz mennyisége 1991-ben még meghaladta az 1.4 mill m³-t, mely érték mára a felére csökkent, Kiskőrösön pedig majdnem teljesen megoldották a problémát (elvezetett tisztítatlan szennyvíz 500m³/év.). Bár a terhelés, mind a településeken, mind a természeti területeken felerősödött, ezzel párhuzamosan sikerült megőrizni a korábbi állapotot, ami részben a környezeti infrastruktúra fejlesztéseknek köszönhető. A városok legfőbb környezetvédelmi feladatai közé tartozik az iparból és közlekedésből származó szennyeződések csökkentése, az épített környezet fenntartása, a zöldterületek arányának növelése, a tisztított közterületek arányának növelése. Ez utóbbi tekintetében a legtöbb településen növelték a tisztított felületek arányát, sajnos azonban néhány kistérségben romlott a helyzet (18. táblázat).

18. táblázat: A tisztított közterületek nagyságának alakulása, 1000 km²

Kistérség	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Bácsalmási	64	64	64	64	69	69	69	10
Bajai	238	238	238	262	262	262	129	129
Jánoshalmi	7	71	71	71	71	71	39	*
Kalocsai	362	362	135	135	135	135	135	155
Kecskeméti	522	1137	1139	1139	757	469	1318	1033
Kiskőrösi	104	104	106	111	148	146	156	156
Kiskunfélegyházi	252	252	252	252	252	252	252	262
Kiskunhalasi	381	381	381	348	348	348	348	570
Kiskunmajsai	49	49	110	120	130	140	50	20
Kunszentmiklósi	0	0	1	43	43	43	49	54

Forrás: KSH T-STAR

*hiányzó adat

Az utóbbi a szálló por mennyisége miatt is nagyon fontos, hiszen a légúti megbetegedések az allergiás és asztmás esetek száma az elmúlt évtizedben megduplázódott.

A települési környezet javításában elért eredmények közül az utóbbi években a belvárosok rehabilitációja, a „barnamezős” volt ipari területek új funkciókkal való megtöltése, illetve új formában való hasznosítása, valamint az új épületek városképbe történő beillesztése tűnik a leginkább látványosnak. Emellett természetesen folyik a leromlott állagú

településrészek fejlesztése, rehabilitációja, a hozzájuk csatlakozó infrastruktúra fejújítása, a lakókörnyezet minőségének emelése.

A kisebb településeken – még napjainkban is – csupán részlegesen megoldott a hulladékgazdálkodás, sok faluban és kisvárosban pedig a csatornázottság hiánya jelenti a legfőbb problémát, amit jól mutat, hogy a szennyvízcsatorna-hálózatba bekapcsolt lakások aránya az országos átlagot jelentő 53,5%-kal szemben, csak 25,3%. A tanyavilágban még nagyobb gondok vannak, a környezeti infrastruktúra korszerűsítése lassan halad. Nem csak a csatornázottság terén, de a vezetékes vízzel történő ellátottság vonatkozásában is jelentős lemaradást találhatunk a megyei átlaghoz képest. A szemétyűjtésbe bevont lakások arányának növelésében átlagosan sikerült előrelépni (19. táblázat).

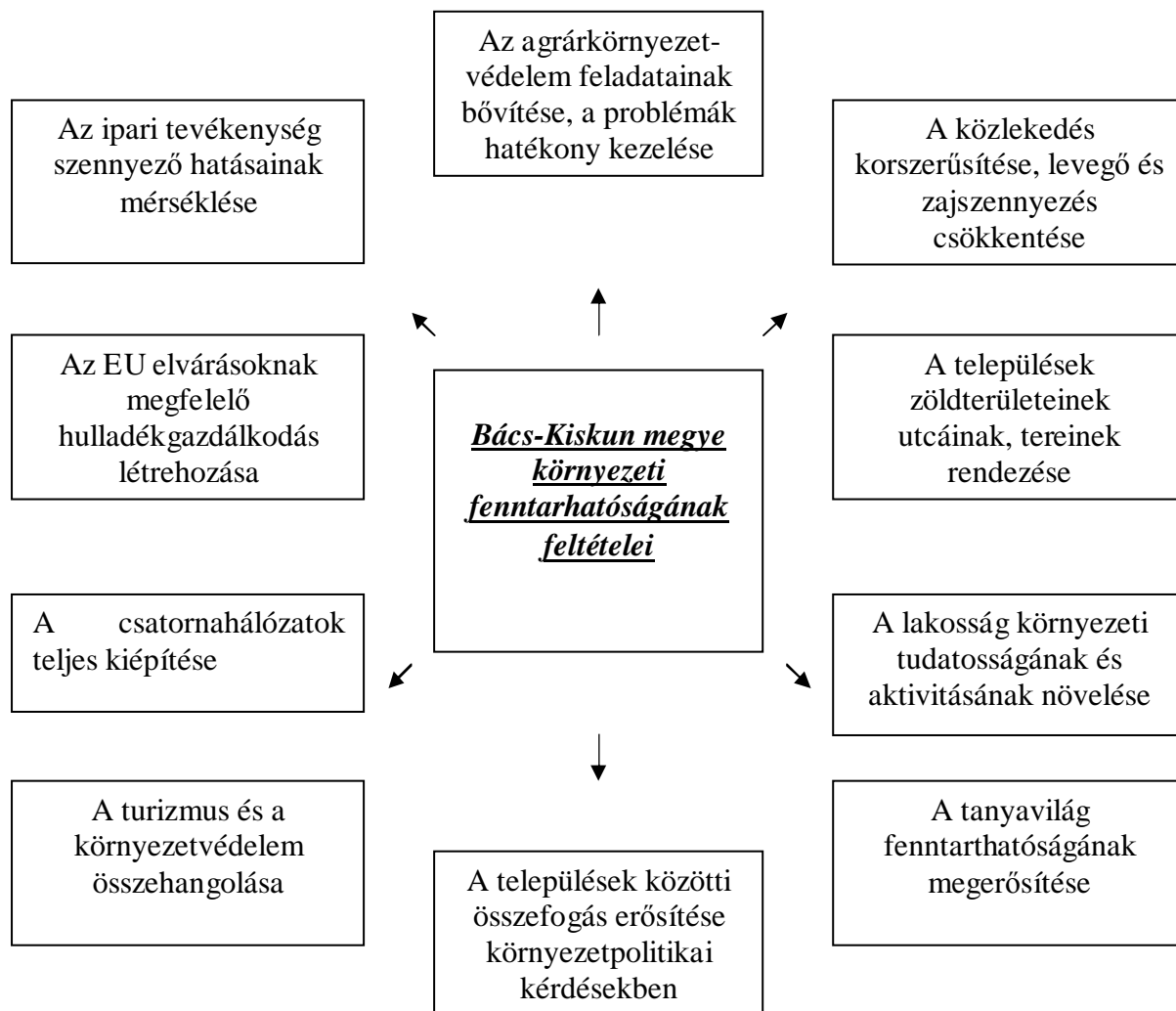
19. táblázat: A szemétyűjtésbe bevont lakások számának alakulása

Kistérség	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Bácsalmási	1063	1116	1124	1147	1238	1238	1239	1234
Bajai	13000	13180	13520	11450	13520	13520	13700	13500
Jánoshalmi	928	960	1230	2620	1310	1310	2822	1410
Kalocsai	4695	4700	4700	7062	6583	6589	6792	6961
Kecskeméti	39122	40010	40216	40552	44630	45500	46133	45170
Kiskőrösi	3006	3368	3453	3996	8259	8691	9336	11856
Kiskunfélegyházi	7946	8172	8530	8426	8095	8051	4981	8262
Kiskunhalasi	6800	7500	7500	8000	8196	8196	8371	8458
Kiskunmajsai	500	520	560	560	650	650	950	2100
Kunszentmiklósi	1889	1600	2300	2523	2600	2854	3280	4219

Forrás: KSH T-STAR

A térségben lévő természetvédelmi területekért folytatott több éves küzdelem legfőbb eredménye, hogy a nemzeti park-, az agrárium- és az idegenforgalom szakemberei ha lassan is, de belátták a fenntartható környezeti fejlődés érdekében elkerülhetetlen együttműködés jelentőségét, valamint e három szféra kölcsönös kapcsolatának – a térség fejlődésében betöltött szerepének – fontosságát. (7. ábra)

7. ábra: Bács-Kiskun megye környezeti fenntarthatóságának feltételei

Forrás: Kovács András (MTA RKK ATI), saját szerkesztés

Bács-Kiskun megye környezeti problémáinak és változásainak adatai és mutatói, a különböző jelenségek, folyamatok kedvező és kedvezőtlen elemeket egyaránt tartalmaznak. A környezet, az infrastruktúra, terén jelentős fejlődések, fejlesztések figyelhetők meg, ugyanakkor nem sikerült a területi egyenlőtlenségek csökkentése, az egyes települések, térségek lemaradásán nem sikerült érdemben javítani. Úgy látjuk, hogy **a megye fenntartható fejlődésében a környezeti infrastruktúra fejlesztésének elsődleges szerepet kell kapnia** jövőben. Továbbá **a természetvédelem, valamint a gazdasági célok összehangolásával párhuzamosan, meg kell erősíteni a megye, a kistérségek, a települések kapcsolatrendszerét.**

Emellett a megye fenntartható fejlődésében szerepet kell kapnia a hagyományos gazdálkodási formák fenntartásának. Az infrastruktúra-fejlesztések az elmúlt években és

jelenleg is ugyan lassan, de folyamatosan valósulnak meg, a mezőgazdaságban az ökológiai szemléletű tájhasználat részben már érvényesül. **Tovább kell javítani a megye, a kistérségek, a települések kapcsolatrendszerét, az összefogásban rejlő erőt a külső források megszerzésében és allokációjában jobban kell hasznosítani.** Ez különösen az EU csatlakozás és a reménybeli külső támogatások tükrében válik sürgető feladattá. A megye egészének – és különösen az elmaradottabb térségeknek - a fejlődése eredményezheti a vállalkozások helyzetének, a lakosság életkörülményeinek számottevő javulását.

Az önkormányzatok véleménye a természeti és társadalmi környezetről

A társadalmi életkörülményeket meghatározó környezeti összetevők igen sokfélék. Egyrészt természeti, másrészt gazdasági-társadalmi meghatározottságúak. A környezeti folyamatok egyszerre hatnak a kultúrtájak településeken kívüli részeire, a lakóhelyekre, sőt közvetetten a gazdasági-társadalmi környezet elemeire is. Az elmúlt évtizedben Bács-Kiskun megyében számos környezeti elem megváltozott. Ezeket a változásokat a megyei lakosság közvetlen „testközelből” érzékeli. **A környezeti statisztikák mellett tehát nem elhanyagolható az adott térség településeinek élők – elsősorban a döntéshozók és a lokális társadalmak érdekeit képviselő szakembergárda - véleménye sem**, hiszen sok esetben a személyes tapasztalatok, a szubjektív érzések mást mutatnak a puszta számadatoknál, tényeknél.

A kutatási eredmények alapján Bács-Kiskun megye környezeti viszonyainak jelen állapotát és az elmúlt években lezajlott változásait körvonalazhatjuk a megye településeinek polgármesterei, környezettel foglalkozó önkormányzati dolgozói véleményének tükrében. A megye településeinek több mint a fele, 54 önkormányzat válaszolt kérdéseinkre, s a kérdőívek kérdéscsoportjain belül is a meglehetősen magas (98%-os) kitöltési ráta jelzi a környezeti kérdések iránti érdeklődést és figyelmet. A polgármesterek - több esetben részletesen kifejtve egyéni véleményüket - állást foglaltak egyes települési és társadalmi-gazdasági környezeti kérdésekben, ami még részletesebb feldolgozást tett lehetővé.

A válaszadók a környezeti kérdésblokkban elsősorban az adott település természeti- és épített környezeti, környezeti infrastrukturális, valamint társadalmi-környezeti viszonyainak változását ítélték meg az elmúlt tíz év távlatában.

A természeti és az épített környezeti elemek közül a legtöbben a csatornázottság, a szennyvíztisztítás és a hulladékkezelés problémáját tartják a legaggasztóbbnak saját településükön (20. táblázat). Az eltérő táji adottságok miatt az ivóvíz, a belvíz, a mezőgazdasági termőterületek és a közutak állapotának megítélése eltérő, aszerint, hogy az adott település hol, milyen földrajzi közegben helyezkedik el a megyében. Az ivóvíz minőségének megítélése a megye déli részén lévő vonzáskörzetekben egyértelműen rosszabb volt, mint más kistérségekben. Kecskemét vonzáskörzetében az ivóvíz minőségének javulását jelezte a többség. Általában elmondható, hogy a magukat a periférián érző válaszadók kevésbé, vagy egyáltalán nem látnak javulást, míg a többi polgármester sokkal inkább javulást érzékelt, vagy jó helyzetben érzi települését a környezeti elemek értékelése kapcsán. Sajnálatos, de a mezőgazdasági termőterületek állapotát, a talajok szennyezettségét, az erdők

állapotát és a faállomány minőségét a válaszadók 20%-a nem tudta megítélni. Olyan ez, mintha számukra ez a probléma nem is létezne, holott kulcsfontosságú kérdésekről van szó. A települések környezeti állapotát összehasonlítva a megye más településeivel, a kérdezettek többé-kevésbé javulást érzékelnek.

20. táblázat: A település helyzetének változása egyes környezeti tényezők esetében

(a válaszok %-ában)

Tényezők	Nagyon aggasztó, nem javult a helyzet	Aggasztó, de a helyzet némileg javult	Javulás érzékelhető	Jelentősen javult a helyzet	Nem probléma, a településen jó a helyzet	Nem tudják megítélni
1. az ivóvíz minősége	23%	14%	14%	20%	29%	
2. a csatornázottság	55%	15%	5%	20%	5%	
3. a szennyvíztisztítás	58%	10%	5%	5%	16%	6%
4. a belvízveszély	10%	14%	28%	9%	39%	
5. a hulladékkezelés	28%	5%	43%	19%	5%	
6. a mezőgazdasági termőterületek állapota, talajok szennyezettsége		20%	50%		10%	20%
7. az erdők állapota, faállomány minősége	10%	4%	25%	14%	28%	19%
8. a közutak állapota	20%	20%	30%	25%	5%	
9. a települések környezeti állapota a megye más településeihez viszonyítva	5%	57%	23%	5%	10%	

A társadalmi környezetet érintő kérdések közül egyértelműen kirajzolódnak azok a problémák, amelyekkel a települések nem, vagy csak részben tudtak az elmúlt tíz évben megbirkózni. Ezek közül is **a legsúlyosabbnak ítélték a munkanélküliség megoldatlanságát, a szociális ellátás hiányát és a demográfiai problémákat: a fiatalok térségből való elvándorlását, a települések korösszetételének egyértelmű romlását, a lokális társadalom elöregedését.** A munkanélküliség még mindig magas a megyében, bár a regisztrált munkanélküliek száma az utóbbi 10 évben a felére esett vissza (21. táblázat).

21. táblázat: A regisztrált munkanélküliek számának alakulása

Kistérség	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Bácsalmási	1622	1226	1068	1162	1295	1092	1100	1090	1013
Bajai	5701	4387	3748	3864	4068	3478	3760	3219	3153
Jánoshalmi	1605	1465	1213	904	973	877	943	820	723
Kalocsai	3597	2751	2644	2605	2593	2634	2894	2686	2457
Kecskeméti	11335	8255	7238	7062	7088	6114	6040	5952	5592
Kiskőrösi	4406	3318	2304	1979	2090	2140	2144	1983	2032
Kiskunfélegyházi	3498	2458	2209	2053	1890	1508	1671	1560	1474
Kiskunhalasi	3576	2320	1646	1913	1920	1575	1512	1459	1468
Kiskunmajsai	1939	847	940	966	935	697	964	845	738
Kunszentmiklósi	2726	2116	1902	1832	1890	1833	1785	1613	1496

Mindez összességében a településeken élők életszínvonalának csökkenésében is megmutatkozik, s ugyancsak rendkívül aggasztó, hogy ennek következtében egyre nagyobb arányban jelentkeznek a deviáns magatartásformák, főként a középkorúak körében.

22. táblázat: A település helyzetének változása egyes társadalmi tényezők esetében

(a válaszok %-ában)

Tényezők	Nagyon aggasztó, nem javult a helyzet	Aggasztó, de a helyzet némileg javult	Javulás érzékelhető	Jelentősen javult a helyzet	Nem probléma, a településen jó a helyzet	Nem tudják megítélni
1. a munkalehetőségek	48%	28%	24%			
2. a szociális ellátás	55%	25%	12%	3%	5%	
3. a fiatalok elvándorlása	43%	33%	14%	5%	5%	
4. a lakosság iskolázottsága	9%	29%	47%	15%		
5. a lakosság identitástudata	5%	14%	43%	14%	10%	14%
6. a deviáns magatartásformák terjedése (pl. alkoholizmus)	43%	52%				5%
7. a cigányság helyzete	10%	28%	5%	43%	14%	
8. az életszínvonal csökkenése	29%	43%	23%		5%	

A kedvező tendenciák közül kiemelhető, hogy **a lakosság iskolázottsága valamennyi kistérségben javult**. A cigányság helyzetében is némi pozitív változás érzékelhető, bár a kedvező változásról beszámoló válaszok elsősorban azokról a településekről érkeztek, ahol a

kisebbségek aránya alacsony. Főként a **közepes városok és vonzásközpontok esetében, a társadalmi, gazdasági környezet elemeinek egyértelmű javulása következett be**, s a kulturális-mentális környezeti szférába tartozó, - a településeken belüli és a kistérségi összetartozást is erősítő, együttműködéseket generáló - **identitástudat megerősödése is megfigyelhető** a válaszadók szerint.

Külön kérdéscsoportot hoztunk létre a társadalmi környezet kiemelten fontos eleme - **a közéleti aktivitás** kérdéseinek vizsgálatára. A helyi szakemberek és értelmiség szerepvállalását, valamint az önkormányzat és a lakosság együttműködését a kérdezettek több mint 70%-a problémásnak tartja. Ez igen rossz megítélést jelent, bár a válaszadók egy jó része némi javulást érzékel, sőt a prosperatívabb településeken és a kistérségi központokban jelentős javulásról számoltak be. A lakosság közügyekben, „települési akciókban” való aktivitását, az önkormányzatok szakmai felkészültségét és érdekérvényesítő képességét, a családi vállalkozások erejét és a lokális tudás meglétét arányaiban hasonlóan ítélték meg a kérdezettek. Több mint 50%-ban javulást érzékelnek e kérdésekben, sőt a települések 20-30%-án ezek a tényezők egyáltalán nem jelentenek problémát (7.tábl.).

23. táblázat: A település helyzetének változása a közéleti, illetve lakossági aktivitás terén
(a válaszok %-ában)

Tényezők	Nagyon aggasztó, nem javult a helyzet	Aggasztó, de a helyzet némileg javult	Javulás érzékelhető	Jelentősen javult a helyzet	Nem probléma, a településen jó a helyzet	Nem tudják megítélni
1. helyi értelmiség és szakemberek szerepvállalása	37%	35%	9%	11%	4%	4%
2. a lakosság passzivitása a közügyekben	5%	13%	27%	27%	26%	2%
3. az önkormányzat és a lakosság együttműködése	33%	39%	11%	7%	10%	
4. az önkormányzat szakmai felkészültsége, érdekérvényesítő képessége...	7%	5%	20%	28%	35%	5%
5. családi vállalkozások ereje	11%	5%	28%	31%	25%	
6. lokális tudás megléte	4%	12%	29%	30%	20%	5%

Az Európai Unióhoz való csatlakozással feltáruló új lehetőségek és az ezzel együtt járó kihívások gazdasági és társadalmi életünk szinte minden területét érintik. E kérdés szerepe lényeges, ezért egy előre meghatározott alternatívákból kiválasztható kérdést tettünk fel a megkeresetteknek. Ahogy egyre közelebb kerülünk a belépés várható időpontjához, úgy válik egyre fontosabbá a kérdés: - hogyan lesz képes a megye társadalma igazodni a csatlakozást követő gazdasági változásokhoz, és az ebből fakadó társadalmi kihívásokhoz? A környezeti viszonyok megyében lévő egyenlőtlenségeinek leküzdése, a „kényszermodernizációból” fakadó megrázkódtatások kiküszöbölése az „alföldi szállásterületek” legégetőbb feladata. A szennyezések, a természetvédelem és a környezetkímélő mezőgazdaság közötti új összhang megteremtése, valamint a települések környezeti, gazdasági, társadalmi konfliktusainak feloldása egyszerre jelentkezik megoldandó problémaként a megye egészének területén és a helyi települési közösségek számára egyaránt.

24. táblázat: Az adott település felzárkózó képessége az Európai Unió csatlakozást követő folyamatokban

Sorszám	Felzárkózási lehetőségek, folyamatok	A válaszadók ...%-a
1	Környezeti problémák megoldásában	22%
2	Közlekedési viszonyok javulásában	20%
3	A szomszédos településekkel való együttműködés terén	20%
4	Új munkahelyek, jobb munkalehetőségek teremtésében	14%
5	Nem tudom	10%
6	Idegenforgalom fellendülése terén	8%
7	Egyik folyamatban sem tud felzárkózni	8%
8	Mezőgazdaság modernizálásában	4%
9	Aktívabb helyi közélet megteremtésében	4%
10	Helyi vállalkozások megerősítésében	2%
11	Életszínvonal emelkedésében	2%

Megítélésünk szerint a felmerülő problémák jó része csak térségi, illetve regionális együttműködés révén oldható meg. A válaszadók e véleménnyel egybehangzóan a

környezeti problémák megoldásában, a közlekedési kapcsolatok javulásában és a települések közötti kapcsolatok megerősítésében látják az EU csatlakozást követő felzárkózási időszak legfontosabb lehetőségeit településeik szemszögéből. Sajnálatosan magas azoknak az aránya, akik nem tudtak választani a felsorolt lehetőségek közül és azoké, akik szerint egyik folyamatban sem tud felzárkózni az adott település.

Összegző gondolat – új szemléletű környezetgazdálkodás Bács-Kiskun megyében az EU küszöbén

Az Európai Unióhoz való csatlakozás szerteágazó problémáinak, és az ettől függetlenül is létező környezeti ártalmak felszámolásának, a társadalmi gondok mérséklésének megoldásai Bács-Kiskun megye vezetőitől, felelős szakembereitől, de mindemellett egész lakosságától számos erőfeszítést és áldozatot igényelnek. A csatlakozást megelőző és az azt követő átmeneti időszak komplex szemléletű, decentralizált, demokratikus megyei vidékfejlesztési stratégiát, egymást kölcsönösen támogató környezeti, gazdasági és társadalmi programokat feltételez. Eközben biztosítani kell a már részben kidolgozott fejlesztési stratégiák és operatív programok helyi társadalmi támogatottságra építő bevezetését. Rendkívül nagy felelőssége lesz ebben az önkormányzatoknak, a helyi értelmiségnek és a civil közösségeknek, hiszen képessé kell válniuk a fenntartható fejlődés alkalmazására, s tudatában kell lenniük, hogy csak az alulról kezdeményező vállalatok által őrizhetik meg értékeiket. A térség kétségtelenül sajátos helyzetű, jövője ma még sok tekintetben bizonytalan. Az eredményes fejlesztések elindításához szükség van új ismeretekre, egyfajta tanulási folyamatra, amely növeli a feltétlen szükséges tudatosságot, de az egyéni és közösségi felelősségvállalást is.

A Duna-Tisza közén korszerű környezetvédelem ma már nem képzelhető el a változó környezeti rendszereknek az emberi tevékenységekkel való összhangba állítása nélkül. A természeti javak felelőtlen kiaknázását, negatív hatású környezethasználatot fel kell váltania a modern geográfiai alapokra építő környezeti szemléletnek, a társadalom hosszú távú érdekeit szolgáló, tervezésen alapuló humánközpontú környezetgazdálkodásnak.

A mezőgazdaság helyzete Bács-Kiskun megyében

Az elmúlt 10-13 év társadalmi-gazdasági változásainak egyik legjelentősebb színtere volt az agrárgazdaság. Az országos adatokat tekintve az agrárfoglalkoztatottak aránya 6% alá süllyedt, jelentősen csökkent a mezőgazdaság részesedése a GDP-ből és az exportból is. A kárpótlás során alapvetően változott meg a tulajdonosi struktúra és a birtokszerkezet, módosult a földhasználat és átalakultak a gazdálkodási formák. Természetesen e folyamatok általában jól ismertek, sokszor és sok helyen leírták már őket, mégis érdemes ezeket nagyvonalakban áttekinteni, kicsit a „dolgok mögé nézni” és feltárni a megyei sajátosságokat.

Foglalkoztatottság

A statisztikai adatok azt mutatják, hogy míg az 1980-as években a megye mezőgazdasági foglalkoztatottainak száma meghaladta a 97 ezer főt, addig 2001-ben már alig érte el a 26 ezret. A mezőgazdasági foglalkoztatottak aránya azonban még e nagyarányú létszámcsökkenés ellenére is majd háromszorosa az országos átlagnak, és értéke 13,7%. Az értékek településenként nagy szórást mutatnak, a megye 28 községében a foglalkoztatottak aránya még mindig meghaladja a 30%-ot, közülük kilencben pedig a foglalkoztatottak fele dolgozik még a primer szektorban. Ezzel szemben mindössze 5 olyan település van, ahol a vizsgált érték az országos átlag alatt marad, a városok egy részében is meghaladja a 10%-ot az agrárfoglalkoztatottak aránya.

A rendelkezésünkre álló adatok (foglalkoztatási, regisztrált termelők száma) részletesebb vizsgálata alapján elmondható, hogy a megye mezőgazdasága – a regisztrált termelők számát és a foglalkoztatottak számát összevetve – megközelítően 40-45 ezer főt érint elsődlegesen, a családtagokat és a kiegészítő tevékenységet végzőket is ideszámítva az érintettek száma kb. 200 ezerre (azaz a megye lakosságának közel 40%-ára) becsülhető. A megélhetését részben, vagy egészben a mezőgazdaságra építők száma tehát jóval magasabb annál, mint amit a foglalkoztatási adatok jeleznek. Ennek oka egyrészt az, hogy sokan kényszerből, létfenntartó gazdálkodást folytatnak munkahely, illetve más jövedelemszerzési lehetőség hiányában, míg mások szűkös jövedelmüket próbálják a kárpótlás során visszanyert területeken folytatott gazdálkodással kiegészíteni. A megyében tehát még napjainkban is kiemelkedően magas a mezőgazdaság részesedése az emberek megélhetésében, így ez az

ágazat a jövőbeli fejlesztési tervek kialakításánál és a támogatások elosztásánál még mindig elsődlegességet kell hogy élvezzen.

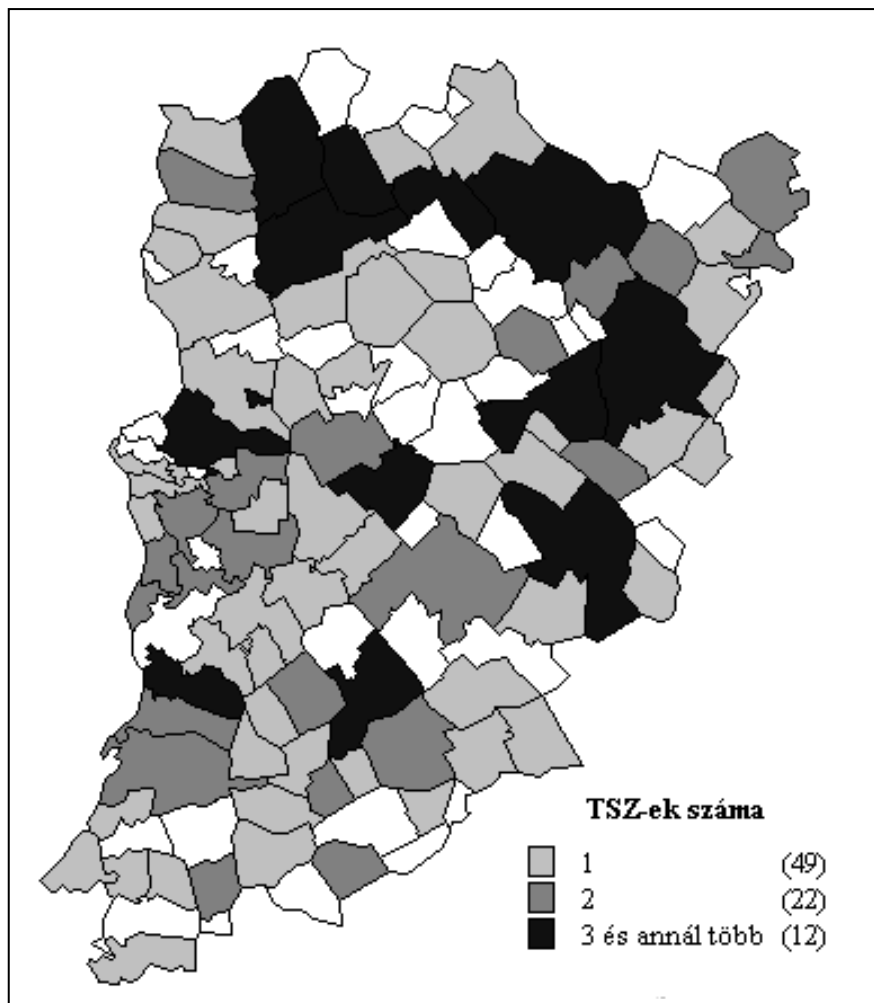
Gazdálkodási formák és tulajdonosi struktúra

A megye földrajzi adottságainak megfelelően a korábbi nagyüzemi gazdálkodással jellemezhető időszakban is jelentős méretű egyéni gazdálkodás folyt, elsősorban a gyenge talajadottságú homokvidékeken. Ebben az időszakban az egyéni gazdálkodást a tanyákon, a községek családi házáinál folytatott állattenyésztés, valamint a magántulajdonban hagyott kisméretű, és a háztáji formában használt nagyüzemi földeken folytatott növénytermesztés, annak is elsősorban kézimunka igényes kertészeti ágazatai jelentették. A megyében elterjedt volt a szakszövetkezeti forma, melyek területén jelentős mértékű magángazdálkodás folyt a saját tulajdonban lévő földeken. Mindez lehetővé tette, hogy **a megyében fennmaradjanak a saját termelés, a kistermelés hagyományai és az ehhez szükséges speciális tudás.** Ez komoly előnyt jelentett e térségek gazdálkodóinak a rendszerváltás után.

A **kárptólás és a privatizáció** alapvetően változtatta meg a megye agrárgazdaságát. Felbomlottak a TSZ-ek, ezek egy része megszűnt, míg mások a kötelező átalakulást követően napjainkban is folytatják tevékenységüket. E **szövetkezetek és gazdasági társaságok a Földtörvény hatálybalépése óta nem vehetnek földet**, így a fennmaradásukhoz nélkülözhetetlen földterületet bérelniük szükséges. Tekintettel az eszközállományukra elsősorban nagyobb, összefüggő területekre lenne szükségük, de a szétaprózódott birtokstruktúra következtében ez azzal jár együtt, hogy sok-sok bérbeadóval szükséges szerződést kötniük. A másik oldalról tekintve viszont nagyon sok tulajdonos számára ez az egyetlen mód földjeik hasznosítására, mivel előrehaladott koruk, rossz egészségügyi állapotuk, vagy éppen azért, mert nem helyben laknak, nem tudnak gazdálkodni.

A volt, átalakult Tsz-ek legtöbbször saját szükségletüket meghaladó gépi és tároló kapacitásokkal, valamint szaktudással rendelkeznek, hiszen a felsőfokú agrárvégzettséggel rendelkező mezőgazdasági foglalkoztatottak nagy része e vállalkozásoknál tevékenykedik. Így lehetőségük van, illetve lenne mezőgazdasági szolgáltatásokat és integrátori tevékenységet végezni, és alkalmasak arra, hogy szaktanácsadással is foglalkozzanak.

8. ábra: A működő termelősövetkezetek száma a megye településein

Forrás: KSH T-STAR, 2001.

Az ÁMÖ 2000 szerint az alábbi kritériumok alapján neveznek gazdaságnak egy termelőegységet:

Gazdaságméretűnek minősül minden mezőgazdasági tevékenységet folytató technikailag és gazdaságilag különálló termelőegység (háztartás, egyéni vállalkozó), amely(nek)

- 2000. március 31-én a használt:
 - termőterülete (szántó, kert, gyümölcsös, szőlő, rét, legelő, erdő, nádas, halastó külön-külön vagy együttesen) legalább 1500 m², vagy
 - gyümölcs-, illetve szőlőterülete külön-külön vagy együttesen legalább 500 m², vagy
- 2000. március 31-én az istállózott mezőgazdasági haszonállat-állomány
 - legalább egy nagyobb élő állat (szarvasmarha, sertés, ló, juh, kecske, bivaly), vagy
 - 50 db baromfi (tyúkféle, liba, kacska, pulyka, gyöngyös külön-külön vagy együttesen), vagy
 - 25-25 db házinyúl, prémes állat, húsgalamb, vagy
 - 5 méhcsalád, vagy (az összeírást megelőző 18 hónap folyamán)

- mezőgazdasági szolgáltatást végzett, vagy
- intenzív kertészeti termelést folytatott.

E kritériumnak **587 gazdasági szervezet** felelt meg a megyében. A gazdaságok átlagos termőterülete 867 ha, amely körülbelül 30%-kal magasabb mint az országos és a régiós átlag. Ennek oka, hogy kiterjedt erdőségek és gyepek találhatók a megyében, az egy gazdaságra jutó erdőterület kétszerese az említett átlagoknak és a gyepterületek nagysága is jóval nagyobb a regionális és az országos átlagos értéknél. A 25. táblázat mutatja a gazdasági szervezetek gazdaságainak megoszlását a termőterület nagysága szerint. E szerint a gazdaságok több mint egyharmada 50 ha-nál kisebb területen gazdálkodik, és mindössze 18%-uk rendelkezik 1000 ha feletti termőterülettel. A nagy területű gazdaságok aránya kiemelkedően magas a Kunszentmiklósi és a Bácsalmási kistérségben. E két kistérségben viszonylag nagyobb arányban fennmaradtak a nagy területű termelészövetkezetek, emellett relatíve kevés gazdasági szervezet tevékenykedik és közöttük is magas a szántóföldi gabonatermesztéssel foglalkozók aránya, amelyek nagy területeken működnek.

25. táblázat: A gazdaságok megoszlása a termőterület nagysága szerint, %

Kistérség	10 ha alatt	10-50 ha	50-100 ha	100-300 ha	300-500 ha	500-1000 ha	1000-5000 ha	5000-10000 ha	10000 ha fölött
Bajai	12,50	19,44	9,72	19,44	8,33	11,11	18,06	–	1,39
Bácsalmási	20,00	–	10,00	20,00	–	10,00	40,00	–	–
Kalocsai	10,42	20,83	6,25	20,83	2,08	14,58	22,92	2,08	–
Kecskeméti	23,33	21,67	6,67	31,67	3,33	6,67	3,33	–	3,33
Kiskőrösi	18,52	37,04	7,41	14,81	7,41	7,41	7,41	–	–
Kiskunfélegyházai	8,00	16,00	8,00	16,00	12,00	12,00	28,00	–	–
Kiskunhalasi	5,56	44,44	–	11,11	11,11	5,56	22,22	–	–
Kiskunmajsai	16,67	33,33	16,67	16,67	–	16,67	–	–	–
Kunszentmiklósi	6,67	13,33	–	26,67	–	13,33	33,33	6,67	–
Jánoshalmi	10,00	35,00	15,00	25,00	–	5,00	10,00	–	–
<i>Bács-Kiskun megye</i>	<i>13,95</i>	<i>23,26</i>	<i>7,64</i>	<i>21,59</i>	<i>5,32</i>	<i>9,97</i>	<i>16,61</i>	<i>0,66</i>	<i>1,00</i>

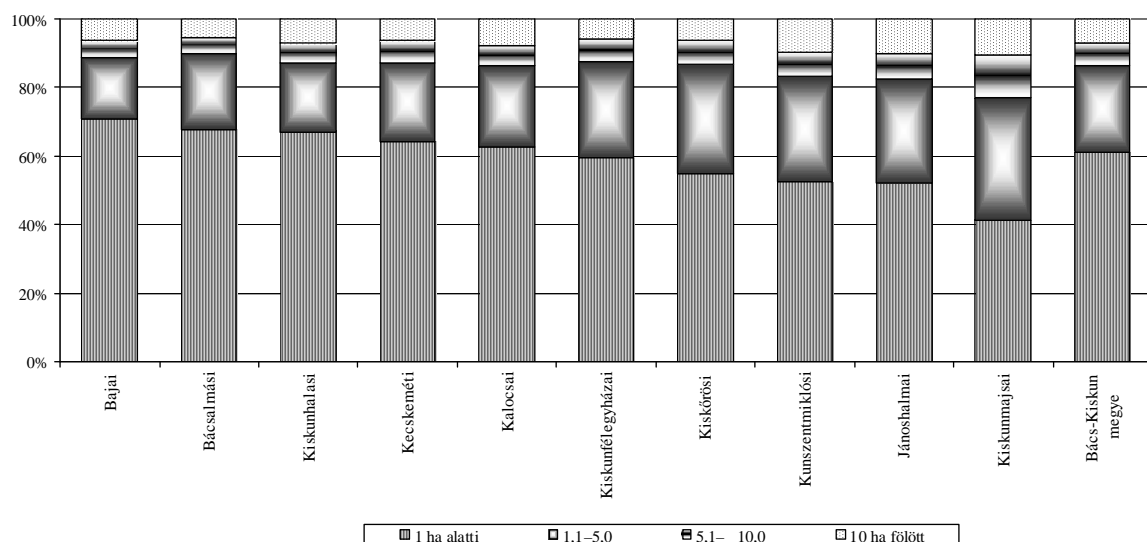
Forrás: ÁMÖ 2000

A gazdasági szervezetek egy gazdaságára jutó mezőgazdasági termék értéke megközelítőleg 88 millió Ft. Ez **közel 10%-kal felülmúlja az országos átlagot**. A termékérték közel fele a 100-500 millió Ft árbevételű gazdaságokban realizálódik. A Bácsalmási kistérségben az egy gazdaságra jutó termék értéke meghaladja a 250 millió Ft-ot, amely országos átlagot tekintve is kiemelkedőnek mondható. Magas termelési értéket tapasztalhatunk a Jánoshalmi kistérségben is. E két kistérség termőhelyi adottságai a

megyében a legkedvezőbbek, nagy területű gazdaságokban költség hatékony termelést folytatnak, és ezek a magas termelési értékben is megmutatkoznak.

A tulajdonreformmal együtt járó ingatlanmegosztások – elsősorban a kárpótlási árverések – **során legtöbbször háttérbe szorultak a gazdálkodás szakmai szempontjai.** Igen nagy számban jöttek létre hatékony gazdálkodásra alkalmatlan méretű földek. A 2000 évi általános mezőgazdasági összeírás (ÁMÖ 2000) alapján az **egyéni gazdaságok több mint 60%-a 1 ha-nál kisebb területen gazdálkodik és az 50 ha felett gazdálkodók aránya még az 1%-ot sem éri el** (9. ábra). A másik komoly problémát az okozza, hogy a részarány kiadás során gyakori volt az osztatlan közös tulajdonként kiadott föld, amelynek nagyszámú tulajdonosa sokszor nem ismeri egymást, és komoly problémát jelent az is, hogy a tulajdonostársak eltérő akarata miatt képtelenek e közös területek hasznosítására.

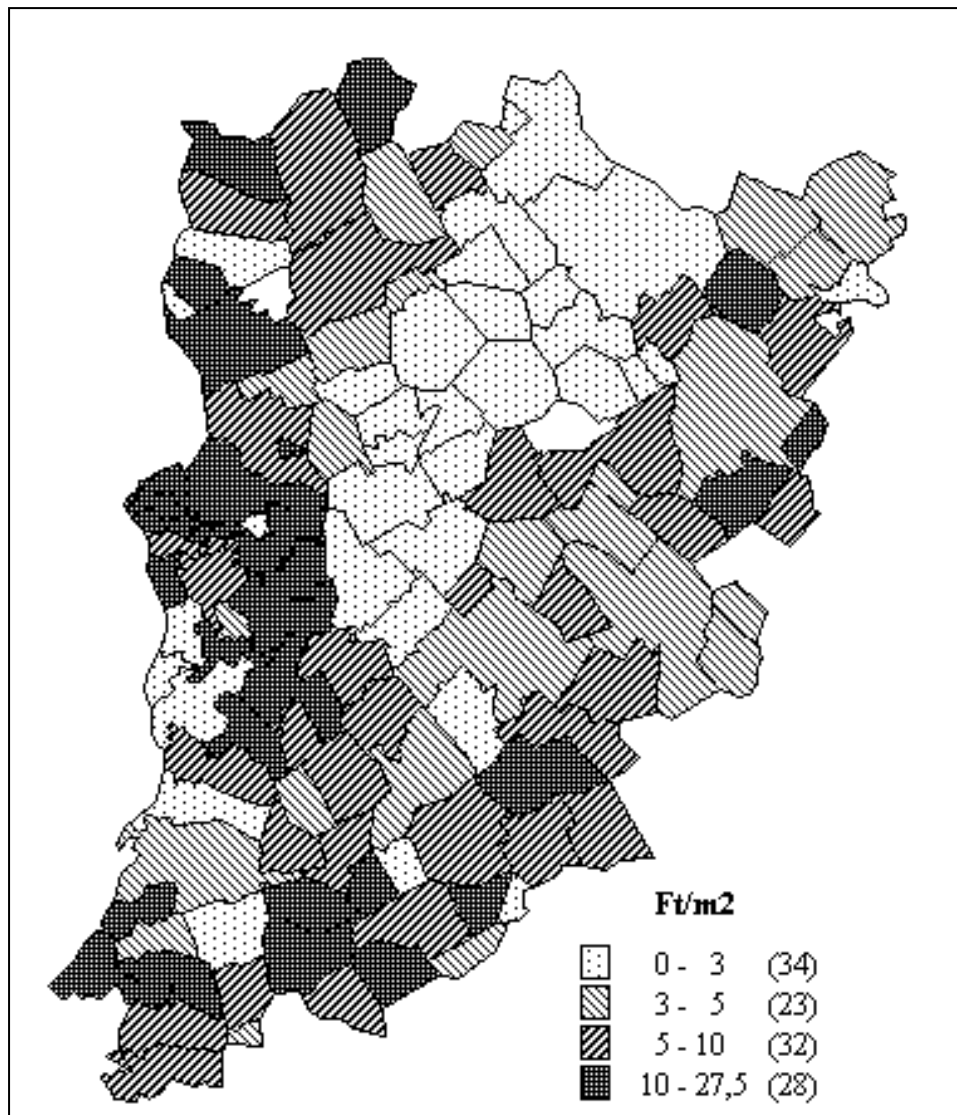
9. ábra: Az egyéni gazdaságok megoszlása a termőterület nagysága szerint

Forrás: ÁMÖ 2000

A földreform során kialakult – nagyrészt idős, illetve távol élő – **új tulajdonosi réteg jelentős része nem tudja megművelni saját földjét, ezért bérbe adja azt.** A bérleti rendszer fenntartásához hozzájárulnak az irreálisan alacsony termőföld árak (10. ábra), amelyek késleltetik a nélkülözhetetlen birtokkoncentrációs folyamatok kialakulását is. A Földtörvény módosítása ugyan az elővásárlási és elő-haszonbérleti szabályok módosításával támogatja az összefüggő, rentábilis gazdálkodásra alkalmas birtoktestek kialakulását, de ennek hatása még nem jelentős. Ennek oka, hogy csak eladási, vagy bérbeadási szándék esetén jelent segítséget, és nem támogatja pl. az önkéntes földcserén alapuló birtokrendezést.

10. ábra: Az átlagos külterületi ingatlanárak 2002-ben

Forrás: Bács-Kiskun Megyei Illetékhivatal

Az elmúlt években elindult **földért életjáradék program** valószínűleg csökkenteni fogja a passzív földbirtokosok arányát – azaz azokét, akik jelenleg bérbe adják azt –, de ennek hatását értékelni adatok hiányában ma még nem tudjuk. Azonban ez sem oldja meg a parlagon hagyott, nem hasznosított földterületek problémáját. Ezek a parlagterületek a szomszédos területeken gazdálkodóknak közvetten és közvetlenül is gazdasági károkat okoznak (gyomosodás, stb), és rontják a térségek tájképét is.

A mezőgazdasági termelést folytató **egyéni gazdaságok** csoportját nagyon heterogén, igen nagy szélsőségeket mutató csoportként definiálhatjuk. A nagyobb gazdaságok általában a saját és családtagjaik tulajdona mellé gyakran bérelnek is földet, melyek így már lehetővé

teszi a család megélhetését. E csoporthoz tartozók legtöbbször rendelkezik valamilyen szaktudással és eszközellátottságuk is megfelelő.

A gazdaságok egy másik csoportját alkotják a **munkahelyük megszűnése miatt kényszervállalkozókká vált termelők** birtokai, akik a termelt jövedelmekből éppen csak megélve, beruházni, előre tervezni nem tudnak, és ki vannak szolgáltatva a természeti csapásoknak és a gazdasági hullámvölgyeknek.

Igen sokan **főállású munkaviszonyukat megtartva, vagy nyugdíj mellett** végeznek mezőgazdasági termelő tevékenységet, legtöbbször kis területen, sokszor eszközök és szaktudás nélkül. E termelők legtöbbször saját fogyasztásra termel, legfeljebb a fölösleggel jelenik meg a piacon.

A termőföldek tulajdoni szerkezetének mozaikosságánál egyszerűbb képet mutat a földhasználat rendje. A gazdálkodók sokszor egymás melletti területeket, földeket bérelnek, azokat egyben művelik, így bizonyos koncentráció, racionálisabb földhasználat megvalósul. A problémát az jelenti, hogy a bérleti szerződések nem hosszú távúak, egy, vagy csak néhány évre szólnak, ami lehetetlenné teszi a közép- és hosszú távú üzleti tervek kialakítását. További problémát jelent, hogy e földek „kizsákmányolása” folyik, nem történik tápanyag-utánpótlás, ami hosszabb távon a termőföld termékenységének és így értékének csökkenéséhez vezet. A birtokkoncentráció tehát csak vásárlás útján lenne megvalósítható, de ezt erősen korlátozza az alacsony árak miatti csekély földforgalom.

A versenyképes vállalkozások kialakításának esélyeit a kicsiny földterületek mellett a **gazdaságok alacsony eszközállománya** is hátráltatja. Igaz ez annak ellenére is, hogy a megyei gazdaságok 1000 ha termőterületre jutó eszközállománya magasabb, mint az országos átlagos érték. Kiugróan magas a Kiskunhalasi és a Kiskunmajsai kistérségek értékei, ahol az országos átlagot kétszeresen meghaladó állományt találhatunk.

Természeti feltételek

A megye mezőgazdasági helyzetének értékelésekor figyelembe kell vennünk, hogy területe nem egységes, a természetföldrajzi adottságok és az ennek alapján kialakult mezőgazdasági termelési szerkezet alapján **három tájkörzet különíthető el: a Duna-menti Síkság, a Duna-Tisza közti Hátság és a Bácskai Síkvidék.** E tájkörzetek termőhelyi adottságai, termelési kultúrája olyan mértékben eltérő, hogy egységes bemutatásuk nem lehetséges, így tanulmányunk is külön mutatja be e három terület agráriumának legfőbb jellemzőit.

1. A **Duna-menti Síkság** a Duna bal partján húzódik az országhatárig. Keleti határát a Duna-völgyi főcsatorna és a Ferenc-csatorna jelenti. Területe közel 220 ezer hektár, 31 település helyezkedik el a tájkörzeten. Felszíne mély fekvésű, emiatt a talajvíz viszonylag magasan (1-2 m-en) található, ami miatt sűrűn veszélyezteteti belvíz a vidéket. Talajait főként öntéstalajok alkotják, keleti részén egyre nagyobb gyakorisággal homoktalajokkal vegyesen. A térségben jelentős kiterjedésű szikesek is találhatók.

A tájegység taljai – öntözés mellett – igen jó feltételeket biztosítanak a szántóföldi növénytermesztésnek és a kertészeteknek. A gabonatermékek mellett jelentős területeken termelnek szántóföldi zöldségeket, fehérjenövényeket, zöldséppaprikát és gyógynövényeket.

2. A **Duna-Tisza közti hátság** a megye legnagyobb tájegysége. A közel 450 ezer hektáros területén 45 község és 10 város terül el. A termőhelyi adottságait alapvetően meghatározza, hogy a Duna és a Tisza közti vízválasztó vonal itt található. A terület fő talajtípusai a gyenge vízmegtartó képességű homoktalajok. A homokbuckák közötti mélyedésekben pedig szikesek és réti talajok találhatók viszonylag magasabb arányban. A keleti területein már megjelennek a jobb termőképességű löszös, csernozjom jellegű talajok is.

A természeti adottságoknak megfelelően (gyenge talajok, a napsütéses órák magas száma) a fő termesztett növények a különböző gyümölcsök és a szőlő (itt található Magyarország legnagyobb borvidéke), melyeknek nagy szerepe van a homoktalajok megkötésében is. A gabonafélék közül a gyenge talajokon is termő rozs és tritikálé a legelterjedtebb. A tájegység kiterjedt erdőkkel és gyepes területekkel is rendelkezik. Utóbbiak hasznosítása napjainkban nem megfelelő.

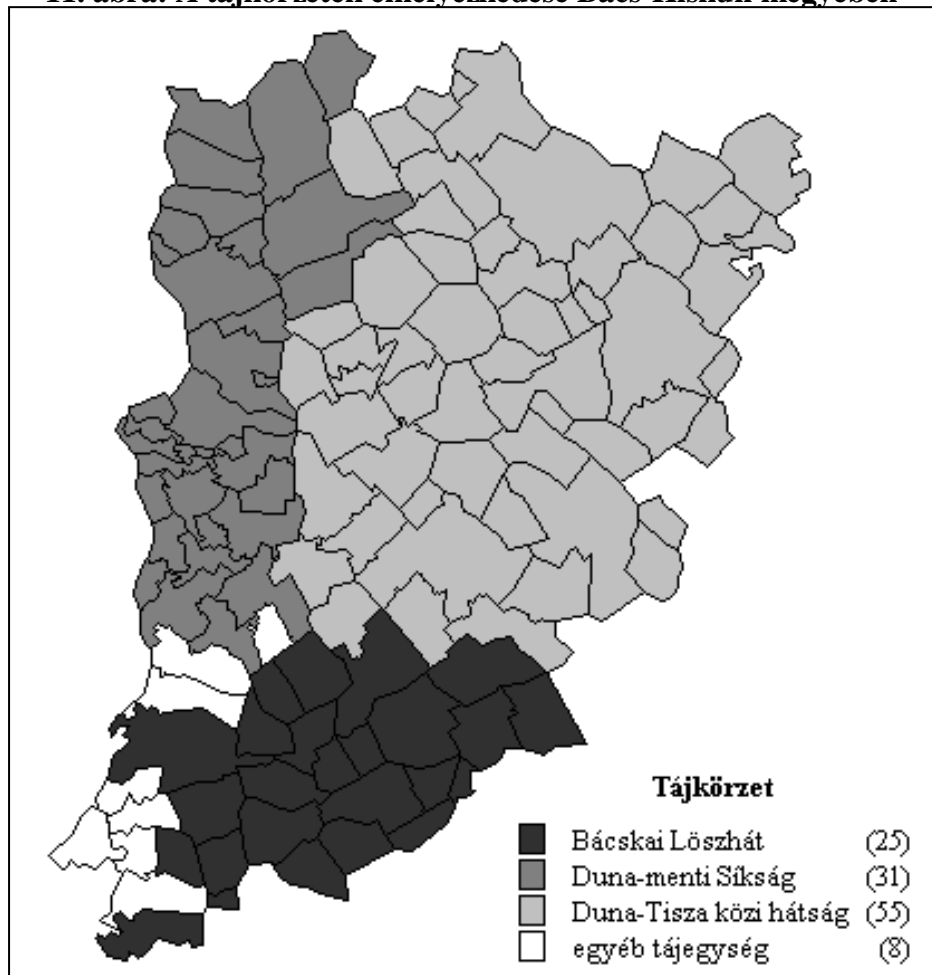
A térség mezőgazdasága szempontjából kiemelten fontos, hogy kiterjedt természetvédelmi területekkel rendelkezik, amelyek puffer zónája az ökológiai kiemelt területei lehetnek a közeljövőben.

Sok helyen intenzív (hajtatt) zöldségtermesztés folyik a gyenge talajok ellenére kimagasló eredményekkel, amelyben komoly része van a szocialista rendszertben is fennmaradt, hagyományos szakértelemnek és az itt élők szorgalmának. Sok településen a fóliás és üvegházás termelés kiemelkedő szerepet kap az itt élők megélhetésében.

3. A **Bácskai Löszhát** a homokhátságtól délre elhelyezkedő, az országhatáron is átnyúló tájegység. A megye legkisebb tájegysége, kiterjedése 180 ezer hektár, 25 település található területén. Adottságai a mezőgazdasági termelésre kiválóak, köszönhetően a löszön kialakult igen jó termőképességű és magas átlagos aranykorona értékű feketeföldjeinek. A mezőgazdasági termelés egyik legfontosabb tája országos viszonylatban is. Termőhelyi adottságai a hazánkban termelt szinte valamennyi növény termesztését lehetővé teszik. Fő

növényei a búza és kukorica mellett a napraforgó és a különböző zöldségfélék (paradicsom, vörös- és fokhagyma, paprika, zöldborsó, csemegekukorica). A mezőgazdasági termelést az egyre aszályosabbá váló nyarak veszélyeztetik, ezért szükséges a térség öntözött területeinek kiterjesztése.

11. ábra: A tájkörzetek elhelyezkedése Bács-Kiskun megyében

Műveléségi megoszlás

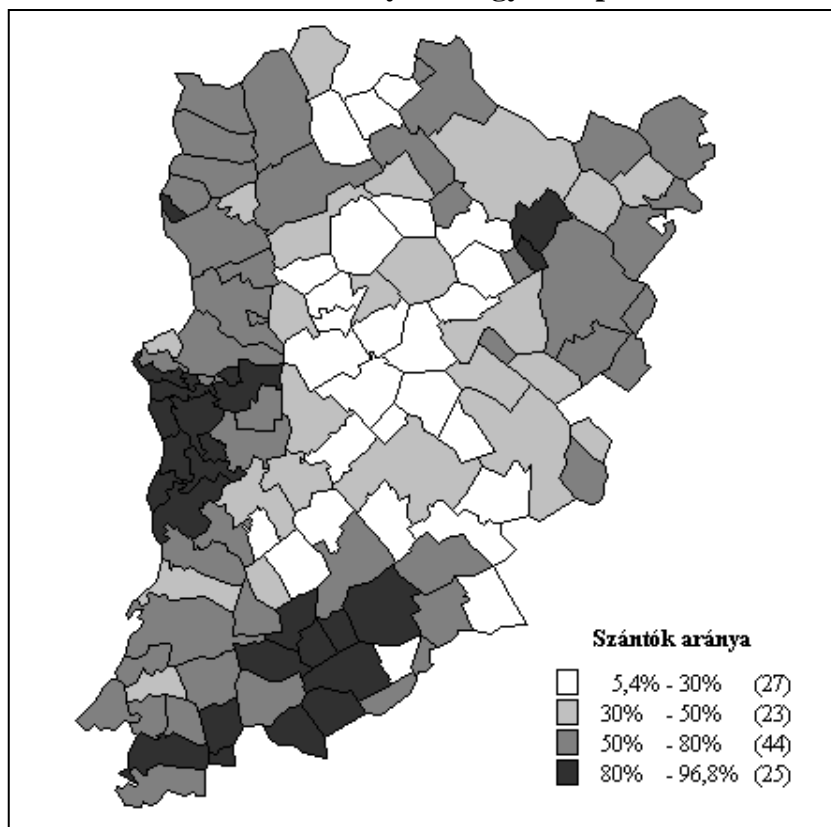
Az előzőekben bemutatott **természetföldrajzi adottságok alapvetően meghatározzák a térségek műveléségi megoszlását.** A kiváló adottságokkal rendelkező Bácskai Lőszhát területén (főként annak középső és déli részén) a szántók aránya majd minden esetben meghaladja a 80%-ot és elenyészően kicsi a gyepek és az erdők részaránya. A Duna-menti Síkság területén is a fő művelési ág a szántó, aránya 50-90% között változik. A tájkörzet északi területein viszonylag magas a gyepterületek aránya is, de az erdők területe mindenhol alacsony.

A Duna-Tisza köze ettől teljesen eltérő műveléségi szerkezetet mutat. Mindenhol alacsony a szántók aránya, a belső homokvidékeken még a 30%-ot sem éri el, a gyepek és erdők részaránya viszont magas. Az erősen erdősült területek a tájegység déli és középső területeit jellemzik (e térségekben az erdők részaránya meghaladja a 40%-ot), míg a gyepek a legnagyobb területeket a tájegység nyugati térségeiben borítják. Igen jelentős a szőlőterületek nagysága is e tájegységben, hiszen Kiskőrös környékén a termőterület 20-40%-án szőlőművelés folyik.

A szántóterületek jellemzői

Bács–Kiskun megye egyik legfontosabb természeti erőforrása a jó minőségű termőföld. A termőterület 53%-át foglalják el a szántók, mely részarány alacsonyabb mind az országos (59%), mind a régiós (68%) átlagnál. Szántók területi elhelyezkedése azonban nagy szórás mutat és természetesen igen erős korrelációt (+0,71) jelez az átlagos aranykorona értékkel. A magas átlagos aranykorona értékekkel jellemezhető Bácskában és Duna-menti Síkon a szántók aránya sok helyen még a 80%-ot is meghaladja, az alacsony aranykorona értékű homokterületeken pedig még a 30%-ot sem éri el.

12. ábra: A szántók aránya a megye településein 2000-ben

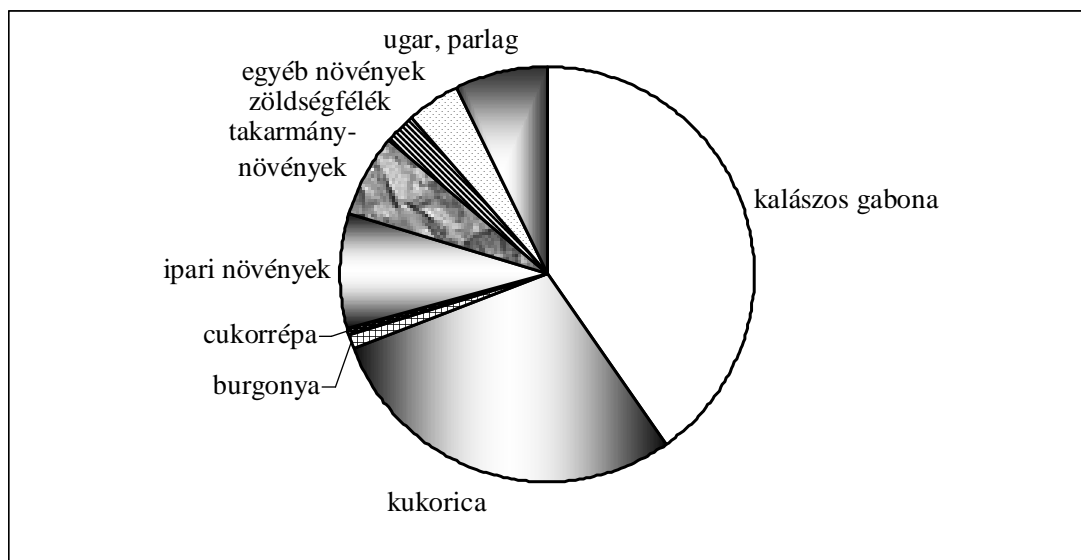

Forrás: ÁMÖ 2000

Az elmúlt 20 évben a szántóterületek nagysága csökkent a megyében is, összességében 22.157 ha-ral. Az Európai Unió csatlakozással várhatóan tovább fog csökkenni a szántók területe a gyepes és az erdők javára az EU támogatások sajátossága miatt.

A szántóterületek kb. 40%-án kalászos gabonaféléket (legnagyobb arányban őszi búzát), 29%-án kukoricát termeltek. A fennmaradó részből kb. 9%-ot tesz ki az ipari növények aránya és magas, megközelítőleg 7%-os a parlagon hagyott, vagy ugaroltatott terület.

13. ábra: A szántóföldi területek vetésszerkezete Bács-Kiskun megyében

Forrás: ÁMÖ 2000

A megyében az eltérő adottságok miatt a szántóföldi növénytermesztést is különböző módon kell folytatni. Alapvető szempont, hogy a termőföldet olyan mezőgazdasági célra és olyan intenzitással kell művelni, amely a közgazdasági szempontok figyelembe vétele mellett a lehető legkisebb környezetterheléssel/környezetkárosítással jár. Ennek értelmében a szántóterületeket az alábbi három csoportra érdemes bontani:

- **Intenzív növénytermesztő területek** – a legjobb agropotenciállal rendelkező Bácska és Duna-menti településeken, ahol természetvédelmileg kevésbé érzékeny területek találhatóak. E területeken intenzív módon versenyképesen gabona (őszi búza, kukorica, durumbúza) és ipari növények (napraforgó, repce, cukorrépa) termesztése ajánlott, célszerűen megválasztott környezetkímélő technológiával.

- **Extenzív termelésű területek** – a közepes minőségű szántókon a gyengébb talajokat és a szárazságot jól tűrő növényfajták termelése (pl. rozs, tritikálé, árpa) extenzív módon a környezeti szempontokat szem előtt tartva. A megye gyenge minőségű, vagy nagyobb természeti érzékenységgű területein érdemes a szántóterületek gyepterületté alakítása (visszagyepesítése) és extenzív művelése
- **Védett területek** – a növénytermesztés a természetvédelmi céloknak alárendelten kell hogy történjen.

Az elmúlt évtizedben jelentősen **csökkent a felhasznált műtrágyák és növényvédőszer nagysága**. Ennek oka a tőkehiány, és nem a környezetkímélő tápanyag-utánpótlás elterjedése, így ez a folyamat a talajok tápanyagkészletének kimerülését, és így a termőképességük csökkenését vonhatja maga után. Ennek elkerülése érdekében a jövőben szükség van a tudatos, vizsgálatokra alapozott tápanyag-utánpótlás és a szakszerű növényvédelem általánossá tételére.

Az egyre szárazodó időjárás miatt kiemelten fontos lenne az öntözhető területek nagyságának növelése, illetve az öntözhető területeken az **öntözés**. Gyakran azonban a szakmai szempontokból elhibázott magántulajdonba adással kialakult tulajdoni viszonyok akadályozzák az öntözési létesítmények hasznosítását.

A kertészet jellemzői

A szántóföldi és a hajtattott zöldségek termesztése az egész megyében jelentős. A zöldségek termelése a szocialista rendszerben nagyrészt a háztáji gazdaságokban folyt, és ma is a megtermelt mennyiség javát az egyéni gazdaságok állítják elő.

2001-ben a megyében csaknem 14.000 ha-on folyt **szántóföldi zöldségtermesztés** annak ellenére, hogy annak vetésterülete az elmúlt 5 év alatt felére csökkent. Ezzel a mennyiséggel a térség azonban még mindig kiemelkedő zöldségtermesztő körzete az országnak. A visszaesés a termésmennyiségeket tekintve csak 30%-os volt, ami azt jelenti, hogy ezidő alatt a termésátlagok növekedést mutattak. A legjelentősebb termésmennyiség-csökkenés (nagyobb mint 40%) a sárgarépa, a petrezselyem, a zöldbab és a zöldpaprika esetében következett be. A vöröshagyma és a fűszerpaprika mennyisége ezzel szemben számottevően növekedett.

A **zöldségek vetésterülete az összes termőterület 2,5%-át teszi ki**, de két kistérségben – a kalocsaiban és a kunszentmiklósiban – meghaladja ennek a dupláját.

A szántóföldi zöldségtermesztés mellett kitüntet szerepe van a megye mezőgazdaságában a **hajtatott zöldségtermesztésnek** is. Ennek a jelentőségét az adja, hogy a jövedelemtermelő képessége többszöröse a szántóföldi növénytermesztésnek és így jelentős szerepe van - és a továbbiakban is lehet - a népesség eltartásában. Az ágazat további pozitívuma, hogy az EU jelenlegi tagállamainak közel fele zöldségféléből nettó importőr és a most csatlakozó országok közül is hazánkon kívül csak Lengyelország rendelkezik nagyobb exportkapacitással. A lehetőségek tehát adottak, de a tényleges piaci megjelenéshez szükséges a termelők integrációja, magas minőségbiztosítási rendszer működtetése és megfelelő csomagolási technika és marketingtevékenység végzése.

Problémát okoz, hogy **a termelés túlzottan elaprózott területeken folyik, és sokszor korszerűtlen körülmények között**. A 2862 fóliaház közül mindössze 944 fűtött, ami 33%-ot jelent, amit legalább 10-15%-kal érdemes lenne növelni. Az olcsó és rendelkezésre álló termálvízi fűtést a megyében mindössze 3 fóliaházban használják, amely módszer kihasználtsága meg jelentősen fokozható lenne (lásd Szentés, Cserkeszölő környéki fóliaházak).

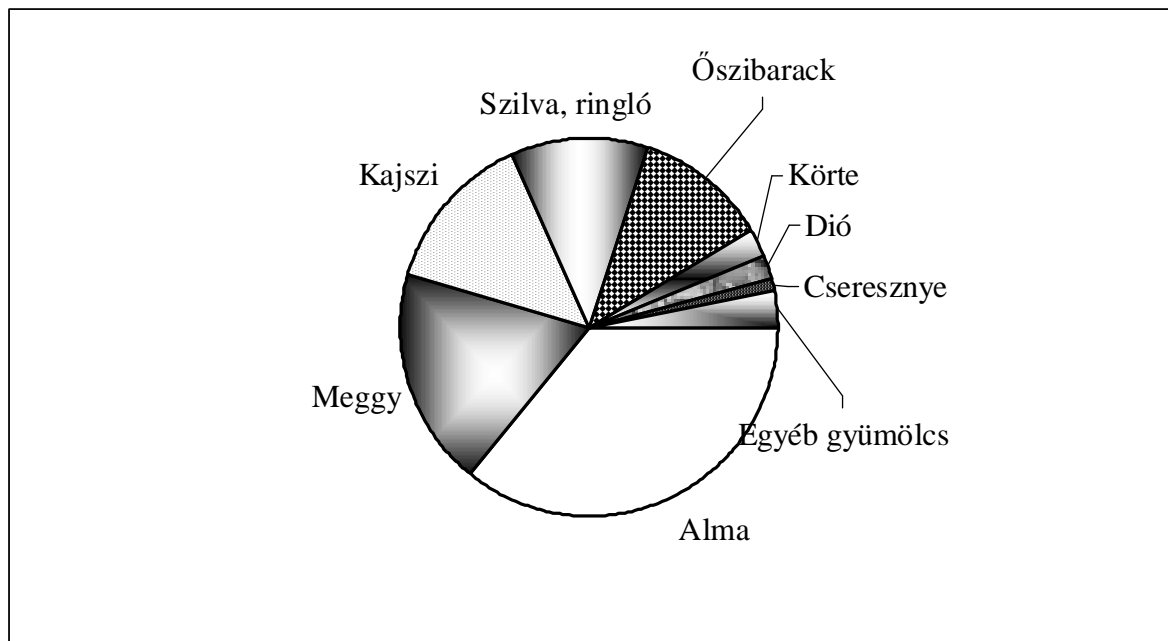
Gyümölcstermesztés jellemzői

A gyümölcstermesztésre **kedvező adottságokkal rendelkezik a megye** és a termesztés hagyományai is erősek. Kockázati tényezőt a téli-kora tavaszi fagy, valamint az aszályosodó időjárás és az ezzel együtt járó talajvízszint-csökkenés jelent, de azok a növényfajok amelyek ehhez alkalmazkodnak, kielégítő jövedelmet adhatnak. További jelentőségét adja az is, hogy a gyümölcstermesztés azokon a gyenge képességű homoktalajokon is folytatható, ahol gazdaságos szántóföldi növénytermesztés már nem. Kitüntetett szerepe van emellett a deflációra érzékeny talajok megkötésében is.

Komoly gondot okoz azonban, hogy a volt nagyüzemek privatizációja során **sok ültetvény állaga leromlott, nem történt meg a gyümölcsösök „frissítése” és a feldolgozó és értékesítő hálózat nem alakult ki**, így ennek hiánya miatt a megtermelt áru nem, vagy nehézkesen értékesíthető. Az ültetvények átlagos mérete kicsi, eszközállományuk nem megfelelő, az öntözés hiánya miatt a termésátlagok alacsonyak. Emellett hiányzik a termelők integrációja, ami összességében a versenyhelyzetük romlását, minimális jövedelemtermelő képességet, alacsony hatékonyságot von maga után. Hazánk Európai Unió csatlakozása után **e negatívumok további erősödése várható**, amely a teljes ágazatot veszélyezteti. Az esélyt az jelentheti, ha rövid időn belül megvalósul a termelők összefogása, új hűtő és csomagolókapacitások épülnek és életbe lép a minőségbiztosítási rendszer. Indokolt lenne a

szakszerű és integrált növényvédelem bevezetése, hiszen a kellő szakismeret nélkül elvégzett növényvédelem a környezeti terhelésen túl egészségügyi kockázatot is jelenthet.

14. ábra: A gyümölcssterületek gyümölcsfajok szerinti aránya a megyében

Forrás: ÁMÖ 2000

A megyében az alma, a meggy és a kajszi a legnagyobb területen termelt gyümölcs, de napjainkban gyorsan nő a szilvaterületek aránya. Kistérségenként vizsgálva eltérő a fő gyümölcsfajta, a bajaiban az alma (68%), a kiskunmajsaiban a meggy (48%), a kunszentmiklósiban a kajszi (42%), kiskunfélegyháziban a szilva (29%), a bácsalmásiban az őszibarack (24%), a kiskunhalasiban a körte (21%), a kalocsaiban a bogós gyümölcsök (31%) a legjellemzőbbek.

A szőlőtermesztés jellemzői

A megye mezőgazdaságának igen fontos része a nagy hagyományokkal rendelkező szőlőtermesztés. **Az ország szőlőterületeinek közel 30%-a található a megyében.** Két borvidéke közül a **Kunsági az ország legnagyobb borvidéke**, a másik a kisebb kiterjedésű Hajós-bajai borvidék. A szőlőfajták közül az ökológiai adottságok miatt **kicsi a minőségi bortermelésre alkalmas fajták aránya (mindössze 10-15%)**. A szőlőterületekre is jellemző a **kicsi birtokméret**, hiszen a átlagos birtok nagyság még az 1 ha-t sem éri el és több kistérségben az átlagos területük fél hektárnál is kevesebb. Az **ültevények idősek**, számos közülük tönkrement a privatizáció után bekövetkező értékesítési válságban, amely nemcsak

gazdasági szempontból, de tájképi, környezetvédelmi aspektusból is kedvezőtlen. A megye valamennyi kistérségében található szőlő, de a legjelentősebb területek a Kiskőrösi, a Kecskeméti és a Bajai kistérségben találhatók. A fajtaszerkezetben több különlegesség – Hungarikum – található (Kövidinka, Ezerjő, Arany sárfehér, Kadarka).

Az ágazat jövedelmezősége az elmúlt évek természeti kárainak, a fogyasztási szokások változásainak (minőségi borok felé való eltolódás), valamint a borhamisítás miatti presztízscsökkenés miatt jelentősen csökkent, így **megindult az ültetvények kivágása és elhagyása**. A folyamatot tovább súlyosbítja a szőlőtermesztés és a borászat szinte teljes szétválása, amely a kistermelőket kiszolgáltatott helyzetbe teszi. Az EU-s csatlakozással a helyzet további romlása következhet be, hacsak nem történik széles körű termelői integráció, és eltolódás valamilyen kuriózum (pl. biobor, szőlőlé, csemegeszőlő) felé. A probléma megoldása azonban szükséges és külső segítséget is igényel, hiszen egyes térségekben a szőlőtermesztésnek nincs alternatívája, a lakosság egyetlen jövedelemszerzési lehetőségét jelenti.

Az erdőterületek jellemzői

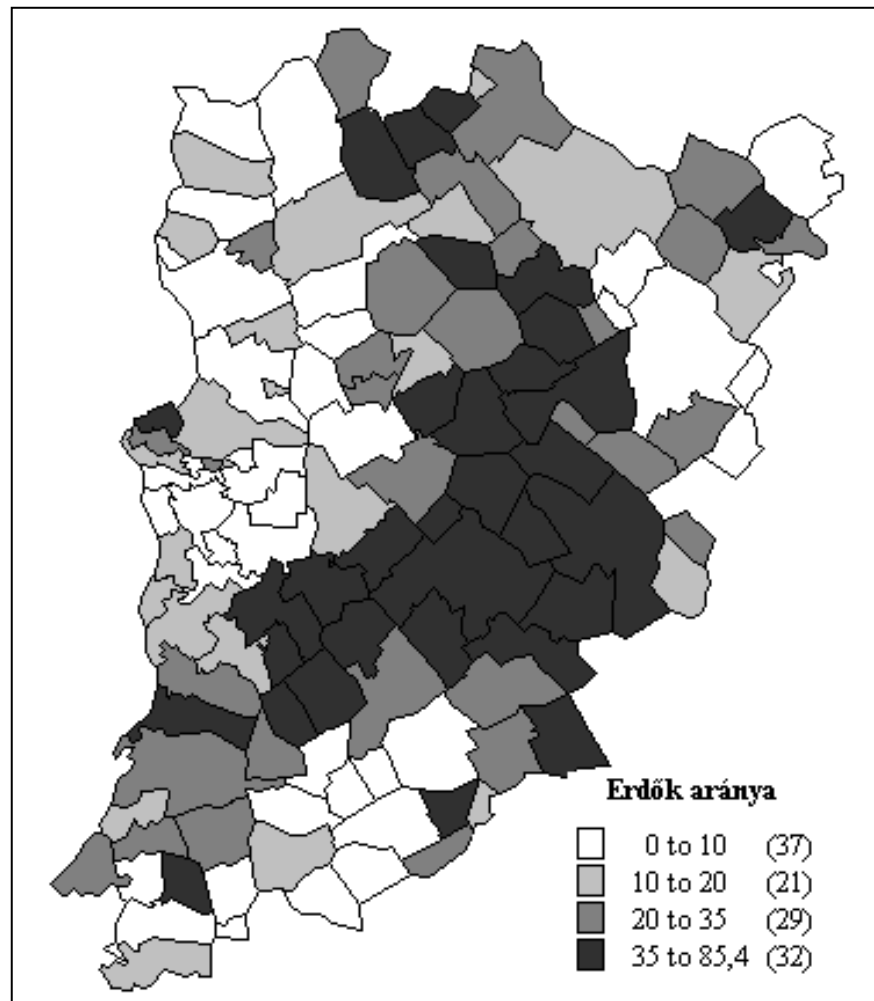
Az ÁMÖ 2001 szerint a megyében 147.000 ha erdő található, **az erdősültség tehát az országos átlaghoz hasonlóan 18%-os**. A megye mai erdőterületei főként mesterségesen ültetett nem őshonos fafajokból állnak. Az erdők 70-80%-a ott található, ahol a természetes növényzet a sztyeppnövényzet, és a természetes erdők helyén ma többnyire intenzív mezőgazdasági kultúrákat találunk. A gyenge termőhelyi adottságokhoz igazodva magas a fenyők és az akácerdők aránya. A foltszerűen elhelyezkedő erdők telepítésénél a fő cél a gyenge termőképességű talajok gazdaságos hasznosítása és a futóhomok megkötése volt.

A privatizáció során **a megye erdőterületeinek nagyobb része magántulajdonba került**, melyeken sok esetben még nem indult meg a racionális erdőgazdálkodás. Az új tulajdonosoknak legtöbbször sem erdészeti szakismerete, sem erdőgazdasági tapasztalata nincs. E miatt az elmúlt években több száz hektár erdőterület semmisült meg. Racionális erdőgazdálkodás több száz hektáros területen képzelhető el, ezzel szemben a privatizáció után az erdőbirtokok is sajnálatosan elaprózódtak. A másik jellemző tulajdonosi forma a közös tulajdon sokszor 10-300 közös tulajdonossal, akiket az erdészeti hatóság közös gazdálkodásra kötelez. Ez azonban a hagyományok, illetve a az ismeretek és egymás ismerésének hiánya, valamint az eltérő szándékok miatt szinte kivitelezhetetlen.

Az erdők területi eloszlása nagyon egyenlőtlen. A megye középső, keleti területein az erdők aránya meghaladja a 35%-ot és összefüggően magas erősültséggel jellemezhető.

Ezzel szemben a megye déli, valamint a nyugati térségeiben az erők aránya még a 10%-ot sem éri el. (ábra)

15. ábra: Az erdők aránya a megye településein 2000-ben

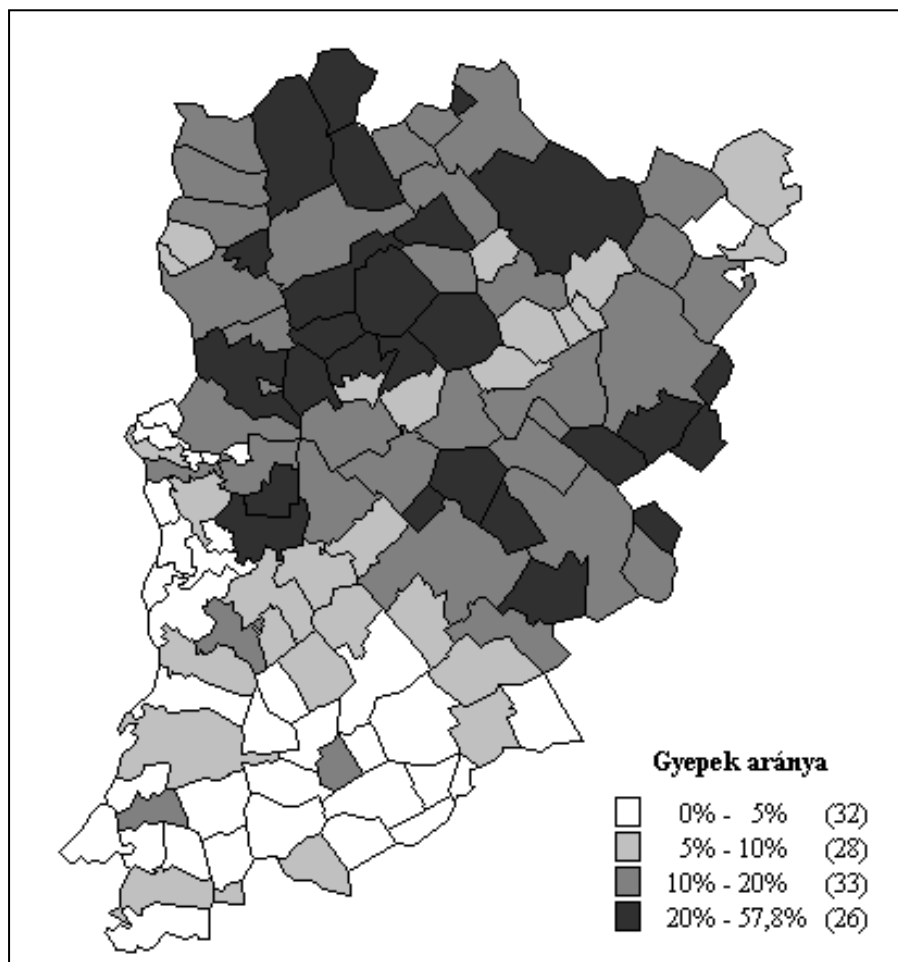
Forrás: ÁMÖ 2000

A megyében két nagy állami erdőgazdaság, a Kiskunsági Erdő és Fafeldolgozó Gazdasági Rt. (KEFAG RT.), valamint a Gemenci Erdő és Vadgazdaság Rt. (Gemenc Rt.) működik. E két gazdasági társaság az Államkincstár tulajdonában lévő állami erdőket kezeli. Jelenleg e két erdőgazdaság saját eszközparkkal alig rendelkezik, de kialakult egy vállalkozói kör, amely mind nekik, mind a magán-erdőgazdaságoknak nyújt szolgáltatást.

Az ágazat jövedelmezősége a hosszú termelési ciklus miatt rendkívül alacsony, így csak jövedelem kiegészítésre alkalmas.

A gyepterületek jellemzői

A megye gyepterületeinek nagysága közel 100.000 hektár, ami azt jelenti, hogy a terület 16%-át művelik ilyen módon. **A gyepterületek 20%-át rétként, 80%-át legelőként hasznosítják.** A gyepterületek főként a Homokhátságon találhatóak, ahol főként talajvédő szerepet töltenek be, állattartó képességük csekély. A gyepterületeken napjainkban előtérbe kerül újra az extenzív és félintenzív legeltetési állattenyésztés, a gyenge legelőkön főként juh és kecsketartással. Problémát ebben a szegmensben is a felaprózott területek jelentik. Emellett sok helyen a szántók közé beékelődött gyepek okoznak gyakori konfliktust a szomszédos gazdák között. A gyepek jövedelemtermelő képessége kicsi az extenzív állattartástartás miatt, de az állati termékek feldolgozásával, esetleges biotermeléssel a jövedelmezőség növelhető. A gyepterületek jelentős része természetvédelmi oltalom alatt áll, így ez a biogazdálkodás lehet az egyetlen ezzel összeegyeztethető és gazdaságilag is jövedelmező termelési mód.

16. ábra: A gyepek aránya a megye településein 2000-ben

Forrás: ÁMÖ 2000

Az EU-s csatlakozással várhatóan tovább fog nőni a gyepterületek aránya a rossz minőségű szántók visszagyepesítésének támogatása miatt. Az extenzív állattenyésztéssel hasznosított gyepek jövedelmezősége önmagában nem teszi lehetővé a gazdák megélhetését, így valószínűleg ezeken a területeken növekedni fog a csak jövedelemkiegészítő gazdaságok aránya.

Állattenyésztés

A megye állattenyésztése nagy múltra tekint vissza és jelenleg is fontos ágazata a mezőgazdaságnak. Ez a térség természeti viszonyainak, a sajátos társadalmi-gazdasági folyamatok által kialakult jellegzetes tanyás településszerkezetnek, és a régmúlt hagyományainak együttes eredménye. A tanyai életforma velejárója volt az állattartás, amely a nagyüzemi gazdálkodás általánossá válása után is fennmaradt, sőt az ún. „háztájik-ban” is jelentős méretű állattenyésztés folyt. Az állattartás állandó fejlődéséhez hozzájárult a felvevőpiac, a budapesti agglomeráció viszonylagos közelsége is.

A rendszerváltás után **drasztikusan csökkent az ország állatállománya** és ez a csökkenés nem kerülte el Bács-Kiskun megyét sem. **Megváltoztak a gazdálkodási formák, az állattartó telepek mérete, és főként megváltozott az addig jól működő integrátori (TSZ – háztáji) rendszer**, aminek pótlására a legtöbb helyen nem alakult új, modern szervezet. Ennek eredményeként **a termelők lehetőségei csökkentek, és helyzetüket tovább rontották az alacsony felvásárlási árak és növekvő takarmányárak**. Az elmúlt időszakban azonban **a megye állattenyésztése stabilizálódott**, sőt egyes ágazatok növekedést mutatnak.

A megye átlagos állatsűrűsége 37,7 szamosállat/100 ha mezőgazdasági terület, amely megközelítőleg azonos a régiós és az országos átlaggal. A legsűrűbb állatállományt Jánoshalmi kistérségben találhatjuk, ahol 100 ha mezőgazdasági területre 66,7 szamosállat jut. Ennek közel fele a sertés, és 23-24%-ot tesz ki a szarvasmarha és a baromfi aránya. A Bácsalmási kistérségben is hasonló nagyságrendű az állatsűrűség, de abban a térségben közel 2/3-os a sertések aránya az össz állatlétszámból. E két adatból következően a megye állatsűrűsége a Bácskai-síkság területén a legmagasabb, amely az ország egyik kiemelkedően fontos állattenyésztési központjává teszi, és ezen belül is meghatározó fontossággal bír a sertésenyésztés.

A másik fontos állattenyésztő térség a Kiskunmajsai kistérség, amely főként baromfitartásáról, ezen belül is a kacsa és a libatenyésztéséről híres.

26. táblázat: Az állatállomány megoszlása

Kistérség	Szarvasmarha	Sertés	Ló	Juh	Baromfi	Összesen	100 hektár mg-i területre jutó állatállomány, számosálat
	Állomány aránya, százalék						
Bajai	27,7	48,7	2,1	5,1	16,3	100,0	39,4
Bácsalmási	26,0	66,5	1,8	2,8	2,9	100,0	56,1
Kalocsai	30,5	46,7	3,8	9,6	9,5	100,0	26,1
Kecskeméti	31,9	30,3	6,2	8,8	22,7	100,0	40,2
Kiskőrösi	23,6	19,8	5,9	16,3	34,4	100,0	34,2
Kiskunfélegyházai	39,9	23,7	4,4	7,6	24,4	100,0	35,8
Kiskunhalasi	28,2	22,8	5,7	19,3	24,1	100,0	40,3
Kiskunmajsai	23,6	27,6	5,4	6,0	37,3	100,0	54,8
Kunszentmiklósi	40,7	27,1	5,2	22,6	4,4	100,0	21,6
Jánoshalmi	24,5	44,2	2,2	5,7	23,4	100,0	66,7
<i>Bács-Kiskun megye</i>	<i>29,6</i>	<i>36,3</i>	<i>4,3</i>	<i>9,7</i>	<i>20,1</i>	<i>100,0</i>	<i>37,7</i>

Szarvasmarha-tenyésztés

A megye szarvasmarha-tenyésztése több sajátossággal rendelkezik az ország egészéhez viszonyítva:

- Magasabb a húshasznosítású állományok aránya, mint az ország egyéb területein.
- Ennek egyik oka, hogy ezek egy részét extenzíven, az év nagy részében legeltetésre alapozva tartják.
- A tejtermeléssel hasznosított tehénállomány közel fele – főként tanyán élő– kistermelőknél található.
- A tej minősége és mennyisége közel 40%-kal alacsonyabb az országos átlagnál.
- A kistermelőknél tartott tehének kétharmada magyar tarka jellegű és húshasznosításra is alkalmas.

A megye szarvasmarhatartását kettősség jellemzi. A nagy szarvasmarha telepeken, melyek főként a Dunamelléki és a Bácskai kistérségekben található, nagyrészt korszerű technológiával főként tejhasznosítású teheneket tartanak. Az itt termelt tej majdnem 100%-ban extra minőségű.

A másik részt a **kiterjedt tanyavilágban tradicionálisan nagy szerepű szarvasmarhatartás** adja. A tanyákon a szocialista rendszerben is fennmaradtak ezek a hagyományok és a szinte minden településen üzemelő tejszarnokok biztos felvevői voltak a tanyasi tejnek. A rendszerváltás után ezeknek a tejszarnokoknak a nagy része bezárt, és napjainkban 35-40 között van mindössze az üzemelő tejszarnokok száma. További problémát jelent, hogy a tejszarnokokban, illetve a gyűjtőtankokba több termelő által szállított tejet öntik

össze előzetes minőség-ellenőrzés nélkül, így egyetlen rossz minőségű tej az összes többi minőségét is lerontja. Ma még a kistermelők nagy részénél nincs megfelelő hűtési technológia, és nem tesz jót a tejnek a több órán keresztül, földutakon való zötykölődés sem. Az EU csatlakozás után az ágazat az egyik legszabályozottabb mezőgazdasági ágazattá válik, melyben csak az extra minőséget termelő, tejkvótával rendelkező kis- és nagytermelők maradhatnak versenyben. Így várhatóan a megye kistermelőinek jelentős része nem talál majd a megtermelt tejnek felvevőpiacot. Így várhatóan e gazdáknak át kell állni hústermelésre, vagy más agrártermelést választani.

A piacon jelenleg is túltermelés van, emiatt az árak nyomottak. A túltermelés oka a hazai tejtermékfogyasztás visszaesése és alacsony szinten való stagnálása, illetve exportot lehetetlenné tevő EU-s túltermelés.

A húsmarha-ágazat jövedelemtermelő képessége minimális, sokszor az értékesítési árak a költségeket sem fedezik. A megye húsmarha-állományának szinte teljes egésze a Kiskunságban található, ahol a gyengébb termőképességű legelőkön extenzív körülmények között nevelik az állatokat. A marhahús iránti kereslet alacsony, amelynek oka a keleti piacok fizetéképtelensége mellett az, hogy a BSE járvány miatt világszerte drámaian csökkent a marhahús-fogyasztás.

Az EU csatlakozás után valószínűleg jelentősen növekedni fognak a fejlesztési lehetőségek a megye húsmarhatartó ágazatában, hiszen közvetlen támogatásokat vehetnek majd igénybe a környezetkímélő módon, legeltetési állattenyésztést folytató gazdák. Erre pedig kiváló adottságai vannak a megyének, hiszen igen nagy területeket tesznek ki a gyepterületek. Az állomány egy része is alkalmas arra, hogy tejtermelőből hústermelővé alakuljon, hiszen a kisgazdaságok állatállományának kétharmadát kitevő magyar-tarkák kettős hasznosításúak. A támogatások mellett bizton lehet számítani arra is, hogy emelkedik a hazai marhahús-fogyasztás, valamint a megnyílt EU piacok biztosítják az állandó keresletet.

A Kunszentmiklósi és a Kiskunfélegyházi kistérségben az átlagnál magasabb a szarvasmarha állomány részesedése az össz állatállományból, e két kistérségben az állatállomány 40%-át teszik ki a szarvasmarhák. A legnagyobb állatlétszámot viszont a Kecskeméti kistérségben találjuk, ahol a megye szarvasmarha-állományának ötöde található. Ez a területi eloszlás szoros korrelációt mutat a gyepterületek magas arányával.

Sertésenyésztés

A megye sertéságazatában lejátszódó folyamatok nem különböznek az ország átlagos tendenciáitól, **Bács-Kiskun megyében is drasztikusan csökkent a sertések száma** az 1980-

as évek csúcserőteléhez viszonyítva. Sajnálatosan a megyében is fokozatosan fogy az anyakocák száma, amely a sertések számának további csökkenését vetíti előre. A megyében is kiemelkedő a kisgazdaságok részesedése a sertéshús termeléséből, hiszen az előállított hús közel fele e gazdaságokból kerül ki. A kisgazdaságok technológiai felszereltsége nem megfelelő, amely főként amiatt okoz gondot, hogy az EU csatlakozás után nem felelnek meg az Uniós versenykihívásoknak. A gazdasági társaságoknál e helyzet sokkal kedvezőbb, közel felükben megfelelő technológiával, és hatékonyan folyik a termelés.

Az ágazat kiszámíthatatlansága nagyon erős, amely jelentősen visszaveti a kisgazdaságok fejlesztését. A változékony piac, az alacsony felvásárlási árak, a megbízhatatlan felvásárlók és a sokszor – csődbe ment feldolgozók miatt – elmaradt fizetések az ágazat kistermelőit erősen sújtják. Komoly problémát okoz, hogy az ország egyik legjelentősebb sertéstenyésztő körzetében (Bácska, Dunamente) nincs nagy kapacitású vágóhíd.

A megyében előállított sertéshús minősége igen heterogén. A kisgazdaságok is képesek jelentős arányban megfelelni a minőségi kívánalmaknak, de néhány gazdaságban nagy számban állítanak elő gyenge minőségű terméket, amely erősen lerontja a megye minőségi mutatóit.

2000 óta egyre gyorsabban szaporodik azon gazdálkodók száma, akik ökológiai gazdálkodással, főként őshonos mangalicát tenyésztenek. Ez az alágazat még jelentős tartalékokkal bír, és további gazdák megélhetését tenné lehetővé.

A megye sertésállományának elhelyezkedése igen koncentrált, hiszen az állomány háromnegyede öt kistérségben (Bajai, Bácsalmási, Kalocsai, Kecskeméti, Jánoshalmi) található. A Bácsalmási kistérség állatállománya pedig olymértékben specializált, hogy a sertések az össz állatállomány kétharmadát teszik ki.

Juhtenyésztés

Míg az elmúlt néhány évben **országos szinten csökkent a juhállomány nagysága**, addig **Bács-Kiskun megyében enyhe növekedés volt megfigyelhető.** A tendenciák azt jelzik, hogy az állatok létszáma az elkövetkező időszakban tovább fog emelkedni. Ma az országos állomány 18%-a található a megyében és ezzel az értékkel az ország egyik fő juhtenyésztő körzete, amelyben nagy szerepe van megye agráradoottságainak, a kiterjedt gyepterületeknek és a termelési hagyományoknak.

Jelenleg **a juhállomány közel 90%-a található az egyéni gazdaságokban**, köszönhető annak, hogy az elmúlt évek állománynövekedése főként ebben a szektorban

következett be. Az egyéni gazdaságok esetében is megfigyelhető, hogy nő a nagyobb méretű tenyészetek száma (kiemelten az 1000-1500 darabos tenyészeteké) és fokozatosan szűnnek meg a 100 darab alatti juhászatok.

A juhtartás viszonylagosan jó jövedelmezőségéhez hozzájárul, hogy a hazánkban **tenyésztett juhok szinte mindegyike hármas hasznosítású**, azaz felhasználható húsa, teje és gyapja. Az elmúlt időszak gyapjúértékesítési gondjai miatt, valamint a tej szervezett felvásárlásának hiánya miatt a fő hangsúlyt napjainkban a húsállat-tenyésztés kapja. A hús jó minőségének fenntartásához elengedhetetlen a komoly fajtanemesítő munka.

A juhhús, valamint bárányhús a hazai piacon alig keresett, csak speciális igényeket elégít ki, így **a megtermelt áru közel 80%-ban exportpiacra kerül**. A fő vásárló az EU, mivel önellátása csak kb. 80%-ban biztosított, így várhatóan a csatlakozás után is komoly szerepet tölthet be a magyar juhhús az Unió ellátásában. A belső támogatási- és árrendszer pedig várhatóan növeli a magyar gazdák versenyképességét és jövedelemszerzési lehetőségeit.

A megye fő juhtenyésztő körzete a Kiskunsági homokháton található. A legnagyobb juhállomány a Kiskörösi, valamint a Kecskeméti kistérségben található, míg a specializáció mértéke a Kunszentmiklósi és a Kiskunhalasi kistérségben a legmagasabb.

Baromfitenyésztés

A megye állattenyésztésében kiemelt szerepe és jelentősége van a baromfitenyésztésnek. A fő termékei: a tojás, a baromfihús, a máj és a toll. A baromfi nagyobb részét ma már egyéni gazdaságokban tenyésztik, bár főként a tyúkfélék esetében az 1990-es évekig nagyüzemi tartás volt a meghatározó. A privatizációs folyamatok azonban ebben az ágazatban is átrendezték a tulajdonviszonyokat és napjainkban már a magántulajdon a meghatározó. **Az 1990-es évek végétől több új, korszerű baromfitartó létesítmény épült. Újjászerveződtek az integrációs rendszerek is, és ezek eredményeként a megye baromfitenyésztése viszonylag stabil.**

A piaci viszonyok, a túltermelés komoly hatással van a megye baromfitenyésztésére is. **A termelés minden baromfiféléből meghaladja a hazai fogyasztást**, a többlet exportra – főként EU-s exportra – kerül. A piacon csak a legjobb minőségű, garantáltan egészséges termékek adhatók el, ami jelentősen megnöveli a legtöbb termelő költségeit, hiszen magasak az ágazatban a gyógyszerköltségek, és az esetleges fertőzések elkerülése miatt szükségesek a technológiai fejlesztések. Az exportlehetőségek a pulyka- és a kacsahús, valamint a liba- és a kacsamáj esetében igen kedvezőek, amelyek termelésében kiemelt szerepe van Bács-Kiskun

megyének. A megyében tartják az országos kacsáállomány több mint felét, valamint a libaállomány közel 30%-át. A kacsatermelés az elmúlt 10 évben dinamikusan fejlődött, és ma már az állattenyésztés egyik legstabilabb ágazata.

A baromfiágazatban ma meghatározó szerepe van az integrátoroknak. A túltermelés következtében az integrátorok fő szempontja már a napos baromfi kihelyezésénél az, hogy a felnevelt baromfinak biztos piaca legyen. Mindez azzal jár együtt, hogy a termelők bérhízlalási szerződés keretében termelnek, amely komoly kiszolgáltatottságot jelent. Az ágazat termelőinél is általános a tőkehiány, így nem képesek saját termelésüket önerőből finanszírozni és képtelenek eszközberuházásokra költeni. Ennek eredményeként **a megye baromfitenyésztőinek közel kétharmada korszerűtlen körülmények között termel.** Ez nehezíti az EU nagyon szigorú állategészségügyi és állatvédelmi szabályainak betartását.

Az elmúlt években a baromfitenyésztők gazdasági talpon maradásának egyik alapja volt az 1998-ban bevezetett vágóbaromfi termelési támogatása. Az EU csatlakozás után viszont csak maximum 3 évig kaphatják ezt a támogatást, hiszen az EU-ban semmiféle termelési szubvenció nem adható a baromfitermékekhez. A támogatások csak célzott környezetvédelmi, vidékfejlesztési projektekhez adhatók.

A megye valamennyi kistérségében fontos szerepe van a baromfitenyésztésnek. A legnagyobb állomány a Kecskeméti és a Kiskőrösi kistérségben található, míg a specializáció a Kiskunmajsai kistérségben a legerősebb. A Kiskőrösi és a Kiskunmajsai kistérség a kacsatenyésztés országosan kiemelkedő térségei, hiszen e két kistérségben található a hazai kacsáállomány több mint egyharmada.

Egyéb állattenyésztés

A **nyúltenyésztés** a megye állattenyésztésének egyik dinamikusan fejlődő ágazata. Ma az országos nyúlállomány közel egyötöde található a megyében, annak is kiemelten Bajai kistérségében. Ebben a kistérségben található az országos állomány közel 15%-a, így tehát méltán nevezhetjük az ország kiemelt, specializált nyúltenyésztő körzetének. A térségben Vaskúton nagy kapacitású, korszerű nyúlvágóhíd is működik. A nyúlhús főként az EU piacaira kerül.

A **kecsketenyésztésnek** árutermelő hagyományai a megyében nincsenek, de a megváltozott táplálkozási szokások és az alternatív termelési lehetőségek lehetővé tették az elmúlt időszakban a nyereséges kecsketartási profil kialakítását. Ma főként magángazdaságokban folyik a tejtermelés, valamint a növendék korú vágókecske értékesítés. A kecsketartásban komoly koncentráció a megyében nem tapasztalható.

A megyében tartott **lóállomány** egy része főként turisztikai célokat szolgál (Bugaci ménés), és e téren komoly vonzerőt jelent. A fennmaradó állomány egy részét a kisk gazdaságokban munkavégzésre használják a gépesítés alacsony foka miatt, míg a másik része – egyre növekvő számban és arányban – hobby-lóként szolgál.

A megye valamennyi kistérségében foglalkoznak **méhészettel**, és a méhtenyésztők száma az elmúlt években fokozatosan emelkedett. A növekedéssel együtt jelentősen korszerűsödik e termelés is, egyre szaporodik a mézpergető, csomagolással is foglalkozó kisüzemek száma. A méhészeknek komoly előnyt jelent, hogy a megyében magas az akácok aránya, és az akácméz az EU piacain is keresett, jól eladható mezőgazdasági termék.

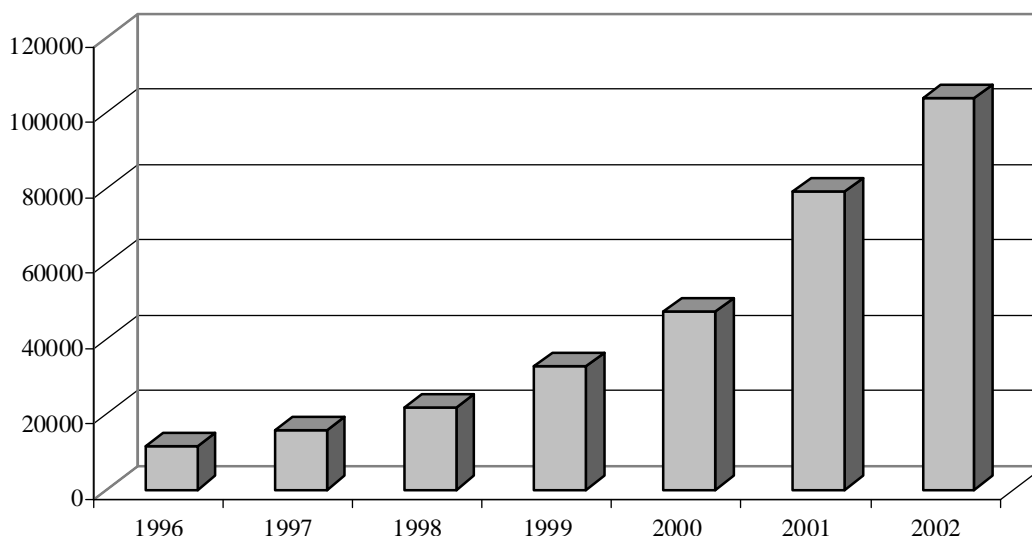
Annak ellenére, hogy a megyét az ország két legnagyobb folyója határolja a **haltermelés** jelentősége kicsi. Ebben komoly szerepe van az elmúlt évek aszályos időjárásának is. A halászat fő területe a Duna, a tiszai, valamint a halastavi haltenyésztés kevésbé jelentős.

Biogazdálkodás

Magyarországon 1980-ban indult az ökológiai gazdálkodás, de ennek jelentősége az 1990-es évek után lett csak számottevő. 2002-ben 1516 vállalkozás (köztük a termelők mellett már kereskedők, feldolgozók is vannak) folytatott ökológiai gazdálkodást, összesen 103.672 ha mezőgazdasági területen. A terület nagysága az elmúlt 6 év alatt dinamikusán növekedett.

A megyében is **dinamikusán növekedett az elmúlt években a biogazdálkodást folytató termelők száma és az általuk használt földterület nagysága**. 2002-ben 1814 hektáron folyt biogazdálkodás, és 2777 hektár volt átállás alatt. Jól mutatja a növekedés dinamikáját az átállási időszak alatt lévő területek nagy aránya. A művelési ági megoszlás szerint legnagyobb területen biogazdálkodást a **gyepterületeken** folytatnak és csak második a **szántóterület**. A gyepek biohasznosításához valószínűleg hozzájárul a nemzeti parki területek közelsége.

17. ábra: A ökológiai gazdálkodással hasznosított területek nagysága

Forrás: Biokontroll Hungária KHT.

Országos viszonylatban a **gyógy- és fűszernövény** termesztésnek, valamint a **zöldségtermesztésnek** van meghatározó aránya, hiszen e két ágazatban a megye országos részesedése meghaladja a 10%-ot.

27. táblázat: A biogazdálkodással hasznosított területek művelésági megoszlása
2002-ben

Művelési ág	Bács-Kiskun megye			régiós érték =100%	Országos érték =100%
	Átállási (ha)	Átállt (ha)	Összesen (ha)		
Szántó	1250,09	662,23	1912,32	23,02%	4,17%
Gyep	1194,68	956,51	2151,19	42,53%	5,04%
Ugar	120,14	38,17	158,31	35,88%	4,90%
Gyümölcs	99,36	44,27	143,63	86,83%	9,67%
Gyógy- és fűszernövény	86,20	21,66	107,86	60,11%	12,39%
Zöldség	21,59	86,83	108,42	28,76%	10,81%
Egyéb (tó, erdő, stb.)	5,29	4,91	10,20	2,43%	0,12%
Összesen:	2777,35	1814,60	4591,95	30,72%	4,43%

Forrás: Biokontroll Hungária KHT.

Az **állattenyésztésben** a biogazdálkodás aránya a megyében még nem jelentős. Várhatóan a gazdaságok száma, illetve a bio-módon tartott állatok létszáma a közeljövőben növekedni fog, összhangban a gyepterületek biohasznosításával.

28. táblázat: A állattartó biogazdálkodó gazdaságok számosállat-megoszlása 2002-ben

Állatfaj	Bács-Kiskun megye (számosállat)	régiós érték =100%	Országos érték =100%
Baromfi	2,8	57,97%	1,73%
Bivaly	0	0,00%	0,00%
Juh	6,4	14,51%	0,40%
Kecske	5,7	19,19%	3,88%
Ló	0	0,00%	0,00%
Sertés	0	0,00%	0,00%
Szarvasmarha	181,7	8,87%	2,05%

Forrás: Biokontroll Hungária KHT.

Összegzés

A megye gazdaságában még ma is fontos szerepe van az agráriumnak. **A megyei lakosság közel fele kötődik a mezőgazdasághoz**, és az ágazat sok család megélhetéséhez járul hozzá részben, vagy egészben. A mezőgazdaságnak kiemelt szerepe egyes területeken a szegények megélhetésében, hiszen a csökkenő foglalkoztatás és a falvak egy részében kialakult magas munkanélküliség miatt az egyetlen bevételi forrását jelentik a mezőgazdasági alkalmi munkák, esetleg a meglévő kis birtokon termelt élelmiszerek.

Az eltérő természeti adottságok **eltérő gazdálkodási formákat** hoztak létre a megye három tájkeretében. A Bácskai löszvidék területén a szántóföldi gabona- és kukoricatermesztés, valamint a sertésenyésztés jelenti a fő bevételi forrást. A Dunamente a kalászos gabona és kukoricatermesztés mellett a szántóföldi zöldségtermesztés egyik fő térsége, az állattenyésztési ágazatok közül itt is a sertésenyésztés a meghatározó. A Kiskunság homokterületein a növénytermelő ágazatok közül a gyümölcs- és szőlőtermesztés a kiemelkedő, valamint a hajtított zöldségtermesztés. Az állattenyésztő ágazatok közül kiemelt jelentőségű a baromfitartás, és növekszik az extenzív, legeltető állattenyésztés aránya a térség kiterjedt legelőterületein.

Hasonlóan az országos folyamatokhoz **a megyében is komoly változásokat fog okozni hazánk Európai Unió csatlakozása**, amely megváltoztatja a támogatási rendszereket, a piacokat, az állategészségügyi előírásokat. A mezőgazdaság támogatása helyett megnő a komplex vidékfejlesztési, valamint a környezetbarát technológiafejlesztési támogatások aránya, melyek azonban csak úgy érhetők majd el, ha a gazdák képesek lesznek megfelelni a bonyolult és bürokratikus EU-s pályázati rendszernek.

Várhatóan tovább folytatódnak a még csak csírákban megindult birtokkoncentrációs folyamatok, amely miatt előreláthatóan tovább fog csökkenni a mezőgazdasági keresők száma és aránya, de valószínűleg a lakosság megélhetésében – főként a falvakban és kisvárosokban – továbbra is megmarad fontossága.

A kiskunsági tanyavilág**Általános sajátosságok**

Bács-Kiskun megye még ma is **a legnagyobb tanyavilággal rendelkező megye** az országban. A 2001. évi népszámlálás szerint több mint 66 ezer ember (a megye lakosságának 12%-a) él külterületen, zömében tanyán. **A megye nyugati, délnyugati területei** (a Soltisíkság, a Kalocsai-sárköz és Bácska) kivételével **döntő része valódi tanyás térségnek tekinthető**. A 119 megyei település közül 59-ben meghaladja a külterületi népesség aránya a 10%-ot, ezen belül 20 községben az egyharmados arányt, sőt 9 faluban napjainkban is többségben vannak a tanyán élők. Átmeneti kategóriát képez az a 11 település (8 város: Soltvadkert, Szabadszállás, Kiskörös, Kunszentmiklós, Izsák, Solt, Kecel, Bácsalmás), ahol 5 és 10% között részesedik a külterület a település össznépességéből. Ebben az esetben a város népesebb volta miatt szorul relatíve háttérbe a tanyavilág.

További sajátosságnak tekinthető, hogy **a külterületi népesség nagyobbik fele (55%-a) városi jogállású települések határában él**. Tehát azt a közfelfogást, miszerint a tanyák leginkább a (tanya)községekre jellemzőek, alapvetően át kell értékelni.

Azonban sok más tekintetben is át kell értelmezni a korábbi sztereotípiákat. A Kiskunságot jellemző, klasszikus értelemben vett tanyavilág mára alapvetően átalakult, **a tradicionális tanyai élet számos tekintetben megváltozott**.

Az elmúlt tíz évben a korábbinál jóval erősebb társadalmi tagozódás figyelhető meg a tanyavilágban. **A tanyai népesség a korábbiakhoz képest mára jóval heterogénebbé vált**. Nem igaz, hogy jelenleg alapvetően csak idősebb, mezőgazdasággal foglalkozó, illetve nyugdíjas népesség él a tanyákon.

A legtöbb tanyán gazdálkodnak, de kifejezetten a mezőgazdaságból élő termelő csak kevés van. Az idősek már jobbra csak a saját szükségletükre, illetve a nyugdíj kiegészítésére termelnek. Sok aktív korú pedig a városi, falusi munkahely mellett műveli a tanya körülötti földet.

Mindazonáltal **a tanyák többségében az életmód választott életforma**. Az ott élők nagyobb része biztos (bár nem túl fényes) megélhetéssel rendelkezik. Az élő tanyák többsége ma is rendezettnek tekinthető, s csak a kisebb hányadukra jellemzők a primitív körülmények és a lepusztult környezet.

A tanyavilágot jellemző problémák

Ma **minden harmadik tanyán 60 éven felüliek élnek**, s a tanyák további 25%-ában találni még nyugdíjban részesülő családtagot. Különösen az egyedül maradó idősek helyzete kilátástalan tanyán (minden nyolcadik tanya): helyzetüket, életkörülményeiket önerőből nemhogy javítani, de még fenntartani sem képesek.

A külterületek előregedett korstruktúrájából következik, hogy **viszonylag kevés a tanyán a gyerek**: a tanyák mindössze 30%-a esetében találni eltartott gyereket nevelő családokat. Manapság azonban, amikor egyre több a tanyára költöző szegényebb, szociálisan veszélyeztetett gyerekes család, ismét nagyobb súllyal jelentkezik a tanyai gyerekek iskoláztatási problémája.

A tanyán élők egyik leginkább sérelmezett problémája **a külterületi közlekedésben fennálló áldatlan állapotok**: a dúlók ma sem jobbak, mint voltak ötven, vagy száz évvel ezelőtt, sőt...

A tanyákkal szemben gyakran csak a térbeli elszigeteltség fogalmazódik meg, de éppolyan súllyal van jelen **a társadalmi-közösségi elszigetelődés** is. Alapvető jellemző a tanyán élők magukra utaltsága. Régen éppen az egymásra utaltság volt a legnagyobb összetartó erő. A napjainkban a tanyán megjelenő, erősen különböző társadalmi csoportokból nem „áll össze” közösség.

Bár a tanyák 90%-ában folyik valamilyen mezőgazdasági termelés, de csak alig több mint harmaduknak van rendszeres bevétele a mezőgazdaságból. **Sok a bizonytalan jövőjű kisgazdaság**, amelyek csak kiegészítő jövedelem előállítására képesek. De a nagyobb gazdaságok helyzetét is nehezíti, hogy a kiszámíthatatlan a piaci helyzet miatt, nem lehet előre tervezni. A legnagyobb gond mégis – mint a hazai mezőgazdaságban általában – a **forráshiány**. Már pusztán a fizikai feltételek alapján is csak kevés tanya alkalmas az árutermelő gazdálkodásra: a gazdasági épületek nem felelnek meg a korszerű követelményeknek, nem áll rendelkezésre a szükséges infrastruktúra. Ilyen körülmények mellett érthető, hogy a fiatal generáció sem lát már perspektívát a családi gazdálkodás folytatásában. A működő tanyai gazdaságoknak csak kisebbség felelben nyilatkoztak úgy, hogy biztosan lesz, aki folytassa a gazdálkodást. **A tőke és munkaerőhiány együtt akadályozza az erős, “embermegtartó” gazdaságok kialakulását.**

A tanya fogalma a közvélemény számára még ma is számos pejoratív asszociációval társul, és **a tanyai élet jóval kisebb megbecsültséggel rendelkezik, mint az elvárható**

lenne. Jórészt ennek köszönhető, hogy nagyon kevés az olyan ember, aki tudatosan felvállalná a tanyavilág és a tanyán élők ügyét.

Súlyos gond, hogy a tanyai társadalom és életforma nem tudja megtartani azokat az embereket, akik valamilyen téren kiemelkednek az átlagból, és ezért képesek lennének húzóerőt gyakorolni a környezetükre. Többek között ezzel is összefügg az alacsony iskolázottság. Még a fiatalabb korosztályokban is a nyolc általános, vagy a szakmunkás végzettség dominál. Szakképzettség hiányában pedig alapvetően beszűkülnek a kitörési lehetőségek az itteni emberek számára. **A tanya(le)pusztulás egyik alapvető kiváltója éppen az adaptivitás hiánya, és az érdektelenség.**

Alapvetően következmény jellegű az **elvándorlás** problémája. Elsősorban – a zárt településhez képest – aránytalanul nehezebb, illetve több kompromisszumot kívánó megélhetés következménye, de szerepet játszik benne a tanyák általános negatív külső megítélése is. **A külterületi lakosságnak mintegy negyede – a lehetőségek függvényében – szeretne elköltözni a tanyáról.** Ők már nem a tanyaéhoz kötődnek, hanem a faluhoz, vagy a városhoz, ahová dolgozni, bevásárolni, a gyereket iskolába hordani járnak. A tanyát már csak “ideiglenes” lakóhelynek tekintik, s a jövőt a faluban vagy valamely közeli városban építik (akár szó szerint is).

Szociális problémák sokasodása

Ma sok tanya településre igaz, hogy külterületen fokozottabban jelentkeznek, s jobban kiéleződnek a szociális problémák, mint a zárt településen. Az utóbbi évtizedben **a külterület és a falu között látványosan megnövekedtek a szociális különbségek.**

A kilencvenes évek elején a tanyán élő, képesítés nélküli (szövetkezetekben dolgozó, vagy ingázó) középkorú korosztály nagyjából **elveszítette az addigi biztos megélhetését.** Csak nagyon kevesen kerültek vissza a munkaerőpiacra. Legtöbbjük számára a korengedményes nyugdíjaztatáson, vagy leszázalékoltatáson kívül nem sok alternatíva maradt. Közülük sokan küzdenek ma is szociális problémákkal.

E kedvezőtlen helyzetet csak tovább élezte, hogy az utóbbi években **számos városi, periférián élő, megélhetési problémákkal küszködő család jelent meg** az olcsóbb élet reményében a tanyavilágban. Messze a településtől, sok esetben a minimális komfortot sem biztosító épületekben élve azonban semmilyen szempontból nem oldódik meg a problémájuk. A hátrányos helyzetűek tanyán még hátrányosabb helyzetbe kerülnek: nehezebben tudnak munkát találni, fokozatosan elszigetelődnek a világtól és magukra maradnak.

Különösen a tanyára szoruló kisgyerekes családok esetében halmozódnak a problémák. Ez egy olyan ördögi kör, amely **újratermeli a szociális problémákat**: a gyerekek segítség hiányában ugyanolyan problémákkal fognak küzdeni, mint szüleik.

A tanyára szoruló lecsúszott rétegekből éppen az az önálló gondolkodás, tenni akarás hiányzik, ami a boldogulni akaró tanyasi ember nélkülözhetetlen tulajdonsága kellene hogy legyen.

A jövő negatív kilátásai

Amennyiben továbbra is érvényes marad az az általános tendencia, hogy a tanyák nagyobb része a kor követelményeit nemhogy követni nem tudja, de még megközelíteni sem, akkor végképp megpecsételődik a sorsuk. Az idős korosztályok magas részesedése nem a megújulásnak kedvez, hanem éppen ellenkezőleg a jelenlegi elmaradott állapotok további konzerválódásának. Bár az elmúlt években stabilizálódni látszik a tanyai népesség lélekszáma, azonban ez jelentős részben a városokból kiszoruló családok megjelenésének köszönhető. Azaz összességében **mind szegényebbé és problémásabbá válik a tanyai társadalom, amely nem tudja megteremteni a belső fejlődés feltételeit**. A megfelelő infrastruktúra és komfort hiányának pedig csak a tanyák további elértéktelenedése és leromlása lehet a következménye.

Mindaddig, amíg a külterületen élők nem látják a tanyavilág, s a maguk jövőjét, amíg a mindennapi kenyér biztosítása köti le összes energiájukat, nincs realitása annak a környezeti igényességnek, ami alapvetően megváltoztathatná a széles közvélemény tanyavilágot „leíró” véleményét.

A pozitív jövő néhány kiemelt feltétele

A tanyavilágnak akkor lesz jövője, ha nem csak azok maradnak, akiknek nincs lehetőségük elmenni. **El kellene érni, hogy szélesebb társadalmi rétegek számára is valós alternatíva legyen a tanyai lét**. Az iskolázottság, a biztos szakmai háttér elengedhetetlen ahhoz, hogy ne a “túlélés” legyen a cél. Ehhez előremutató példákra van szükség, illetve valós eredményeken alapuló, széles körben tudatosított, pozitív jövőképre.

Az intenzív, árutermelő tanyai gazdálkodás előreláthatóan csak kevés családnak fog megélhetést jelenteni, s a tájfenntartó gazdálkodás is elsősorban mint kiegészítő jövedelemforrás jöhet számításba. Ezért **elengedhetetlen, hogy a tanyákon alternatív**

foglalkozási módok honosodjanak meg (pl. élelmiszer-feldolgozás, kézműves termékek előállítása, tanyai vendéglátás stb.), illetve a munkahelyi ingázás feltételei megteremtődjenek.

A tanyák megközelíthetőségének jelentős javítása esetén a tanya térbeli helyzete, településtől való távolsága már nem jelentene igazi hátrány, s előtérbe kerülnének a tanyai lét megélhető előnyei. Elsősorban e feltétel szükségeltetik leginkább az utódgeneráció maradásához, illetve igényesebb rétegek megjelenéséhez.

Amennyiben a tanyákon a **mainál biztosabb megélhetés feltételei** adottak lennének, és ezáltal nőne az életszínvonal, egyrészt igény keletkezne, másrészt lehetőség is teremtődne az általános tanyai életkörülmények felzárkóztatására: tanyakorszerűsítésre, a ma joggal elvárható komfort biztosítására.

Ez önmagában még nem elég, **szükség van a mindenkori kormányzati politika értő és cselekvő hozzáállása**. Ugyanis a megújuláshoz szükséges külső feltételek biztosításának hiányában igen homályosak a jövő kilátásai. Mindent meg kell tenni az ügyben, hogy a tanyavilág egy-egy pontján csírájában megindult előremutató folyamatok felkarolásra és támogatásra találjanak. Egyrészt egy átfogó, megfelelő pénzügyi háttérrel rendelkező, területorientált **regionális tanyaprogramra** lenne szükség, másrészt a tanyai gazdaságok átalakulásának hathatós **támogatására**.

Fontos tényező a tanya földrajzi elhelyezkedés, fekvése (város közelsége, út menti elhelyezkedés, érintetlen táj stb.), amely miatt nem lehet általánosságban megítélni a tanyavilág jövőjét. A földrajzi hely nagyon sok tekintetben meghatározza az ott folyó, folytatható életet és tevékenységeket, ami a jövő kilátásaira is hatással van. Ezért a jövőben a tanyavilág további területi differenciálódása várható.

Összegzés

A megye tanyavilága minden tekintetben kétarcú: épül az egyik oldalon, pusztul a másikon. Azonban a jövője tekintetében **több a bizonytalanság, mint a biztos elem.** A klasszikus tanyavilágnak egyre kevesebb alapja van. Ma már a tanyák nagyobb része nem tudja kellőképpen biztosítani az ott élők megélhetését. **Félő, hogy a tanya a társadalom peremére szorulók “száműzetési helyévé” válik.**

A jövő egyik kulcskérdése az, hogy hogyan alakul a térségben a mezőgazdaság szerepe, jellege (árutermelő-tájfenntartó, intenzív-extenzív) s tud-e majd biztos megélhetést nyújtani az ott élőknek. Az is látható, hogy **önmagában a gazdálkodás nem lesz képes a ma létező népes tanyarendszer fenntartására.** Szükség van olyan megélhetési formákra, illetve

azok elterjedési feltételeinek megteremtésére, amelyek a külterületen a nem élethivatásszerűen gazdálkodó számára is esélyt teremtenének életük biztos alapokra helyezésére.

A tanyavilág megújulásához – a mezőgazdaság jövedelmezővé válásán és a tájfenntartás központi támogatásán túl – **nagy szükség van a társadalmi megújulásra is.** Csak a mainál fiatalabb, összetételében színesebb tanyai társadalom lesz képes azokkal a lehetőségekkel élni, amelyekkel a tanya, mint települési rendszer rendelkezik. Ahhoz viszont, hogy szélesebb társadalmi rétegek (benne középrétegek) számára is vonzóvá váljon a tanyavilág, el kell érni, hogy az életfeltételekben, komfortban a ma embere számára joggal elvárható követelményeket biztosítani tudja, s ennek megteremtése ne tartozzon a luxus fogalomkörébe.

Hasonlóan lényeges **feltétel a közösségi összetartozás megerősödése.** Ugyanis helyi, közösségi identitásból fakadó, tágabb lakóhely iránt érzett felelősségtudat nélkülözhetetlen a közös célok érdekében történő hatékony összefogáshoz. Egy jól szervezett közösség pedig számos helyi probléma kezelésére képes.

Mindenek előtt a széles körű idősgondozásról, illetve a szociális problémák hatékony kezeléséről kell gondoskodni, hogy ne szakadjon végletesen ketté a kint élő társadalom. A mélyülő társadalmi szakadék ugyanis minden jobbítási szándék gátját képezheti.

29. táblázat: A külterületi népesség változása az alföldi megyékben 1990 és 2001 között

Megye	1990			2001			1990-2001	
	össz-népesség	külterületi népesség	%	össz-népesség	Külterületi népesség	%	külterületi nép. változása	
							fő	%
Bács-Kiskun	544748	68017	12,5	546517	66007	12,1	-2010	-2,9
Csongrád	438842	37414	8,5	433344	39125	9,0	+1711	+4,5
Békés	411887	22310	5,4	397791	19712	5,0	-2598	-11,6
Jász-Nagykun-Szolnok	426491	14104	3,3	415917	12065	2,9	-2039	-14,5
Hajdú-Bihar	548728	17501	3,2	552998	18806	3,4	+1305	+7,5
Szabolcs-Szatmár-Bereg	572301	24162	4,2	582256	21775	3,7	-2387	-9,9
Pest	949749	38538	4,1	1083877	42603	3,9	+4065	+10,5

30. táblázat: Bács-Kiskun megye

20 legmagasabb külterületi népességarányal rendelkező települése

Sor-szám	Település neve	Külterületi népességarány (2001)	Külterületi népesség (2001)	Össznépesség (2001)	Külterületi nép-változás (1990-2001)
1	Móricgát	72,0%	427	593	-21,5%
2	Fülöpjakab	66,0%	754	1142	+0,9%
3	Petőfiszállás	63,5%	1084	1707	-10,3%
4	Kéleshalom	59,8%	333	557	-18,8%
5	Bácsszőlős	53,7%	237	441	-25,9%
6	Helvécia	53,6%	2082	3886	+16,0%
7	Zsana	52,1%	449	861	-19,1%
8	Imrehegy	51,3%	441	860	-2,0%
9	Fülöpháza	51,2%	474	926	-13,3%
10	Kelebia	44,5%	1336	2999	-5,2%
11	Csólyospáros	44,4%	846	1907	-12,0%
12	Szentkirály	43,6%	886	2032	-14,7%
13	Balotaszállás	43,6%	721	1654	-8,2%
14	Pálmonostora	43,5%	899	2068	-13,6%
15	Bócsa	42,1%	780	1854	-13,8%
16	Ballószög	10,4%	1079	2672	+30,3%
17	Bugacpusztaháza	39,7%	141	355	-10,2%
18	Ladánybene	38,6%	662	1716	+9,1%
19	Felsőlajos	36,6%	342	935	+1,8%
20	Jakabszállás	33,7%	883	2619	-17,4%

A tanyai gazdálkodás egy kérdőíves felmérés tükrében

A kiskunsági tanyák gazdálkodási sajátosságai

A közvéleményben a tanyát hagyományosan összekapcsolják a mezőgazdálkodással, az agrártermeléssel. Ez természetes is, hiszen a tanya évszázadokon keresztül elsődlegesen olyan „mezőgazdasági központ” vagy „termelőhely” volt, amely a tanyatulajdonos vagy bérlő család megélhetését volt hivatott biztosítani, függetlenül attól, hogy ott lakott-e vagy nem. Ez a régi közfelfogás mára egyre inkább „átértelmeződik”.

Az elmúlt fél évszázad történései sodrában **a tanyák – nagyobb számban – jobbra a gyengébb talajadottságú területeken maradtak fenn**, ahol a tanyai gazdálkodásnak nem volt alternatívája a nagyüzem. Viszont a néhány aranykoronás homokterületeken a boldogulás sohasem volt egyszerű. Manapság, amikor a mezőgazdasági termelésből már nem lehet pusztán az állhatatos munka révén megélni, az ilyen területek művelése egyre kevésbé gazdaságos. Ráadásul a rentábilis mezőgazdasági termelést a Homokhátság területén a növekvő aszályhajlam és a csökkenő talajvízszint is nehezíti. Mindezek mellett – legyen bármilyen kedvező a piaci helyzet – a megélhetést egyre kevésbé, illetve egyre nagyobb tőkebefektetés mellett lehet a mezőgazdaságra alapozni.

Ma már **a tanyák mintegy felében csak ház körüli, nagyrészt csak önellátást szolgáló mezőgazdasági termelés folyik**. Az ott élők megélhetési forrása már elsősorban nem a tanyai gazdálkodás jövedelme. Különösen a nyugdíjas házaspárok körében magas az önellátásra termelés (közel kétharmad részükre jellemző).

31. táblázat: A tanyán folytatott mezőgazdasági tevékenység jellege

A tevékenység jellege	Válaszadók száma	Százalékos megoszlása
Nem folytat tanyán mezőgazdasági tevékenységet	72	9.4%
Csak önellátásra termel	368	48.3%
Önellátáson túl a tágabb család igényeit is kielégíti	82	10.8%
Önellátáson túl néhány termékkel rendszeresen piacozik	100	13.1%
Több terméket, nagyobb tételben, értékesítés céljából termel	140	18.4%
Összes válasz:	762	100.0%

Mintegy 10%-ra tehető azoknak a tanyáknak az aránya, ahol a saját szükségleteken túl **a „tágabb család”** (pl. az elköltözött, családot alapított gyerekek) **alapvető élelmiszer-szükségleteit is kielégítik**. Esetükben is csupán kiegészítő tevékenységnek tekinthető a gazdálkodás. Alig valamivel több az olyan tanya, ahol a **rendszeres piacozás** már valóban fontos kiegészítő jövedelmet jelent az ott élőknek, s csak minden hatodik tanyán járul hozzá

dominánsan a gazdálkodás a megélhetéshez (árutermelés). E gazdaságok felében 30-50 év közötti családok élnek, azaz e tanyai családkategórián belül minden harmadikban árutermelést folytatnak.

Az állandóan lakott tanyák átlagosan mintegy **10%-ában ma már egyáltalán nincs mezőgazdasági termelés, még házkörüli kertészkedés sem**. Leginkább azokon a tanyákon nem folytatnak mezőgazdasági tevékenységet, ahol egyedül él a tulajdonos. Például a 60 éven felüli egyedülálló tanyáinak csaknem harmadában nincs gazdálkodás. De nemcsak az idősekre jellemző a mezőgazdasági termeléssel való felhagyás, hiszen a 40-60 év közötti egyedül élők körében is meghaladja a 20%-ot a nem termelő tanyák aránya.

A **gazdálkodás különféle szervezeti formájának** az áttekintése is a fenti megállapításokat támasztja alá. „Valamilyen” **vállalkozás** keretei között csupán a tanyák elenyésző töredéke folytat gazdálkodást, viszont a tanyán élőknek csaknem kétötöde rendelkezik **őstermelői** igazolvánnyal, ami arról tanúskodik, hogy a mezőgazdasági tevékenység a megyében még szervesen hozzá tartozik a tanyai élethez és a megélhetéshez. A tanyák felében azonban **semmilyen jogi-vállalkozási kerete nincs** a termelésnek, ami arra utal, hogy ebben az esetben az agrártevékenység már csak a saját vagy a családi élelmiszerszükségletet biztosítja, s maga a tanya körüli termelés csak kiegészítő szerepet játszik.

32. táblázat: A tanyai gazdálkodás formája

A tanyai gazdálkodás formája	Válaszadók száma	Százalékos megoszlása
Egyéni- vagy mezőgazdasági vállalkozó	44	5.4%
Őstermelő	313	38.1%
Mezőgazdasági kistermelő	14	1.7%
Egyéb	25	3.0%
Nem jelölt meg egyetlen gazdálkodási formát sem	425	51.8%
Összes felkeresett tanya:	821	100.0%

Traktorral, amely ma már a komolyabb gazdálkodásban nélkülözhetetlennek tekinthető, a tanyák ötödében rendelkezik. Ez az arány első látásra még soknak is tűnhet, azonban a traktorok életkorát tekintve már korántsem ilyen biztató a kép.

33. táblázat: Traktorral rendelkezés helyzete

Rendelkezik	Válaszadók száma	Százalékos megoszlása
Igen	197	24.0%
Nem	624	76.0%
Összes felkeresett tanya:	821	100.0%

Nemzetközi tapasztalatok alapján sokkal biztosabb azoknak az árutermelő gazdaságoknak a jövője, amelyek a beszerzés, a termelés, vagy az értékesítés terén, illetve a jobb érdekérvényesítés érdekében összefognak. A kiskunságban **a tanyák 10-15%-ában tagja a gazda valamilyen termelőket összefogó szövetkezetnek, társulásnak**. Mindezek fényében nem meglepő tehát, hogy a tanyák alig több mint 20%-a kíván a jövőben a külterületi gazdaságába beruházni, a tanyai mezőgazdasági termelő tevékenységét fejleszteni. Leginkább (kétharmad részben) a 30 év alatti tanyatulajdonosok esetében igaz ez, de még a 30-40 és a 40-50 év közötti családkategóriákban a magas a fejlesztési szándék (50, illetve 40%).

Viszonylag kevés azoknak a tanyáknak az aránya is (10%), ahol a közeljövőben a **tanya körüli gazdálkodás szűkítését, leépítését tervezik**. A legtöbben **a jelenlegi színvonalon szeretnék megőrizni a termelést**, azaz a továbbra is család ellátását, illetve kis kiegészítő jövedelem szerzését tűzik ki célul. Ez a kivárással is összefügg, hogy a tanyák nagyobbik felében jelenleg egyelőre még nem látnak biztos perspektívát a gazdálkodás távlati jövőjét illetően, ami nemcsak a mezőgazdaság nehéz helyzetével függ össze, hanem azzal is, hogy nincs olyan családtag, aki átvinné a gazdálkodást. Csak minden harmadik tanyában vélekednek úgy, hogy biztosan lesz olyan családtag, aki a tanyán marad és tovább viszi majd a termelést és a tanyasi életforma tradícióit.

34. táblázat: A tanyai gazdasággal kapcsolatos tervek

Jövőbeli tervek	Válaszadók száma	Százalékos megoszlása
Leépíti	82	12.0%
Szinten tartja	437	63.9%
Fejleszti	164	24.0%
Összes válasz:	684	100.0%

Az elköltözési szándék, illetve az elvagyódás összesített részaránya átlag alatti a kifejezetten árutermelő tanyák esetében, illetve ott, ahol egyáltalán nem folytatnak gazdálkodást. Viszont jóval meghaladja az átlagot azokban a tanyákban, ahol az önellátáson, valamint a tágabb családi igények kielégítésén túl rendszeresen piacoznak is a tulajdonosok (35%). Tehát a már nem önellátó, de még nem árutermelő tanyák megtartó képessége a legalacsonyabb.

A kiskunsági tanyai gazdálkodás problémái

Bár a tanyák 90%-ában folyik valamilyen mezőgazdasági termelés, de csak **alig harmaduknak van rendszeres bevétele a mezőgazdaságból**. Mindenekelőtt ezeket a gazdaságokat sújtja – az amúgy is gyenge talajadottságok mellett – a természeti feltételek egyre hátrányosabb változása: az elmúlt évtizedekben drasztikusan csökkent a talajvíz szintje, s mind gyakoribbak a szélsőséges időjárási viszonyok (fagykár, aszály, jégverés stb.).

Sok a bizonytalan jövőjű kiskgazdaság, amelyek csak kiegészítő jövedelem előállítására képesek. Termelésük nem piacorientált, jobbra kizárólag önellátásra termelnek, s csak a felesleget viszik a piacra. De a nagyobb gazdaságokban is gyakran gyenge piacképességű árúk termelésével erőlködnek.

Különösen az **állatállomány** (szarvasmarha, sertés) sínylette meg az utóbbi 10-15 év mezőgazdasági válságát. A kiskgazdaságokban előreláthatóan a jövőben sem lesz realitása az állatállomány növekedésének. Az Unió megkövetelte szigorú tartási és minőségi követelményeket csak jelentős tőkebefektetéssel lehet biztosítani, amire csak a nagyobb gazdaságok lesznek képesek.

Nem kevés bizonytalanságot okoz az a körülmény, hogy **a gazdák egyre nehezebben tudják értékesíteni termékeiket** (alacsonyan tartott felvásárlási árak, a feldolgozóknak és a felvásárlóknak kiszolgáltatott helyzet, külföldi konkurencia stb.). Ráadásul a kiszámíthatatlan piaci helyzet miatt, nem lehet előre tervezni, nem lehet nyugodt szívvel hosszabb távon megtérülő befektetésekbe és fejlesztésekbe fogni.

A legnagyobb gond mégis a **forráshiány**. Nincs pénz az elavult technika cseréjére, a korszerű technológiák bevezetésére. Ennek hiányában pedig nem sok esély van versenyképes, jövedelmező gazdaságok kialakulására. Már pusztán a fizikai feltételek alapján is csak kevés tanya alkalmas az árutermelő gazdálkodásra: a gazdasági épületek nem felelnek meg a korszerű követelményeknek, nem áll rendelkezésre a szükséges infrastruktúra. Ilyen körülmények mellett érthető, hogy a fiatal generáció sem lát már perspektívát a családi gazdálkodás folytatásában.

Tőke és munkaerőhiány akadályozza az erős, “embermegtartó” gazdaságok kialakulását. **Hiányzik a termelési biztonság**, a gazdák nem látják értelmét munkájuknak, mert nem látják munkájuk eredményét. Bár a belterületi gazdákat is hasonló problémák sújtják, de a külterületi gazdálkodók helyzetét nagymértékben megnehezíti, hogy kint még a minimálisan elvárható ellátási és infrastrukturális feltételek sem biztosítottak, ami alapvetően behatárolja a jövőjüket.

A problémák lehetséges kezelési megoldásai

Külterületen a megélhetés alapvetően a mezőgazdaság aktuális helyzetétől függ. Viszont a mezőgazdaság problémáira helyi szinten megoldást találni nehéz (ha nem lehetetlen), mivel az agráriumot igen sok makro-tényező befolyásolja. Ami helyi szinten megoldható lenne, az a **mezőgazdasági integráció**. A szövetkezés a mainál versenyképesebb helyzetbe hozná az egyes gazdálkodókat, hiszen a közös vetőmagbeszerzésen és értékesítésen túl lehetőséget teremtene az eddig egyénileg megfizethetetlen mezőgazdasági szolgáltatások igénybevételére, vagy akár az eszköz- és géppállomány közös fejlesztésére, terménytároló és hűtőház létesítésére. Az Unióban való helytálláshoz fontos a nyugati rendszerű mezőgazdaság meghonosítása.

Kézenfekvő alternatív megoldásként kínálkozik a **hagyományos termelési módszerek felelevenítése, a biogazdálkodás meghonosítása**. Ez mindenekelőtt a jelenleg is külterjes (kevésbé intenzív) gazdálkodást folytatók számára lehetne túlélési esély, azonban ezeknek az emberek rendszerint “fogalmuk sincs arról, hogy mit jelent a bio”, hogyan lehet a piac igényeinek megfelelő bioterméket előállítani. Állandó tanácsadói segítségre, sokoldalú termesztési-gazdálkodási ismeretekre, megfelelő szaporítóanyagra, biztos piaci kapcsolatokra lenne szükség. Másrészt a mainál erősebb országos kontroll kellene, ami garanciát jelent az áru minőségére és bio eredetére.

Manapság úgy tűnik, hogy vagy a nagyon intenzív (az optimalizált termelési feltételeket mesterségesen biztosító) kultúrák, vagy az igazi extenzív (a helyi természeti adottságokhoz alkalmazkodó) termelési formák a kifizetődőek. Azonban nem elég a biztos piaccal rendelkező, a helyi körülmények között gazdaságosan előállítható kultúrák pusztán népszerűsítése. Bár ez is alapvető fontosságú. A gazdák átállásához megfelelő **termelési, piaci információk, állandó szaktanácsadás és nem utolsósorban beruházható tőke** szükséges.

Miután nagy biztonsággal prognosztizálható, hogy a jövőben az agrártermelés a mainál kevesebb tanyai gazdaságnak fog megélhetést nyújtani, elengedhetetlen szükség van **alternatív foglalkozási módok meghonosítására**. Ennek hiányában – a néhány jól működő farm- illetve tájfenntartó gazdaság mellett – munkanélküliek és szociálisan rászoruló lakta tanyák kerülhetnek többségbe, ami által nemcsak földrajzi értelemben lesz periféria a tanya, hanem társadalmilag is azzá válhat.

Egyrésztől megoldást jelenthetne – felfutó mezőgazdasági termelés mellett – az **élelmiszer-feldolgozó kisvállalkozások, kisüzemek** nagyobb számú megjelenése a térségben. Ez a közvetlen munkahelyen túl számos kiegészítő, háztáji gazdálkodás boldogulását is biztosítaná. Másrésztől nagyobb szerepet kaphatnának – fizetőképes kereslet függvényében – **a tradicionális múltú kézműves, kisipari szakmák** (akár önálló, akár bedolgozó jelleggel). A mainál lényegesen **jobb közlekedési feltételek** esetén (több kiépített dűlőút, jobb minőségű mellékutak, nagyobb tanyai gépkocsiállomány, a kerékpározási kultúra fejlődése), nagymértékben egyszerűsödne a közeli településekre való ingázás, jóval kevesebb gondot okozva a munkavállalónak. Sőt a kedvező természeti adottságú tanyás településeken a **tanyai vendéglátás és szállásadás** is teremthet munkahelyeket, vagy legalább kiegészítő jövedelmet.

Összességében a tanyai mezőgazdaságot nem szabad leírni. A tanyai gazdálkodás új keretek között nélkülözhetetlen szereplője kell hogy maradjon a tanyavilágnak. Már csak azért is, mert az alföldi sajátosságnak tekinthető tanyás táj megőrzése a tanyát övező gondozott kertek és földek, illetve a gazdálkodás „kellékei” nélkül aligha lehetséges.

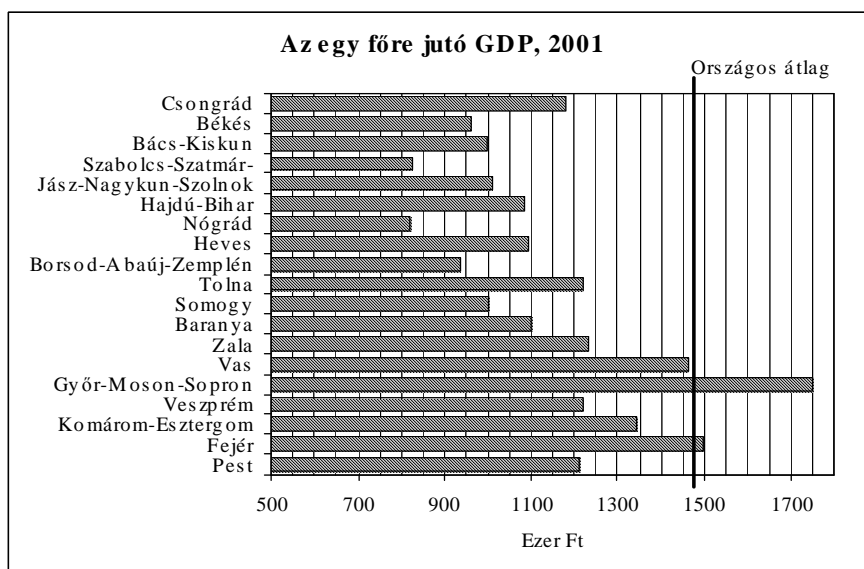
A megye gazdaságának néhány jellemzője

A megye gazdaságának helyzetét, az 1990 óta eltelt időszak folyamatait több oldalról közelíthetjük meg, a különböző jelenségekben pozitív és negatív elemeket egyaránt találhatunk. Ezek egy része az országos tendenciához hasonló, hiszen a gyökeres társadalmi – gazdasági átalakulás a megyét is érintette, más részük viszont megyei sajátosságokat tükröz.

Bruttó hazai termék (GDP)

A gazdaság teljesítményének átfogó mérőszáma a bruttó hazai termék. E téren Bács-Kiskun **megye elég gyenge eredményeket mutathat fel.** Az egy főre jutó GDP 2001-ben 999 ezer Ft-ot tett ki, ami az országos átlagnak mindössze 69 %-át jelentette.

18. ábra: A megyék egy főre jutó GDP-je

Forrás: Magyar Statisztikai Évkönyv, 2001, KSH

A mutató értéke évről évre emelkedett – 1995-ben pl. 29 %-kal, 1996-ban 20 %-kal –, 1994-hez (azóta hozzák nyilvánosságra a megyei adatokat) képest több mint háromszoros a növekedés. Országosan és a megyék többségénél azonban ennél dinamikusabb fejlődést értek el, így a megye fokozatosan lemaradt. 2001-ben a megyék sorában a 15. helyen szerepelt, korábban a 13., 14. volt a sorban, a legjobb „helyezést” 1995-ben érte el a 10. helyyel.

Az egy főre jutó GDP értékében és alakulásában alapvetően a **gazdaság szerkezetének sajátosságai** tükröződnek, a megyében viszonylag alacsony a nagyobb teljesítményeket nyújtó, húzó ágazatok részesedése, ugyanakkor még mindig számottevő a „hagyományos”, kisebb kibocsátó-képességű ágazatok aránya.

A vállalkozások számának alakulása

Az 1990-es évtized hatalmas átalakulások időszaka volt. A korábbi vállalatok, szövetkezetek döntő többsége megszűnt, kisebb részük más gazdálkodási formában – pl. részvénytársaságként, korlátolt felelősségű társaságként – szinte változatlanul folytatta tevékenységét, számos szervezet több kisebb vállalkozássá „osztódott” és voltak olyanok, amelyeket teljesen felszámoltak. A rendszerváltás viharában sokan fogtak vállalkozásba, a korábbi munkahelyek megszűnése miatt számosan valamilyen vállalkozásba „menekültek”. Az új körülményekhez nem mindenki tudott igazodni, így az újonnan alakult vállalkozások tömege ment csődbe. Néhány vállalkozónak azonban jól sikerült megalapoznia szervezetét, helyzetüket stabilizálták és fejlődésnek indultak.

A vállalkozások átalakulása, „új típusú” vállalkozások létrejötte már a 90-es évek előtt megkezdődött, az 1988-as gazdasági társaságokról szóló törvény nyomán több Rt, Kft, Bt, Kkt alakult. Jelenleg 800 olyan vállalkozás működik, amely 90 előtt kezdte meg tevékenységét, köztük mezőgazdasági szövetkezetek, ÁFÉSZ-ek, lakásszövetkezetek, vízmű társulatok, stb. 1990-ben még 4380 vállalkozást regisztráltak, egy évvel később már ennek több mint hétszeresét. Ebben jelentős szerepet játszott az, hogy 1991-ben közel 27 ezer egyéni vállalkozás jelentkezett be. A következő években **folyamatosan, bár csökkenő ütemben emelkedett a vállalkozások száma**, 2001-ben pedig – az egyéni vállalkozások körében mutatkozó csökkenés miatt – kisebb mérséklődés következett be.

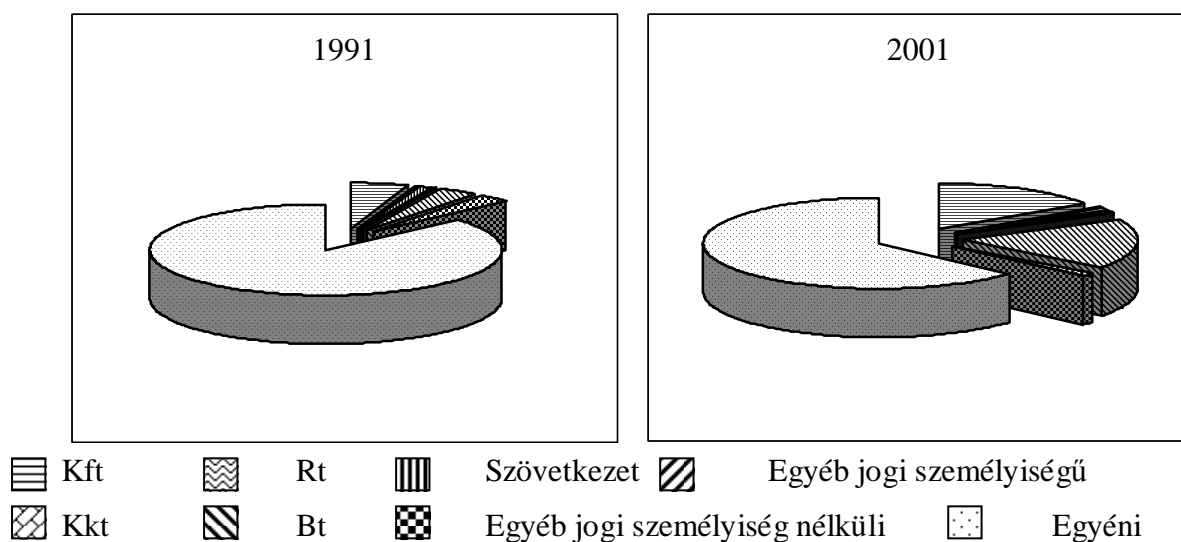
35. táblázat: A vállalkozások számának alakulása Bács-Kiskun megyében

Év	Vállalkozások száma	Az előző évi %-ában
Regisztrált vállalkozások		
1990	4380	
1991	30801	703.22
1992	33894	110.04
1993	40769	120.28
1994	46672	114.48
1995	48720	104.39
Működő vállalkozások		
1995	30566	
1996	34336	112.33
1997	35301	102.81
1998	36516	103.44
1999	37455	102.57
2000	39280	104.87
2001	38697	98.52

Forrás: Bács-Kiskun megye Statisztikai Évkönyvei

Az eltelt évtizedben **átrendeződés figyelhető meg a különböző gazdálkodási formák között**. Az 1990-es évek elején csökkent, majd megszűnt a vállalati forma, egyéb társas vállalkozások (pl. polgárjogi jogi társaság, gazdasági munkaközösség) előtt is az átalakulás, vagy megszűnés kérdése állt. Folyamatosan bővült a jogi személyiségű társas vállalkozások köre, ezek döntő többségét a korlátolt felelősségű vállalkozások adják. Rendkívül népszerű a viszonylag kis tőkével is indítható jogi személyiség nélküli gazdálkodási forma, különösen a betéti társaságok száma gyarapodott.

19. ábra: A vállalkozások megoszlása gazdálkodási forma szerint

A gazdálkodási forma valamelyest jelzi a vállalkozás tőkeerejét is, hiszen egy Kft-t minimum 3 millió (korábban 1 millió), egy Rt-t 20 millió (korábban 10 millió) forint törzstőkével lehet létrehozni, a jogi személyiség nélküli vállalkozásoknál (mint a Kkt, Bt) viszont nincs ilyen minimum-követelmény. A jogi személyiségű vállalkozások körének bővülése a vállalkozások megerősödésére utal, 1991-ben pl. 1638 Kft-t és 35 Rt-t regisztráltak, tíz évvel később már közel hatezer Kft és 125 Rt működött a megyében. Ennél azonban kissé jobban nőtt a jogi személyiség nélküli vállalkozások száma, pl. a Kkt-knél közel tízszeres bővülés figyelhető meg, a Bt-k száma 1991-ben 1103 volt, míg 2001-ben már 6826. Az egyéni vállalkozásoknál viszonylag kiegyenlített kép mutatkozik, kisebb hullámzásokkal lényegében 22-27 ezerre tehető a számuk. (Megjegyzendő, hogy a 90-es évtized első felében a vállalkozásokat regisztráció alapján tartották nyilván, 1995-ben kiszűrték a regisztrált, de valójában nem tevékenykedőket, azóta a működő vállalkozásokat veszik számba.)

A vállalkozások jellemzői a létszám és az árbevétel tükrében

A vállalkozások „nagyságát”, erősségét jelzi a **foglalkoztatottak száma** is. 2001-ben a társas és egyéni vállalkozások 96 %-ánál 10 főnél kevesebben dolgoztak (ebbe a csoportba tartoznak az ismeretlen létszámúak is), ennél nagyobb arány mutatkozott a Bt-knél (97 %), az „egyéb” vállalkozásoknál – mint pl. a társasházak – és az egyéni vállalkozásoknál (99 %). A hat évvel korábbihoz képest valamelyest bővült a foglalkoztatottak létszáma, hiszen akkor az igen apró vállalkozások aránya 98 % volt, az egyéni vállalkozások körében alig működött 10 főnél nagyobb, a többi gazdasági formára is az alacsonyabb létszám volt jellemző. **A mikro- és kisvállalkozások magas részesedése kedvezőtlennek mondható** a gazdaság fejlődési lehetőségeinek szempontjából, kis tőkeerejükkel fejlesztésekre alig fordíthatnak, sok esetben a „túlélés” a cél, napi gondokkal küszködnek. Piacképességük csekély, talpon maradásuk – különösen az erősödő versenyben – igen nehéz.

36. táblázat: A vállalkozások megoszlása létszám-kategóriák szerint, 2001

Megnevezés	Vállalkozások száma	Ismeretlen létszámú	1-9 fős	10-19 fős	20-49 fős	50-249 fős	250 fő feletti
Gazdasági társaság	13165	29.87	59.46	5.28	3.21	1.89	0.30
Ebből: Kft	5986	22.42	58.79	9.12	6.15	3.14	0.38
Rt	125	8.80	19.20	10.40	11.20	40.00	10.40
Kkt	226	26.55	66.81	3.98	1.77	0.88	0.00
Bt	6826	36.89	60.55	1.86	0.53	0.13	0.04
Szövetkezet	368	41.85	23.10	5.98	12.23	15.49	1.36
Átalakuló, megszűnő formák	27	59.26	33.33	3.70	3.70	0.00	0.00
Egyéb társas vállalkozás	632	89.08	10.44	0.16	0.32	0.00	0.00
Egyéni vállalkozás	24505	78.12	21.18	0.55	0.13	0.02	0.00
Vállalkozások összesen	38697	61.52	34.05	2.21	1.30	0.80	0.11

Forrás: Bács-Kiskun megye Statisztikai Évkönyv, 2001

A nagyobb létszámú vállalkozások zömét a Kft-k és az Rt-k teszik ki. 2001-ben 44 olyan vállalkozás volt, amely 250 főnél több foglalkoztatottal dolgozott, ebből 23 Kft és 13 Rt volt, öt szövetkezet tartozott még ebbe a körbe. Hat évvel korábban a 300 főnél nagyobbak száma még 52 volt, 16 Kft, 24 Rt és 11 szövetkezet szerepelt a nyilvántartásokban, az évek során először csökkent, majd 1999-től kissé bővült a nagy létszámúak listája. Jelenleg 28

olyan társas vállalkozás működik, amely 300 főnél több embernek ad munkát. A legnagyobb a kecskeméti Humán Foglalkoztató Kft, ahol ezernél több dolgozó van, 500-999 fős kategóriába sorolt pl. az Állampusztai Mezőgazdasági és Kereskedelmi Kft, a Bácsalmási Agráripari Rt, a Bácsvíz Rt, a Digital Disc Drives Gyártó Kft, a Kiskunhalasi Baromfifeldolgozó Rt, a Knorr-Bremse Fékrendszerek Kft, a Kunság-Volán Autóbuszközlekedési Rt, a Phoenix Mecano Kft, a Trasnelektro Ganz-Röck Rt, az Univer-Coop Rt.

A vállalkozások nagyságát, erősségét jelzi **árbevételük mértéke**. A gazdálkodási forma és a létszám nagysága már utal a bevételi jellemzőkre is, a társas vállalkozások majdnem háromnegyede 20 millió Ft alatti árbevételt tudott elérni. A jogi személyiség nélküli vállalkozások többnyire alacsony bevételről számoltak be, a betéti társaságoknak pl. 86 %-a tartozott e körbe. Még a Kft-eknél is gyakori a 20 millió Ft alatti árbevétel.

37. táblázat: A társas vállalkozások árbevételének megoszlása, 2003

(Százalék)

Árbevétel, millió Ft	Társas vállalkozások összesen	Ebből: Rt	Kft	Bt	Kkt
20 alatt	70.67	13.68	52.54	86.21	81.48
21-50	11.49	4.27	16.28	8.07	11.11
51-300	13.07	17.95	22.57	5.11	6.94
301-500	1.80	16.24	3.31	0.31	0.00
501-700	0.91	12.82	1.60	0.12	0.00
701-1000	0.60	5.98	1.07	0.09	0.46
1001-2500	1.06	17.95	1.96	0.06	0.00
2501-4000	0.23	5.13	0.39	0.03	0.00
4000 felett	0.18	5.98	0.28	0.00	0.00

Forrás: Cég-Kód-Tár, KSH, 2003, III. negyedév

Megjegyzés: a társas vállalkozások 16 %-ának árbevétele nem ismert.

Az 1 milliárd Ft feletti árbevételű társas vállalkozások döntő többsége Kft, a részvénytársaságok körében is jelentős a nagyobb bevételből gazdálkodók száma és aránya.

A **különböző nagyságú vállalkozások területi megoszlása** a kistérségek eltérő helyzetére utal. Az 1-2,5 milliárdos társas vállalkozások 45 %-a, a 2,5-4 milliárdosok 73 %-a és a 4 milliárd feletti 46 %-a a kecskeméti kistérségben található, döntően kecskeméti székhelyű vállalkozások tartoznak e körbe. Az 1-2,5 milliárd árbevételűeknél még a kiskörösi kistérség emelkedik ki, a következő csoportban a kiskörösi és a bajai térség (7-7 %) követi a kecskeméti. A 4 milliárd felettiéknél a kecskeméti mellett a bajai és a kiskunfélegyházi kistérség 17-17 %-os részesedése emelhető ki. A jánoshalmi kistérségben egy (Mélykúton a Bács-Tak Takarmánygyártó és Forgalmazó Kft), a kiskörösiben szintén egy (Soltvadkerten a Szupi-Táp Kereskedelmi és Szolgáltató Kft), a kiskunmajsiban is egy (az AGRIKON Kam

Kft) vállalkozás tartozott a „legnagyobbak” közé. A bácsalmási, a kalocsai és a kunszentmiklósi kistérségben egy vállalkozás sem ért el 4 milliárd Ft-nál magasabb bevételt.

A kistérségeken belül alapvetően a városok vállalkozásai képesek magasabb árbevétel elérésére, a községekben alig található e szempontból nagyobbnek minősíthető társas vállalkozás.

Egy-egy kistérségen belül az árbevétel szerinti megoszlás hasonló képet mutat, mindenhol többségében vannak a 20 millió Ft alattiak, különösen a bajai és a kalocsai kistérségben magas a részesedésük.

38. táblázat: A társas vállalkozások árbevétel szerinti megoszlása az egyes kistérségekben, 2003

(Százalék)

Árbevétel, millió Ft	Baja	Bács- almás	János- halma	Kalo- csa	Kecs- kemét	Kiskő- rös	Kis- kun- félegy- háza	Kis- kun- halas	Kis- kun- majsza	Kun- szen- miklós
20 alatt	65,28	59,20	55,84	61,74	59,94	55,87	55,64	55,68	58,26	55,81
21-50	8,38	10,34	11,68	9,98	9,24	11,00	11,37	10,08	11,21	11,63
51-300	9,87	10,34	12,04	10,41	10,19	14,41	12,86	11,59	10,28	13,49
301-500	1,23	2,30	1,82	1,72	1,36	2,53	1,66	1,14	3,12	0,47
501-700	0,77	0,57	1,46	0,72	0,62	1,02	0,87	0,91	0,31	1,40
701-1000	0,55	0,00	1,09	0,93	0,38	0,61	0,35	0,61	0,31	1,16
1001-2500	0,64	0,57	1,46	1,01	0,91	1,43	0,96	0,68	0,31	0,47
2501-4000	0,09	0,57	0,00	0,00	0,32	0,14	0,00	0,15	0,00	0,23
4000 felett	0,17	0,00	0,36	0,00	0,16	0,07	0,35	0,15	0,31	0,00

Forrás: Cég-Kód-Tár, KSH, 2003, III. negyedév

Megjegyzés: a társas vállalkozások 16 %-ának árbevétele nem ismert.

Az árbevétel adatai alapján is az mondható, hogy **alig van a megyében olyan nagy vállalkozás, amely igazán húzó erőt jelenthetne**, azok is alapvetően a városokban tevékenykednek. A vállalkozások döntő többségénél a bevétel a termelés, szolgáltatás folytatásához elegendő lehet ugyan, jelentősebb fejlesztésekhez azonban ez még kevés.

A vállalkozások ágazati szerkezete

A vállalkozások ágazati szerkezetében - a kilencvenes évtized első felének jelentős átrendeződése után - **az évtized második felében már csekélyebb változások tapasztalhatók**. 1996 óta mérséklődött a még mindig jelentős részarányt képviselő kereskedelem, javítás ágazat súlya, érzékelhető bővülés mutatható ki az ingatlanügyek, gazdasági tevékenységeket segítő szolgáltatások körében. Az ipari vállalkozások részesedése

évről évre csökken, a megyében továbbra is fontos ágazat, a mezőgazdaság, erdő- és vadgazdálkodás, halászat körében viszont két évi bővülés után mérséklődés mutatkozik.

39. táblázat: A vállalkozások ágazati szerkezetének megoszlása

(Százalék)

Ágazat	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Mezőgazdaság, erdő- és vadgazdaság, halászat	6,88	8,34	9,19	8,70	8,66	8,25
Ipar	14,97	13,69	12,10	11,93	11,58	11,51
Építőipar	7,88	8,12	8,07	8,21	8,17	8,23
Kereskedelem, javítás	34,33	32,42	30,63	29,18	27,68	26,78
Szálláshely-szolgáltatás, vendéglátás	5,08	5,20	5,17	5,14	4,90	5,00
Szállítás, raktározás, posta, távközlés	7,16	7,14	6,44	6,08	5,77	5,45
Pénzügyi tevékenység	0,19	0,91	1,56	1,94	2,23	2,23
Ingatlanügyek, gazdasági szolgáltatás	14,35	15,18	17,15	18,56	20,30	21,50
Oktatás	0,22	1,15	1,28	1,60	1,84	2,16
Egészségügyi, szociális ellátás	1,59	2,33	2,56	2,84	2,93	2,98
Egyéb tevékenységek	7,35	5,53	5,86	5,86	5,95	5,90

Forrás: Bács-Kiskun megye Statisztikai Évkönyvei

A változások a **társas és az egyéni vállalkozásoknál** kicsit eltérően jelentkeznek, az egyes ágazatokon belül is eltérő ezek aránya. Az agráriumban pl. az egyéni vállalkozások képviselnek nagyobb súlyt (69 %-ot), 1998-ra erősebben nőtt a részesedésük, azóta a társas vállalkozások száma gyarapodott jobban. Az iparban most fele-fele arányban találhatunk társas és egyén vállalkozásokat, 1996-ban még kb. egyharmad-kétharmad volt a megoszlás, lassú átrendeződés volt a társasok irányában. Igen magas az egyéni vállalkozások súlya a pénzügyi tevékenység és az oktatás ágazatában (e mögött olyan jelenségek is meghúzódnak, hogy egyes cégek a dolgozóikat vállalkozóként foglalkoztatták). Meghatározó az egyéni vállalkozási forma az idegenforgalomban, az építőiparban is. Kizárólag társas vállalkozásokat találhatunk az energiaszektorban, döntően társasok foglalkoznak bányászattal is.

A megyei vállalkozások ágazati szerkezetét és az átrendeződéseket nézve **a primer** (az agráriumban és a bányászat) és **a szekunder** (feldolgozó ágazatok) **szektor súlyának mérséklődése és a terciér** (szolgáltató) **szektor bővülése** a megyében is nyomon követhető, a **változások azonban lassúnak minősíthetők**, más térségekben (pl. Nyugat-Dunántúlon, a központi régióban) ennél gyorsabb átcsoportosulások tapasztalhatók.

Az információs társadalom kialakulásának új jelenségei Bács-Kiskun megyében**Az információs társadalom alapjainak kialakulása**

Az információs technikák és technológiák robbanásszerű fejlődése, a fejlett technika behatolása az élet legkülönbözőbb területeire, mintegy három évtizede jellemzi a modern és fejlett országok előrehaladását. Az 1970-es években erőteljesen meginduló információs alapú fejlődés, s annak a gazdasági és társadalmi folyamatokban betöltött meghatározó szerepének kialakulása, továbbá az információs-kommunikációs gazdaság erősödése legelőször Japánban és az Amerikai Egyesült Államokban jelentkezett, majd néhány éves késéssel Nyugat-Európa legfejlettebb országaiban is nyomon követhetjük a fent említett a folyamatokat. Ezekben az országokban hívták fel először a figyelmet az információs technikák és technológiák új innovációkat (technikai-, technológiai-, termék-, tevékenység-, szervezeti-, folyamat-innováció, stb.) gerjesztő hatásaira, melyeket a modern kommunikációs rendszerek tettek kiaknázhatóvá. A szinergikus hatásokat felismerve az 1970-es évek elejétől nemzeti szinten kezdtek el foglalkozni az információs társadalom alapjainak lerakásával, a fejlődés feltételeinek széleskörű kutatásával.

Magyarországon ez a munka, különböző okok miatt (politikai, ideológiai, gazdasági, társadalmi) csak megkésve indulhatott el, így az információs társadalom alapjának tekinthető országos hálózatok is csak a kilencvenes évek folyamán épültek ki. Az első átfogó országos és megyei stratégiák szintén a kilencvenes évekhez köthetők melyek megvalósulása — a pénzügyi-gazdasági nehézségek, a korlátozott társadalmi fogadókészség, jogi és szervezeti nehézségek következtében — vontatottan halad.

Magyarországi információs programok

Magyarországon az információs társadalom alapjainak lefektetése az **Információs Infrastruktúra Fejlesztési (IIF) Program** keretében indult el. Az 1986-ban meghirdetett program a magyarországi kutatói, felsőoktatási és közgyűjteményi közösségek számítógép-hálózati hátterének kialakítását tűzte ki célul. A hálózati infrastruktúra alapjainak megteremtését követően 1991-ben Magyarország csatlakozott az Internethez, s elkezdődött — az MTA, OMFB, OTKA és az MKM által támogatott — hálózatfejlesztések második fázisa,

melynek során 1993-ra kialakították az oktatási és kutatási célokot szolgáló — IP alapú — magyarországi gerinchálózatot, a HBONE-t³.

Az információs társadalom hálózati infrastruktúrájának kialakítása terén újabb mérföldkövet jelentett az **1994-es távközlési privatizáció**. A privatizáció lehetővé tette, hogy a 80-as években még elmaradottnak számító — s a gazdaság egészséges menetét már-már hátráltató — távközlési infrastruktúra, mintegy 10 év leforgása alatt újjászülessen. A távközlési szolgáltatók beruházásainak köszönhetően, a kilencvenes évek végére Magyarországon kialakult a kínálati piac. A kialakított távközlési és adatkommunikációs hálózat (optikai, mikrohullámú, kábeltéves, VSAT, stb.) pedig európai viszonylatban is jó minőségűnek tekinthető, s az információs fejlődés kielégítő feltételét tudja biztosítani.

Természetesen a hálózati infrastruktúra kialakítása mellett számos jelentős program is segítette az információs társadalom magyarországi kialakítását, megerősítését. Ezek közül az 1995-ben az IIF helyébe lépő **Nemzeti Információs Infrastruktúra Fejlesztési Programot** kell kiemelni, mely felöleli az „academic” szférán kívül az államigazgatás, a pénzügy és biztosítás, több nagy infrastrukturális ágazat (közlekedés-szállítás, energetika, vízügy, stb.) és néhány alkalmazói szervezet, illetve közösség információs igényeinek kielégítését is.

Ezekben az években alakították ki Magyarországon a **Nemzeti Információs Stratégiát**, melyben számos területen fogalmaznak meg igényeket az IT milió kialakítására. A stratégia támogatja az elektronikus kereskedelem, a logisztikai szolgáltatások kiépülését, az üzleti tranzakciók és dokumentációk hálózatra terelését. Javasolja az elektronikus ügyintézés terjesztését a közigazgatásban, a szolgáltató állam létrehozását, az új típusú oktatás tárgyi feltételeinek megteremtését, a humanizált elektronikus média kialakítását, továbbá az elektronikus szolgáltatóipar kiterjesztését.

A megjelenő programok és stratégiák mellett az információs társadalom erősödését a kilencvenes évek közepétől számos gyakorlati kezdeményezés is jól jelzi. Megnyitják kapuikat az első **teleházak**⁴ (1994), egy évvel később pedig megalakul a **Magyar Teleház Szövetség**. A közoktatás számítógépes igényeinek és Internet kapcsolatainak kialakítása, illetve javítása érdekében 1997-ben elindul a **Sulinet Program**, valamint jelentősen bővült a **HBONE**-hoz kapcsolt intézmények száma (1994-ben mintegy 200, 2002-ben már 700 intézmény fért hozzá a felsőoktatási-kutatói hálózathoz). Folyamatosan erősödik az **IKT szektor**, ezen belül a távközlési és műsorszóró szektor (1. táblázat), valamint a

³ (Hungarian Backbone) a kutatási, fejlesztési, felsőoktatási, könyvtári és közgyűjteményi közösség számítógép-hálózati infrastruktúrája.

⁴ Az első teleházak 1994-es megnyitásától napjainkig mintegy 450 teleház kezdte meg működését országosan. A 450 teleházból jelenleg 20 működik Bács-Kiskun megyében.

számítástechnikai ágazat (2. táblázat), amely egyre nagyobb részben járul hozzá a nemzeti jövedelem előállításához és a foglalkoztatási szint növekedéséhez.

40. táblázat: A távközlés és műsorszórás szektorának néhány gazdasági jelzőszáma

Megnevezés	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Összes bevétel folyó áron, milliárd Ft	281	399.3	538.8	728.4	905.9	985.4
Üzemi tevékenység eredménye	38	65.9	97.3	138.7	107.2	124.5
Beruházás	106.7	142.7	141.9	192.5	231.5	215.0
A nemzetgazdasági beruházások %-ában	7.9	8.3	6.6	8.0	8.2	6.9
A távközlési bevételek változása (%)	-	142.1	134.9	135.2	124.3	108.8
Ipari termelés változása (%)	103.4	111.1	112.5	110.4	118.3	103.9
GDP változása (%)	101.3	104.6	104.9	104.4	105.2	103.7
Távközlési vállalkozások száma (db)			1312	1532	1802	1754

Forrás: KHVM, KSH 1999.

41. táblázat: A számítástechnikai ágazat néhány jellemző mutatója

	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Vállalkozások száma (db)	2214	2594	3622	5636	6307	7176
Nettó árbevétel (milliárd Ft)	94.0	119.3	172.8	243.6	262.4	364.6
A nettó árbevétel változása az előző év %-ában	147.1	126.9	144.8	140.9	107.7	138.9
A vállalkozásoknál foglalkoztatottak száma (fő)	11220	11794	13861	18010	20190	24055
Az ágazatban üzemelő számítógépek száma (db)	-	21277	21441	31777	42251	61682

Forrás: KSH Magyar Statisztikai Évkönyv 1996-2001.

Az információs társadalom kiépítésében és megerősítésében Magyarország elhivatottságát jól jelzi, hogy az „e-Europe: Információs Társadalom mindenkinek” program alapján elkészítette az **e-Magyarország programját** (2000. február), melynek legfontosabb fejezetei — a gondolati kapcsolódás megkönnyítése érdekében — megegyeznek az EU dokumentumának alábbi terminológiájával és fejezetbeosztásával.

- A fiatalok beléptetése a digitális korszakba
- Olcsó internet hozzáférés biztosítása
- Az elektronikus kereskedelem terjedésének gyorsítása
- Gyors internet hozzáférés a kutatók és diákok számára
- Intelligens kártyák alkalmazása a korszerű informatikai rendszerekben
- Kockázati tőke a high-tech kis és középvállalatok számára
- Elektronikus részvételi” lehetőség a fogyatékos, csökkent munkaképességű és hátrányos helyzetű személyek számára
- On-line egészségügyi szolgáltatások alkalmazása
- Intelligens közlekedés, szállítás
- On-line kormányzás

Az e-Magyarország program mellett számos országos fejlesztési tervdokumentumban is kiemelt helyen szerepelnek az információs társadalom kialakítását célzó kezdeményezések.

A **Széchenyi-Terv** keretében elkészített **Információs Társadalom- és Gazdaságfejlesztési Program** megjelölte a tudásalapú gazdaság közösségi, társadalmi kiépítését, átfogó szerkezetátalakítási és térségi integráción alapuló gazdaságfejlesztési programok kialakítását és végrehajtását.

Az **Országos Területrendezési Terv** főbb céljai között azonnal kapcsolat teremthető az e-Europe programmal, benne az információhoz való egyenlő hozzáférés megteremtésének feladatával és általában az intelligens területfejlesztés korábban már körvonalazott alapelveivel és célkitűzéseivel, melyek a következőkben foglalhatók össze:

- a globális illetve az európai kapcsolatrendszerbe való következetesebb betagozódás biztosítása,
- az ország egész területén az infrastrukturális szolgáltatásokhoz való egyenlő hozzáférés feltételeinek megteremtése,
- a településközi kapcsolatok, együttműködési lehetőségek műszaki feltételeinek megteremtése,
- a települések, településcsoportok számára kedvező fejlődési perspektíva területi feltételeinek megteremtése.

Magyarország Nemzeti Fejlesztési Terve (2004-2006) stratégia szerint az életminőség javítását hatékonyan biztosító V. átfogó cél a tudásalapú társadalom és szolgáltató közigazgatás feltételeinek megteremtése. A fenti átfogó célhoz tartozó egyik specifikus terület az információs társadalom térnyerésének elősegítése, mely feltételezi a gazdasági szereplők, a kormányzati szféra, a tudományos élet és a lakosság közös erőfeszítését, hogy elfogadják és használják az informatikai és kommunikációs eszközök által elérhető adatok, tudás kínálta előnyöket. Az információs társadalom megvalósításának feltétele továbbá a hatékony és olcsón hozzáférhető informatikai és kommunikációs eszközök elterjedése. Az IT megvalósítása mellett, az információs gazdaság kiépülésének elősegítése és a közigazgatás modernizációja is szerepel a specifikus célok között.

Az Európai Unió tagállamain kívül Európában a kilencvenes évek végéig még egyetlen regionális információs társadalom projekt sem indult el. Magyarország elsőként vállalkozott arra, hogy európai minták alapján Pest és Bács-Kiskun megyékben információs projektet, ún. **Tudásrégió projektet** tervezzenek meg. Az első intelligens régiófejlesztés mintául szolgál az azóta elfogadott vagy tervezés alatt lévő többi hazai **intelligens térségfejlesztési program** számára.

Az utóbbi öt évben egyre több régió és megye — köztük a Dél-alföldi régió, a Nyugat-dunántúli régió, a Közép-magyarországi régió, valamint a Közép-dunántúli régió, illetve Somogy, Fejér és Pest megye mellett a korábban említett Bács-Kiskun megye is — elkészítette stratégiáját az intelligens régiók vagy az intelligens megyék koncepciójának megvalósítására. Megszületett néhány város — például Debrecen, Székesfehérvár, Nyíregyháza, Kiskunfélegyháza, Kecskemét — terve is az intelligens város stratégia kidolgozására.

Információs társadalom-kutatások és programok Bács-Kiskun megyében

Bács-Kiskun megye az információs alapú fejlődés fontosságának hangsúlyozásában és az IT programok készítésében az elmúlt tíz év folyamán az országban vezető szerepet töltött be.

Már a kilencvenes évek első felében elindultak a megyében azok a kutatások, melyek a **számítógépek és információs rendszerek alkalmazási lehetőségeivel** foglalkoztak.⁵ Ezzel egyidőben megkezdődtek a megye távközlési és informatikai jellemzőinek, valamint kommunikációs és informatikai aktivitásának feltárását célzó vizsgálatok. A kutatási eredmények nagyban hozzájárultak a **Dél-Alföld Intelligens Régió Operatív Program** elkészítéséhez.⁶ A kutatómunka további hozadéka volt, hogy rávilágítottak a telematikai rendszerek területfejlesztésben történő alkalmazhatóságára, s szerepük fokozatos növekedésére. Ennek elemeit láthatjuk már az 1998-ban készített **megyei területfejlesztési koncepcióban**⁷ is, amely a prioritások teljesülése érdekében fontosnak tartja a kommunikációs-információs rendszerek kiépítését és működését — többek között — a gazdaság, az üzleti élet és a kereskedelem fejlesztésében, valamint a periférikus területek felzárkóztatásában.

Kiemelkedő kezdeményezésnek számított az a **Tudásrégió Projekt**, melyet Magyarországon először Pest és Bács-Kiskun megye közösen valósított meg 1999-ben. A program keretében mintegy 30 olyan projektet gyűjtöttek össze, melyek az informatikai rendszerek kiépítését, teleház létrehozását készítették elő, valamint informatikai

⁵ A számítógépek és az információs rendszerek alkalmazási lehetőségei a terület- és településfejlesztésben Bács-Kiskun megyében (1994) MTA RKK ATI Kecskemét, Kutatási jelentés, p. 144.

⁶ Dél-Alföld Intelligens Régió Operatív Program I. kötet (Helyzetértékelés) (2000) MTA RKK ATI Kecskemét, p. 128 + melléklet.

⁷ Bács-Kiskun megye és kilenc kistérsége területfejlesztési koncepciója és fejlesztési programjavaslatai. (1998) MTA RKK ATI – VÁTI Kecskemét-Budapest.

alkalmazásokat (távmunka, távoktatás, távgyógyászat, e-kereskedelem, stb.) és tartalomfejlesztési programokat kívántak beindítani.

A régiós és megyei programok mellett 2000-től néhány települési és kistérségi kezdeményezés is kezdett körvonalazódni. Megjelent a kecskeméti **Technopolisz program**, majd ezt követően elkészítették **Kecskemét és Kiskunfélegyháza intelligens város programjait**, melyek magukba foglalták a kistérségük legfontosabb stratégiai céljait, feladatait és alapelveit, továbbá meghatározták az információs kor kihívásaira adandó legfontosabb válaszokat.

Kecskemét, mint Bács-Kiskun megye legjelentősebb oktatási, kulturális és gazdasági központja a város versenyképességének fenntartása, az innovációs potenciáljának kiaknázása és az információs társadalomra történő felkészülés érdekében elkészítette **Kecskemét és Kistérsége Innovációs Stratégiáját**⁸, melyben az innovációs politika, -környezet és -potenciál felmérését követően kialakították a város és térségének innovációs stratégiáját, meghatározva a legfontosabb fejlesztési irányvonalakat és prioritásokat, valamint a javasolt operatív programokat.

A felsorolt dokumentumok áttekintést adtak a magyarországi és a Bács-Kiskun megyei IT kutatásokról, stratégiai és programalkotó munkákról. A bemutatott anyagok alapján megállapíthatjuk, hogy a megyében elkezdődött az információs társadalom alapjainak lerakása.

Bács-Kiskun megye információs-kommunikációs helyzete és az információs aktivitás területi jellemzői

Távközlési jellemzők

A Bács-Kiskun megyei távközlést az 1970-es évek elejéig a mennyiségi hiányok, a karbantartás és a korszerűsítés mellőzése, valamint a modernizáció elmaradása jellemezte. A hetvenes évek során ugyan történtek modernizációs kísérletek, melynek során a helyi és helyközi hálózat is fejlődött, de a beruházások viszonylag gyorsan kifulladtak.

A távközlésre fordítható források szűkössége következtében az egyes társadalmi rétegekben, illetve településkategóriákban az ellátottsági szintek között jelentős különbségeket terveztek, így az országon belüli távbeszélő-sűrűség is jelentős területi és

⁸ Kecskemét és Kistérsége Innovációs Stratégiája (2001). Stratégiakutató Intézet Kht. Nagykovácsi-Kecskemét. p. 119.

településközi aránytalanságot hordozott, melynek egyértelmű vesztese volt Bács-Kiskun megye.⁹ (3. táblázat)

42. táblázat: Távbeszélő-sűrűség megyénként

Megye	100 lakosra jutó beszélőhelyek száma			
	1975	1980	1985	1988
Baranya	8.6	10.5	13.1	15.4
Bács-Kiskun	4.4	5.5	7.9	10.2
Békés	3.8	4.9	7.2	9.0
Borsod-Abaúj-Zemplén	6.8	8.4	11.2	12.9
Csongrád	6.5	8.5	10.7	14.1
Fejér	6.0	6.6	7.6	8.5
Győr-Moson-Sopron	7.1	9.7	12.5	14.1
Hajdú-Bihar	4.9	6.8	8.8	10.9
Heves	5.6	7.9	9.7	12.1
Komárom-Esztergom	5.9	7.8	9.4	12.2
Nógrád	5.1	6.9	8.9	10.0
Pest	3.3	4.2	5.2	6.0
Somogy	5.7	7.0	8.7	10.8
Szabolcs-Szatmár-Bereg	3.0	3.8	4.9	6.0
Jász-Nagykun-Szolnok	4.3	5.1	6.5	7.6
Tolna	4.5	6.5	9.3	10.4
Vas	5.8	7.2	8.9	10.3
Veszprém	6.6	8.4	10.3	12.2
Zala	6.0	7.9	9.8	10.7
<i>Megyék összesen</i>	<i>5.40</i>	<i>6.80</i>	<i>8.72</i>	<i>10.40</i>
Budapest	28.70	32.60	35.48	37.46
<i>Mindösszesen</i>	<i>9.90</i>	<i>11.80</i>	<i>13.95</i>	<i>15.81</i>

Forrás: Statisztikai Évkönyv 1991. Magyar Távközlési Vállalat

A távközlési ellátottság tervezésében a településeknél a méret, az iparosodottság szintje és a közlekedési helyzet volt a döntő szempont, míg a településeken belül az intézményi központok és a lakótelepek voltak kiemelt helyzetben. Másodlagos fejlesztési zónaként a villanegyedek, zöldövezeti lakóterületek — mint társadalmi szempontból preferált területek — következtek. A társadalmi dimenzióban a jövedelmi szint volt a meghatározó, településtípusonként eltérő mértékű előnyt biztosítva a leggazdagabbaknak. A koncepció a mennyiségi igények kielégítésének adott prioritást, az új szolgáltatások bevezetését a kínálati piac megteremtése után tervezték.

A rendszerváltást követően a megyében 1991-ig lényeges változás nem történt a távközlés mennyiségi is minőségi mutatói tekintetében. Ezt követően a MATÁV országos hálózatfejlesztési programja keretében (1991-93) elkezdődött a megye optikai távközlési gerinchálózatának kialakítása, korszerűsítése. A fejlesztések azonban nem terjedtek ki sem a

⁹ Az 1971-ben elfogadott és 1985-ig érvényben lévő Országos Településhálózat-fejlesztési Koncepció jól meghatározta a fejlesztendő települések körét (pl. Kecskemét, Baja, Kiskunfélegyháza), s ez mintegy „kódolta” a távközlés területén rendelkezésre álló fejlesztési források városokra koncentrált elosztását.

legtöbb helyközi hálózatra, sem a településeken belüli összeköttetésekre, így a hálózat zömét még ezekben az években is elavult rézkábelek biztosították. A kapcsoló-központok nagyobb részt analóg rendszerűek voltak (86%), de előfordultak olyan települések is, ahol manuális kezelésű központok üzemeltek (14%). Az emeltszintű adatkommunikációs szolgáltatásokhoz nélkülözhetetlen digitális központok ekkor még nem jelentek meg a megyében. (4. táblázat) További problémát jelentett, hogy a korlátozott központkapacitás következtében a vonalra várakozók száma igen magas volt, s nem egy esetben 4-6 évet kellett várniuk igényeik kielégítésére.

43. táblázat: A távközlési ellátottság néhány jellemző mutatószáma 1991-ben

Megyék	Központ kapacitás		Bekapcsolt főállomások száma	Nyilvántartott várakozók száma	100 lakosra jutó főállomások száma
	Gépi	Kézi			
Budapest	569 905	25	469 550	251 755	24.78
Baranya	49 090	3 228	43 179	24 591	10.3
Bács-Kiskun	51 410	8 430	46 555	30 331	8.6
Békés	25 400	6 987	25 404	20 430	6.2
Borsod-Abaúj-Zemplén	104 665	7032	77 023	26 942	10.2
Csongrád	49 050	2 890	43 174	28 683	9.9
Fejér	32 918	4 394	29 562	27 505	7.0
Győr-Moson-Sopron	58 468	1 177	47 470	30 627	11.2
Hajdú-Bihar	39 170	4 909	38 176	24 420	7.0
Heves	33 890	1 915	26 090	19 186	7.8
Komárom-Esztergom	27 521	2 531	25 454	17 003	8.1
Nógrád	14 512	3 787	13 460	10 040	6.1
Pest	42 619	5 578	38 564	42 839	4.1
Somogy	35 880	4 987	29 029	14 707	8.5
Szabolcs-Szatmár-Bereg	27 520	5 199	23 487	14 391	4.1
Jász-Nagykun-Szolnok	26 100	6 388	25 962	15 553	6.1
Tolna	25 460	1 740	17 111	12 878	6.7
Vas	29 009	3 050	27 522	12 181	10.0
Veszprém	34 450	2 186	30 567	22 918	8.0
Zala	26 522	3 168	23 790	10 816	7.8
Összesen	1 303 559	79 591	1 128 129	657 796	10.92

Forrás: Magyar Távközlési Vállalat Statisztikai Évkönyv 1991.

A megye távközlési fejlesztésében igazi áttörés a távközlés privatizációja után, a helyi koncessziós társaságok (LTO) megjelenését követően következett be. A koncessziós tárgyalások értelmében a megye négy primer körzetében két távközlési vállalat a MATÁV Rt. (76-os primerkörzetben) és az Emitel Rt. (a 77-es, 78-as és 79-es primer körzetben) nyert szolgáltatási jogot. A koncessziós távközlési társaságok megalakulásukat követően gyors ütemben fogtak hozzá távközlési és adatkommunikációs hálózataik kiépítéséhez és

korszerűsítéséhez.¹⁰ Ennek köszönhetően napjainkban a primer körzetek telekommunikációs műszaki jellemzői, az ellátottsági viszonyok, valamint a szolgáltatások meghatározó fejlődésen mentek keresztül.

A fővonal kapacitás növekedését jól jelzi, hogy a távközlési privatizációtól 2002 elejéig a központkapacitás mintegy 2,4 szeresére bővült (166500 fővonal), a lakossági ellátottság pedig az 1994-es értékről (101,1 fővonal/1000 lakos) több mint háromszorosára (306 fővonal/1000 lakos) növekedett. **A kilencvenes évek végére a góckörzetek koncesszióba adása nyomán Bács-Kiskun megye területén kialakult a távközlési törvény által megkövetelt ún. „kínálati piac”.** Az igények gyors kielégítésének köszönhetően jelentősen csökkent a telefonvonalra várakozók száma (2001-ben 1000 bekapcsolt állomásra 3 fő), s megfigyelhető a vonalas piac telítődése is, amely 1999-től a vezetékes telefon-előfizetők számának stagnálásában, illetve 2001-től folyamatos csökkenésében érhető tetten.

A piac telítődésével párhuzamosan megindult, illetve folytatódott a minőségi átrendeződés a meglévő állományon belül. Ezt jelzi az ISDN vonalak számának felfutása (míg 1998-ban a teljes fővonalszám mindössze 0,8%-a volt ISDN vonal, addig 2001-ben ez az arány már meghaladta a 8%-ot, ami több mint 13500 vonalat jelent), az ADSL vonalak fokozatos terjedése (az olcsó bekötéseknek is köszönhetően napjainkban a megye 23 településén érhető már el ez a szolgáltatás) és a digitalizálás kiteljesedése is (1994 és 2001 között a központkapacitás digitalizáltsága 34%-ról 81%-ra növekedett).

Az elmúlt közel tíz év fejlesztéseinek köszönhetően napjainkban Bács-Kiskun megye a telefonellátottság és a távközlés minőségi mutatóinak tekintetében országos összehasonlításban közepesen fejlettnek tekinthető. (5. táblázat)

A megyén belül azonban nem egységes a kép, az elmúlt évek nivellálódási folyamata ellenére jelentős különbségeket figyelhetünk meg a primer körzetek jellemző távközlési mutatóiban. Az egyes területek eltérő kommunikációs aktivitását jól jelzi, hogy míg a kecskeméti primer körzetben a 100 lakosra jutó fővonalszám — az országos átlagot megközelítő — 34,9, addig a bajai (28,8), a kiskőrösi (28,2) és különösen a kiskunhalasi primer körzet (23,6) hasonló mutatói lényegesen elmaradnak ettől az értéktől. Az ellátottsági viszonyok mellett azonban még nagyobb különbségeket találhatunk a minőségi mutatók területén. Az emelt szintű távközlési és adatkommunikációs szolgáltatásokhoz nélkülözhetetlen hálózati digitalizáltság a primer körzetek között jelentős szórást mutat. Míg a

¹⁰ A gyors fejlesztést egyrészt a koncessziós szerződésben meghatározott feltételek, másrészt a potenciális felhasználói kör („academic” szféra, lakosság, magyarországi gazdasági társaságok, külföldi érdekeltségű vállalkozások, közigazgatás stb.) megjelenő igényei sürgették.

kiskunhalasi (100%) és a kecskeméti körzetben (90%) az országos átlagnál (86,5%) magasabb értékekkel találkozhatunk, addig a kiskőrösi (kb.78%), illetve a bajai primer körzetben (kb. 60%) attól elmarad a digitalizáltság mértéke. Különbséget figyelhetünk meg a jobb minőségű és a hagyományos telefonvonalnál szélesebb adatátviteli sáv szélességet biztosító ISDN vonalak elterjedtségében is. Az országos átlagot meghaladó ISDN ellátottsággal a megyében csak a kecskeméti körzet rendelkezik (13,4%). A többi primer körzetben az összes fővonal elhanyagolható részét teszik ki az ISDN vonalak (bajai 3,3%, kiskunhalasi 2,9%, kiskőrösi 1,8%).

44. táblázat: A távközlés néhány jellemző mutatója 2001-ben

Megye	Lakosok száma, ezer fő	Bekapcsolt fővonalak száma, db	100 lakosra jutó fővonalak száma, db	ISDN vonalak száma, db	ISDN vonalak aránya az összes fővonal százalékában
Budapest	1739.6	1 040 648	59.8	223 414	21.47
Baranya	407.4	138 334	34.0	18 974	13.72
Bács-Kiskun	544.0	166 471	30.6	13 506	8.11
Békés	399.1	114 286	28.6	3 440	3.01
Borsod-Abaúj-Zemplén	749.1	217 192	29.0	21 774	10.03
Csongrád	428.1	136 110	31.8	8 498	6.24
Fejér	431.1	143 712	33.3	15 064	10.48
Győr-Moson-Sopron	434.3	166 168	38.3	24 260	14.6
Hajdú-Bihar	552.5	169 196	30.6	17 902	10.58
Heves	326.8	109 213	33.4	11 910	10.91
Komárom-Esztergom	314.9	107 344	34.1	11 634	10.84
Nógrád	220.6	67 726	30.7	3 336	4.93
Pest	1089.5	369 102	33.9	36 074	9.77
Somogy	336.8	114 809	34.1	12 748	11.1
Szabolcs-Szatmár-Bereg	588.0	146 931	25.0	12 022	8.18
Jász-Nagykun-Szolnok	419.5	126 432	30.1	10 446	8.26
Tolna	250.3	80 458	32.1	8 894	11.05
Vas	268.6	94 773	35.3	9 660	10.19
Veszprém	375.5	128 492	34.2	9 568	7.45
Zala	299.1	104 764	35.0	14 030	13.39
Összesen:	10174.8	3 742 161	36.8	487 154	13.02

Forrás: HIF Hírközlés-statisztikai évkönyv 2001.

A jelenlegi tendenciákat figyelembe véve megállapítható, hogy a megyében a vezetékes távközlési piacon az extenzív hálózatfejlesztési szakasz lezárult, s az ellátottsági értékek — az országos átlagnál (36,8%) valamivel alacsonyabb szinten (30,6%) — stabilizálódni látszódnak. **A minőségi átrendeződés azonban tovább folytatódik, ennek mértékét és dinamizmusát a piaci tényezők (fizetőképes kereslet, a kiépítés költségei, a megtérülés várható időtartama, stb.) határozzák meg a jövőben.**

Informatikai hálózatok

Magyarország 1991-es Internethez történő csatlakozását követően az évtized folyamán Bács-Kiskun megyében fokozatosan jelentek meg az informatikai hálózatok. Leggyorsabban a távközlési társaságok (MATÁV Rt., majd az Emitel Rt., valamint az alternatív távközlési szolgáltatók, pl. Antenna Hungária, GTS-DataNet, PanTel) **kereskedelmi hálózatai** és szolgáltatásai váltak elérhetővé. Ezt követően 1993-tól a **HBONE** hálózatát építették ki, mely kezdetben csak a megye két főiskolai központjában (Kecskemét, Baja), majd később még további 8 településen tette lehetővé — összesen 16 intézménynek — a jó minőségű (jellemzően ISDN alapú) Internet csatlakozást. A hálózati textúra egy újabb elemeként 1997-től kezdtek el kialakítani a megyében a **Sulinet** rendszerét, amely ma egy 68Mbit/s-os gerinchálózattal és a megye több mint 100 intézményében (több mint 90%-ban a megye városaiban) kiépített, jellemzően 64Kbit/s-os felhordó-hálózattal rendelkezik.

A három nagy gerinchálózati rendszer (kereskedelmi, HBONE, Sulinet) mellett 2001-től kezdődően folyamatosan fejlesztik azt az országosan körülbelül 800 intézményt felfűző **közigazgatási optikai gerinchálózatot**, amelyre Bács-Kiskun megye közigazgatási intézményei is csatlakoznak. Ugyancsak országos informatikai fejlesztések részeként jelenik meg a közeljövőben az adatátviteli kapcsolatok egy újabb csatornája, az **EDR**¹¹ rendszer, amely elsősorban a készenléti szervezetek (rendőrség, tűzoltóság, mentők, katasztrófavédelem, stb.) igen nagy megbízhatóságot és fokozott védelmet igénylő kommunikációs és informatikai szükségleteit elégíti ki a megyében.

Szolgáltatók és adatátviteli megoldások

Bács-Kiskun megye két legnagyobb távközlési szolgáltatója a 76-os primer körzetben tevékenykedő **MATÁV Rt.** és a 77-es,78-as és a 79-es primer körzetben szolgáltató **Emitel Rt.** a koncessziós jogok megszerzése óta számos adatátviteli megoldással (vezetékes, mikrohullámú, VSAT) és széleskörű szolgáltatással (pl. távközlési, adatkommunikációs, Internet) jelent meg a megye távközlési piacán. A két koncessziós társaság mellett a kilencvenes évek közepétől folyamatosan építették ki hálózataikat és indították be szolgáltatásaikat az alternatív távközlési szolgáltatók. A megyében megjelenő új távközlési társaságok (pl. Antenna-Hungária, GTS-DataNet, Pantel, Hungaro Digitel, majd a távközlési liberalizációt követően az Invitel) optikai, mikrohullámú és műholdas hálózataikon keresztül

¹¹ Az EDR (egységes digitális rádiótávközlő rendszer) egy olyan professzionális csoportkommunikációs struktúra, amelyet nagy gyorsaságú, kiemelt megbízhatóságú és védett információátviteli célokra fejlesztettek ki, elsősorban átfogó kormányzati-készenléti alkalmazásokra.

leginkább adatkommunikációs szolgáltatásaikkal (pl. integrált adat és beszédátvitel, Internet, bérelt vonali szolgáltatások, VSAT¹²) javították a megye információs-kommunikációs ellátottságát.

A távközlési és az informatikai szolgáltatások minőségi fejlődését nagyban elősegítették az adatátvitelben alkalmazott új technológiai megoldások. Míg a 90-es évek utolsó negyedéig döntően modemes megoldásokat alkalmaztak az adatátvitel területén, addig a 90-es évek végétől a nagy adatforgalommal rendelkező vállalkozások (pl. több telephelyes vállalatok, bankok, benzinkutak, nagy- és kiskereskedelmi áruházláncok) egyre inkább kezdtek áttérni az igényeiknek megfelelőbb *mikrohullámú, VSAT* és az integrált szolgáltatásokat lehetővé tevő *szélessávú* (pl. ISDN, ADSL, xDSL.)¹³ *adatátviteli megoldásokra*. A változó igényeket jól mutatja, hogy — az országos fejlődési tendenciákhoz képest ugyan kisebb megyei penetrációt, s lassabb fejlődést mutatva, de — **Bács-Kiskun megyében is megjelent a felhasználói oldal részéről a magasabb minőségi igényeket biztosító ISDN technológia iránti igény.** (6. táblázat) Kedvező tendenciaként értékelhető, hogy a vállalkozások mellett az önkormányzatok is kezdenek áttérni erre a technológiára. Erről tanúskodik a megyében elvégzett kérdőívezésünk, melynek során **54 önkormányzat válaszolt kérdéseinkre, s ezek 60%-a ISDN, további 11%-uk egyéb szélessávú megoldást használt az Internethez történő kapcsolódáshoz.**

A felsorolt szolgáltatások és adatátviteli megoldások mellett még két másik — s talán a jövő szempontjából legnagyobb lehetőségeket hordozó — adatátviteli és szolgáltatási módozatról kell említést tenni. A Magyarországon mindössze kilenc éves múltra visszatekintő *mobiltelefonos kommunikáció* a többi megyéhez hasonlóan Bács-Kiskun területén is gyorsan terjedt. A fejlődést, a hálózatok gyors kiépítését, a szakadatlan technikai korszerűsítés, illetve a kommunikációra felhasznált sávok számának növelése tette lehetővé. Ennek köszönhetően a megyében a kezdetektől (1994-től) jelenlévő két legnagyobb mobiltelefon szolgáltató (Westel, Pannon GSM) 1996 végére teljes körű lefedettséget biztosított a lakossága számára. A jóval később (1999. nov.) induló Vodafone amellelt, hogy átmeneti ideig használta a két konkurens hálózatát, gyors ütemben fejlesztette saját rendszerét. Ennek köszönhetően 2002. januárjában a lakosság 95%-a már a cég saját hálózatán keresztül kapcsolódhatott be a kommunikációba.

¹² VSAT: (Very Small Aperture Terminal) Műholdas távközlési szolgáltatás

¹³ ISDN: (Integrated Services Digital Network) kép, hang és adat átvitelre egyaránt alkalmas hálózati szabvány, ill. az ennek megfelelő architektúrájú konkrét kommunikációs hálózat. ADSL, xDSL: (Asymmetric Digital Subscriber Line) Nagysebességű digitális adatátviteli technológia hagyományos vagy ISDN telefonvonalon.

45. táblázat: Az ISDN fővonalak száma,
a vezetékes telefonvonalakból történő részesedése és megyei eloszlása

Megyék	1998	1999	2000	2001	Vezetékes fővonalak száma (2001)	ISDN Arány (%)	ISDN Eloszlás (%)
Budapest	48 372	70 052	159 590	223 414	1 040 648	21.47	45.87
Bács-Kiskun	1 286	2 938	8 912	13 506	166 471	8.11	2.77
Baranya	2 212	3 796	13 264	18 974	138 334	13.72	3.89
Békés	61	224	1 820	3 440	114 286	3.01	0.71
Borsod-Abaúj-Zemplén	1 966	3 912	14 966	21 774	217 192	10.03	4.47
Csongrád	0	161	3 772	8 498	136 110	6.24	1.75
Fejér	1 869	3 495	9 412	15 064	143 712	10.48	3.09
Győr-Moson-Sopron	2 734	5 666	16 706	24 260	166 168	14.60	4.97
Hajdú-Bihar	1 646	4190	11 338	17 902	169 196	10.58	3.67
Heves	648	1 242	7 704	11 910	109 213	10.91	2.44
Jász-Nagykun-Szolnok	1 069	1 552	5 878	10 446	126 432	8.26	2.14
Komárom-Esztergom	756	2 057	6 332	11 634	107 344	10.84	2.38
Nógrád	115	285	1 710	3 336	67 726	4.93	0.71
Pest	2 956	4 952	19 206	36 074	369 102	9.77	7.41
Somogy	0	0	7 966	12 748	114 809	11.10	2.62
Szabolcs-Szatmár-Bereg	674	1 666	7 184	12 022	146 931	8.18	2.46
Tolna	0	1 366	6 048	8 894	80 458	11.05	1.83
Vas	915	2 364	6 108	9 660	94 773	10.19	1.98
Veszprém	290	1 027	4 350	9 568	128 492	7.45	1.97
Zala	1 576	2 944	9 910	14 030	104 764	13.39	2.87
Ország összesen	69 145	113 889	322 176	487 154	3 742 161	13.02	100.00

Forrás: HIF Hírközlés - statisztikai évkönyv 2001.

Bács-Kiskun megyében az országos tendenciáknak megfelelően a mobiltelefonok terjedése erős térbeli hierarchiát mutatott, egészen a tömeges terjedés szakaszáig (2000-2001). Az ellátottsági szint gyors növekedését nem követte az igénybevevők körének kiegyenlítődése. A főként üzleti célokra használt készülékek megjelenése a megye városi hálózatban volt karakteres (kb. 80-85%), a hierarchia alacsonyabb fokain álló településeken elterjedése a helyi gazdasági aktivitás és a jövedelmi viszonyok függvénye maradt. A vezetékes rendszer kiépülése nyomán megszűnt a mobil telefonok helyettesítő szerepköre, de új alkalmazási területként megjelent a háztartásokban második telefonként, — ahogy ez a skandináv országokban már a kilencvenes évek második harmadától látható volt — 2000-2001-től pedig egyre karakteresebb a rugalmas használhatóságából, széleskörű szolgáltatásaiból (SMS, MMS, WAP, stb.), s egyre olcsóbb üzemeltetéséből adódóan, a vonalas telefont kiszorító hatása.

A mobil telefonokhoz hasonlóan a kábel televíziós rendszerek is gyors fejlődést mutattak az elmúlt években a megye területén. Az első kábeltévés szolgáltató 1988-as

megjelenése óta a megye 44 településén, műsorelosztó engedéllyel rendelkező 20 társaság (2003-ban már 22 társaság), 32 műsorelosztó rendszert helyezett üzembe. (7. táblázat)

46. táblázat: Összesítés az üzemelő műsorelosztó rendszerekről (2000. december 31.)

Megye	Rendszerek száma	Előfizetők száma	Az előfizetők aránya a teljes lakosságból (%)	Szolgáltatási engedéllyel rendelkező vállalkozások	Egyéb-, és nem közcélú szolgáltatást végzők száma
Budapest	60	342 693	18.91	29	4
Baranya	98	80 087	19.98	23	27
Bács-Kiskun	32	62 529	11.74	20	0
Békés	40	44 908	11.46	27	0
Borsod-Abaúj-Zemplén	196	124 502	17.05	29	43
Csongrád	28	66 765	15.98	17	0
Fejér	42	75 506	17.82	24	8
Győr-Moson-Sopron	96	79 846	18.81	24	14
Hajdú-Bihar	32	67 341	12.43	7	5
Heves	49	40 229	12.46	8	21
Komárom-Esztergom	70	75 655	24.26	32	9
Nógrád	24	19 361	8.94	4	12
Pest	33	84 938	8.22	20	0
Somogy	45	42 258	12.79	17	24
Szabolcs-Szatmár-Bereg	20	38 460	6.75	5	3
Jász-Nagykun-Szolnok	22	35 515	8.64	13	4
Tolna	38	37 233	15.27	12	15
Vas	95	40 167	15.07	22	52
Veszprém	133	74 202	19.95	22	32
Zala	184	73 350	25.01	17	26
Összesen:	1337	1 505 545	15.08	372	299

Forrás: Hírközlési Felügyelet, és KSH Területi Statisztika alapján egyéni számítás 2001.

A hálózatfejlesztéseknek köszönhetően a 2000-es év végén a megyében már több mint 62 000 kábel TV előfizetőt tartottak nyilván. A táblázat adataiból ugyanakkor látható, hogy a hálózatépítés üteme elmaradt az országos dinamikától.

A megyei hálózatok nagyobb része ma már „csillagpontos” rendszerben épül ki, ami lehetővé teszi a kétirányú adatforgalom megvalósítását. Ez a technikai megoldás alkalmas a kábeltévés hálózaton keresztül történő Internet kapcsolat kialakítására, s internetes szolgáltatás beindítására, ami egyelőre csak a megye négy településén (Kecskeméten, Baján, Kiskunhalason és Kecelen) érhető el, de a szolgáltatás folyamatosan bővül, s várhatóan a közeljövőben újabb települések is lehetővé válik a kábeltelvíziós internetezés.

Figyelembe véve a kábeltévés rendszer előnyeit (nagy adatátviteli sávszélesség 8 Mbit/s-ig, nagy megbízhatóságú hálózat, integrált (hang, kép, adat egyidejű átvitele) szolgáltatás lehetősége, olcsó, telefondíj nélküli használat, stb.) megállapítható, hogy a

jövőben — a további technológiai fejlesztések (set top box rendszerek kiépítése) és a fizetőképes kereslet megléte esetén — a lakosság körében az integrált szolgáltatások legfontosabb csatornájává válhat.

A távközlés és az adatkommunikáció területén tapasztalható fejlődés alapján elmondható, hogy Bács-Kiskun megye minden térsége nyitott a kommunikáció legváltozatosabb módjaira és szolgáltatásaira. **A hálózat kiépítettsége, a meglévő kapacitások és szolgáltatások sehol nem akadályozzák a gazdasági fejlődést, a társadalmi felemelkedést.** A hozzáférés egyedüli szűk keresztmetszetét a fizetőképes kereslet oldalán találjuk, ami megnehezíti a távközlési és infokommunikációs vállalkozások nagyobb arányú műszaki és szolgáltatási fejlesztéseit.

A domain név regisztrációk és szerverek megyei eloszlása

Bács-Kiskun megye informatikai aktivitásáról és az informatikai berendezésekkel való ellátottságáról a legpontosabb képet abban az esetben kapjuk, ha megvizsgáljuk az internetes tartalomszolgáltatáshoz és levelezéshez szükséges „.hu” kiterjesztésű domain név regisztrációk és szerverek¹⁴ megyei jelenlétének nagyságát és területi eloszlását.

Az első domain név regisztrációs kérelmek 1994-ben érkeztek a megye területéről a nyilvántartást végző Internet Szolgáltatók Tanácsához. Ettől az évtől kezdve a regisztrált névvel rendelkező domain szerverek száma folyamatosan növekedett. A növekedés dinamikájáról elmondható, hogy míg 1994 és 1998 között a megye 16 településén mindössze 78 domain nevet regisztráltattak, addig 1998 és 2001 novembere között további 1138-at. Ez a növekedési dinamika — bár alacsony bázisértékről indult — országos viszonylatban is kedvezőnek tekinthető. A két vizsgált év (1998 és 2001) között a domain regisztrációk területi részesedésében Bács-Kiskun megyében 0,35 százalékpontos erősödését könyvelhettük el. Az 1998 és 2001 között tapasztalt nagyszámú bejegyzés hozzájárult ahhoz is, hogy a regisztrált szerver sűrűség alacsony megyei értékei közelítsenek az országos átlaghoz. (8. táblázat)

További kedvező folyamatként értékelhető, hogy a 2001 végéig regisztrált 1216 domain név a megye immár 64 településéről került bejegyzésre, ami jól mutatja az informatikai tevékenységgel kapcsolatos innovációk térbeli terjedését. A folyamat következtében oldódott a szerver bejegyzések városi koncentrációja, bár annak aránya még

¹⁴ Domain: az Internethez csatlakozó gépek hierarchikus címrendszerének valamelyik szintje, a hálózat egy adott címét jelöli; a legfelső szintű domain gyakran az országot (pl. .hu) jelzi, az alatta levő pedig a gép tulajdonosát (pl. .rkk). Egy domain szerver akár egy, akár több tucat internetes végpontot (számítógépet) is ki tud szolgálni, ezért az internetes végpontok számát és területi eloszlását nem tudjuk meghatározni.

mindig 90%, köszönhetően Kecskemét (45,3%), Baja (14,9%), Kiskőrös (5,5%) és Kiskunhalas (5,2%) jelentős informatikai szerepének.

47. táblázat: A domain név regisztrációk területi megoszlása

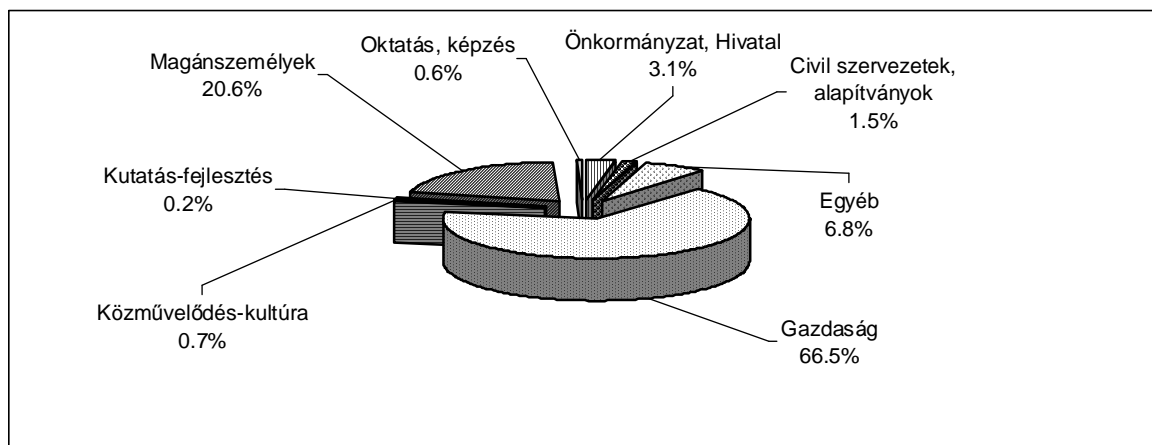
Megye	Találatok száma (db)		A találatok megyei megoszlása (%)		Az 1000 főre jutó domain regisztrációk száma 2001-ben
	1998	2001	1998	2001	
Bács-Kiskun	78	1216	1.47	1.82	2.28
Békés	49	664	0.93	0.99	1.7
Csongrád	141	1852	2.68	2.75	4.43
Dél-Alföld összesen	268	3732	5.08	5.56	2.72
Baranya	95	1455	1.81	2.17	3.63
Somogy	59	697	1.13	1.04	2.11
Tolna	31	366	0.58	0.55	1.5
Dél-Dunántúl	185	2518	3.52	3.76	2.53
Hajdú-Bihar	103	1203	1.95	1.79	2.22
Jász-Nagykun-Szolnok	53	798	1	1.19	1.94
Szabolcs-Szatmár-Bereg	42	969	0.79	1.45	1.7
Észak-Alföld	198	2970	3.74	4.43	1.9
Fejér	115	1265	2.19	1.88	2.99
Komárom-Esztergom	62	768	1.17	1.14	2.46
Veszprém	68	1162	1.29	1.74	3.12
Közép-Dunántúl	245	3195	4.65	4.76	2.84
Borsod-Abaúj-Zemplén	79	1015	1.51	1.52	1.39
Heves	53	841	1	1.25	2.61
Nógrád	29	373	0.56	0.55	1.72
Észak-Magyarország	161	2229	3.07	3.32	1.72
Budapest	3773	43834	71.67	65.25	24.2
Pest	232	5612	4.4	8.35	5.43
Közép-Magyarország	4005	49446	76.07	73.6	17.47
Győr-Moson-Sopron	117	1609	2.23	2.39	3.79
Vas	37	738	0.71	1.09	2.77
Zala	49	738	0.93	1.09	2.52
Nyugat-Dunántúl	203	3085	3.87	4.57	3.07
Összesen	5265	67175	100	100	6.69

Forrás: Hungarnet Egyesület adatai alapján egyéni számítás 2002.

Változott a bejegyzők tevékenységi kör szerinti megoszlása is. A vizsgálat első időpontjában, 1998-ban az összes domain szerver valamivel több mint 73%-a a gazdasági szférában üzemelt, körülbelül 10%-os részesedéssel rendelkeztek a hivatali szervezetek (önkormányzatok, közigazgatási szervezetek, városi és megyei hivatalok), míg a civil szervezetek, az oktatás-képzés, a kutatás-fejlesztés, valamint a közművelődés és kultúra területén használatban lévő szerverek aránya együttesen is csak alig haladta meg a 15%-ot.

Alig három év leforgása alatt a megye domain felhasználói térképe gyökeres változáson ment keresztül. Az új bejegyzések egyre kisebb hányada származott a hivatali és a közsféra (oktatás, K+F, civil szervezetek, stb.) területéről (3%), s csökkent a gazdasági bejegyzések aránya is. Ezzel szemben a leglátványosabb fejlődést a magánszemélyek regisztrációiban (a növekedésben jelentős szerepet játszott a 2000. márciusától szabaddá váló domain név regisztráció) figyelhetjük meg (1. ábra).

20. ábra: A domain név regisztrációk tevékenységi területek szerinti megoszlása Bács-Kiskun megyében (2001)

A magánszemélyek domain regisztrációjában mutatkozó relatíve magas arány (20,6%) egyrészt az egyéni tartalomszolgáltatók megjelenésének, másrészt annak volt köszönhető, hogy az egyéni vállalkozók nagy számban jelentek meg a számítástechnikai és informatikai ágazatban, ahol viszonylag kis tőkebefektetéssel be lehetett indítani olyan vállalkozásokat (pl. honlap készítés, információ- és adattár szolgáltatás, adatbanki tevékenység, hálózatüzemeltetés), amely igényelte a saját név alatt üzemelő szervergépeket.

A gazdasági társaságok domain név bejegyzései arányukat tekintve ugyan csökkentek, de a három év alatt regisztrált 750 új domain jól jelzi a gazdasági szféra meghatározó informatikai erejét és igényét. A növekedés alapvetően két forrásból táplálkozott, egyrészt egyre nagyobb számban jelentek meg a megye területén az információ-kommunikációs technológiai szektor (IKT) vállalkozásai, másrészt jelentős mértékben növekedett az úgynevezett „információigényes” gazdasági tevékenységek (**ingatlanügyletek, média vállalkozások, kiadói tevékenység, jogi és gazdasági tanácsadás, idegenforgalom, banki-pénzügyi tevékenység, stb.**) internetes háttérigénye.

Az IKT szektor¹⁵ és az információ-érzékeny gazdasági vállalkozások jellemzői

Az információs gazdaság kiépítése szempontjából meghatározó IKT vállalkozások — az országos trendekhez hasonlóan — a kilencvenes évek közepétől kezdtek nagyobb számban megjelenni a megye területén. Napjainkban Bács-Kiskun megye, mind az IKT vállalkozások számával, mind pedig a vállalkozási szerkezetben betöltött arányával a megyék rangsorában a középmezőnyben helyezkedik el. Az alföldi megyék közül a jelentős felsőoktatási, kutatási és szolgáltatási potenciállal rendelkező Hajdú-Bihar és Csongrád, valamint a sok tekintetben (népesség, vállalkozási sűrűség, oktatási és kutatási potenciál, stb.) Bács-Kiskunnál rosszabb helyzetben lévő Jász-Nagykun-Szolnok megyében is magasabb a gazdasági szerkezetben az IKT vállalkozások aránya. Ez a tény egyrészt — sok más tényező mellett — magyarázhatja a megye országos versenyképességi rangsorban elfoglalt kedvezőtlen pozícióját, másrészt pedig a lehetséges fejlesztési területek meghatározásánál iránymutató lehet. (9. táblázat)

48. táblázat: Az IKT vállalkozások jellemző megyei értékei

Megyék	Összes IKT vállalkozás *	Összes vállalkozás*	IKT/Összes vállalkozás (%)
<i>Bács-Kiskun</i>	501	15170	3.30
Baranya	531	14565	3.65
Békés	208	7502	2.77
Borsod-Abaúj-Zemplén	606	16873	3.59
Csongrád	598	12819	4.66
Fejér	598	13318	4.49
Győr-Moson-Sopron	541	14470	3.74
Hajdú-Bihar	537	15114	3.55
Heves	264	7186	3.67
Jász-Nagykun-Szolnok	297	8853	3.35
Komárom-Esztergom	378	10002	3.78
Nógrád	125	4224	2.96
Pest	2627	44295	5.93
Somogy	258	8815	2.93
Szabolcs-Szatmár	364	12355	2.95
Tolna	204	6121	3.33
Vas	251	6859	3.66
Veszprém	281	10179	2.76
Zala	249	9320	2.67
Budapest	11542	168057	6.87
Összesen	20 960	406 097	5.16

Forrás: KSH Cég-Kód-Tár 2002/3

* A jogi személyiségű gazdasági társaságok nyilvántartásba vétele a székhelyük alapján történt

¹⁵ Az információs és kommunikációs technológiai szektor (IKT) az OECD 1998-ban elfogadott szektordefinícióján alapszik és az információs és kommunikációs termékeket és szolgáltatásokat előállító szakágazatokat foglalja magába, amelyek a TEÁOR '98 szakágazat-kódjainak és -megnevezéseinek megfelelően 19 szakágazatot tömörít (Ld. Mellékletben)

Bács-Kiskun megyében az IKT vállalkozások sorában a meghatározó szerep a „nem termékekhez kapcsolódó szolgáltatás” (az összes IKT vállalkozás 69%-a) vállalkozásaihoz, ezen belül is a szoftverképzés, -szaktanácsadás (37,9%), az iroda-, számítógép javítás (7,6%) és az adatfeldolgozás (7,6%) tevékenységeihez köthető. Az adatok alapján jól kimutatható, hogy a megye gazdasági szerkezetében a magas hozzáadott értéket képviselő finommechanikai, számítástechnikai és elektronikai feldolgozóipar a kívánatos mértéknél kisebb arányban jelenik meg (15,2%) az IKT vállalkozásokon belül.

A megyei IKT szektor területi megjelenése szoros korrelációt mutat többek között a személyi jövedelemadó nagyságával, a vállalkozási sűrűséggel, valamint a domain név regisztrációk nagyságával. Ennek megfelelően az összes IKT vállalkozás közel 53%-a a kecskeméti kistérségben, további 16%-a pedig a bajai kistérségben összpontosul. A megyén belüli területi aránytalanságokat jól mutatja, hogy míg a két legfejlettebb kistérségben található az összes IKT vállalkozás 70%-a, addig a Jánoshalmi és a bácsalmási kistérségben a megyei IKT vállalkozások mindössze 0,6-0,6%-át találjuk. Jelentős a koncentráció települési szinten is, hiszen az IKT vállalkozások majdnem 90%-a városi székhellyel rendelkezik.

Napjaink távközlési, informatikai és IKT ellátottságának területi jellemzőin túl, döntő kérdés lehet, hogy; melyek lesznek azok a térségek a jövőben, amelyek a gazdasági és társadalmi életük szervezésében az átlagosnál nagyobb információs-kommunikációs aktivitást, több társadalmi-, gazdasági-, szervezeti innovációt, továbbá széles körben használt és sikeres — az informatikai lehetőségeket felhasználó — programot valósítanak meg?

Az információs társadalom fejlesztésében előre láthatóan azok a térségek lehetnek a legsikeresebbek, ahol sok más tényező (innovatív és adaptív környezet, megfelelő szakember gárda, aktív közösségi élet, megfelelő infrastrukturális helyzet, stb.) mellett az információ-érzékeny, vagy információ-intenzív gazdasági vállalkozások, illetve tevékenységek (oktatás, kutatás, banki-pénzügyi szolgáltatás, jogi-, gazdasági tanácsadás, média- és kiadói tevékenység, stb.) meghatározó szerepet képviselnek a gazdasági-, tevékenységi környezetben.

A gazdasági szerkezet vizsgálatából megállapítható, hogy Bács-Kiskun megyében az információ-intenzív gazdasági vállalkozások aránya az összes vállalkozásból nem éri el a 39%-ot, ezzel az értékkel — lényegesen elmaradva az országos átlagtól (45,3%) — a vizsgált terület a megyék sorrendjében, az utolsó negyedben található. (10. táblázat)

A megyén belül az információ-érzékeny gazdasági társaságok majdnem 50%-a a kecskeméti, 14%-a a bajai és 8,5%-a a kiskunhalasi kistérségben telepedett le. A

legalacsonyabb területi megjelenést ugyanakkor a jánoshalmi (1,2%) és a bácsalmási kistérségben (0,8%) tapasztalhatjuk.

Az információ-érzékeny gazdasági vállalkozások esetében is megfigyelhető a nagyfokú városi koncentráció, melynek mértéke (85%) valamivel alacsonyabb, mint az IKT vállalkozások esetében volt. A vizsgálatunk tárgyát képező tevékenységek közül a megyében a legnagyobb arányban a gazdasági tevékenységet segítő szolgáltatással (jogi és gazdasági tanácsadás, pénzügyi tevékenység) (30,9%), az ingatlanügyletekkel (19,3%), valamint a szálláshely szolgáltatással (11,4%) foglalkozó vállalkozások jelentek meg.

49. táblázat: Az információ-intenzív gazdasági vállalkozások területi eloszlása

Megyék	Információ-intenzív gazdasági vállalkozások*	Az összes nyilvántartásba vett gazdasági vállalkozás*	Az információ-intenzív gazdasági vállalkozások aránya az összes vállalkozásból (%)
Bács-Kiskun	5899	15170	38,9
Baranya	2757	14565	18,9
Békés	2839	7502	37,8
Borsod-Abaúj-Zemplén	7559	16873	44,8
Csongrád	5569	12819	43,4
Fejér	2584	13318	19,4
Győr-Moson-Sopron	7000	14470	48,4
Hajdú-Bihar	6504	15114	43,0
Heves	3141	7186	43,7
Jász-Nagykun-Szolnok	2333	8853	26,4
Komárom-Esztergom	4574	10002	45,7
Nógrád	1699	4224	40,2
Pest	18732	44295	42,3
Somogy	3977	8815	45,1
Szabolcs-Szatmár-Bereg	3971	12355	32,1
Tolna	2628	6121	42,9
Vas	3097	6859	45,1
Veszprém	4859	10179	47,7
Zala	4451	9320	47,7
Budapest	89634	168057	53,3
Összesen	183 807	406 097	45,3

Forrás: KSH Cég-Kód-Tár 2002/3.

* A jogi személyiségű gazdasági társaságok nyilvántartásba vétele a székhelyük alapján történt

Az információkat mind intenzívebben igénylő, s azzal gazdálkodó tevékenységi területek és vállalkozások erősödése jól megfigyelhető a fejlett országok régióiban. Az információ-érzékeny gazdasági ágak nagy hozzáadott érték termelésére képesek, számos új innovációt hordoznak, s egyre nagyobb részben járulnak hozzá nem csak a területi versenyképesség javításához, de a nemzeti jövedelem termeléséhez is. Ezért Bács-Kiskun

megye gazdasági szerkezetében jelenlétük erősítése és tevékenységük támogatása az információs társadalom kiépítése szempontjából stratégiai fontosságú feladat.

Az információs fejlettség területi jellemzői

A kutatás során elemeztük Bács-Kiskun megye kistérségeinek telematikai ellátottságát, valamint információs - kommunikációs fejlettségét. A vizsgálatban 18 fejlettségi mutató (pl. kommunikációs ellátottság, információs gazdaság, oktatási- és kulturális fejlettség) felhasználásával, minősítettük az egyes kistérségeket, s rangsorelemzést végeztünk el, melynek célja Bács-Kiskun megyei kistérségek országon belüli relatív pozíciójának meghatározása, s a megyén belüli területi különbségek megállapítása.

A telematikai ellátottságot és az információs-kommunikációs fejlettséget, az ország 149 kistérségében vizsgáltuk.

A telematikai felmérés eredményeként megállapíthatjuk, hogy a megye kistérségei, egy kivétellel (kecskeméti kistérség) a stagnáló, illetve leszakadó térségek közé kerültek. (1. térkép) A legkedvezőbb ellátottsági és fejlettségi mutatóval rendelkező kecskeméti kistérség az országos rangsorban a 19. helyet foglalja el. A kecskeméti kistérség megyén belüli meghatározó oktatási, kulturális és kommunikációs szerepét jól jelzi, hogy a megye második legfejlettebbnek számító — felsőfokú oktatási intézménnyel, kulturális és kereskedelmi hagyományokkal, valamint meghatározó térségi gazdasági kapcsolatokkal rendelkező — bajai kistérség az ország kistérségei között csak az 58. pozíciót jegyzi. A kiskunfélegyházi (63.), kiskőrösi (69.), kalocsai (76.), kiskunmajsai (79.) és a kiskunhalasi (86.) kistérségek infokommunikációs fejlettségük szempontjából közel azonos szintet képviselnek, ami tükröződik a kistérségi rangsorban elfoglalt helyükből is. A megye három, információs szempontból leszakadó kistérsége, a kunszentmiklósi (114.), a jánoshalmi (117.) és a bácsalmási (146.) helyzete arra utal, hogy az információs társadalom kiépítése szempontjából fontos tényezők (iskolai végzettség, kommunikációs és gazdasági aktivitás, telematikai ellátottság) gyengébb ellátottsági és fejlettségi értékei mögött mélyebb gazdasági és társadalmi problémák húzódnak meg.

Kutatásunk során választ kerestünk az információs társadalom alapjainak meglétére, s fejlettségére utaló tényezők területi megjelenésére. Ennek érdekében összeállítottunk egy 32 mutatóból álló adatbázist (ld. Melléklet) (demográfiai, foglalkoztatási, gazdasági, infrastrukturális, infokommunikációs), s faktoranalízis segítségével elemeztük a területi-térségi különbségeket. (2. térkép)

A faktoranalízis során kapott F1 (információs társadalom fejlettség) főfaktor pontértékei alapján megállapíthattuk, hogy a megyében az információs társadalom fejlettségére utaló tényezők tekintetében jelentős eltéréseket találhatunk. Az áttekintésünk adataiból kitűnik, hogy azon új, s a területi fejlődést is leginkább dinamizáló — magas faktorsúly értékekkel rendelkező — mutatók esetében (gazdasági aktivitás, iskolázottság, informatikai infrastruktúra és -alkalmazások, IKT vállalkozások, stb.) a legnagyobbak a kistérségek közötti ellátottsági és fejlettségi különbségek¹⁶, amelyek — nem csak a nemzetközi, de a hazai környezetben is — napjaink területi versenyképességét legnagyobb mértékben befolyásolják. Így az egyes kistérségek nem ugyanolyan eséllyel indulnak az információs társadalom kiépítését célzó úton.

A gazdasági, társadalmi és infrastrukturális fejlettség, valamint az információs felkészültség és -aktivitás alapján a megye kistérségei négy csoportba oszthatók:

1. Az információs társadalom transzfer központja
2. Az információs fejlődést követő területek
3. Az információs fejlődésre várakozók
4. Az információs társadalom leszakadó területei

Az első csoportba csak a kecskeméti kistérség került, köszönhetően Kecskemét város átlagon felüli fejlettségének, ahol:

- a.) megfelelő színvonalú a távközlési- és informatikai infrastruktúra kiépítettsége,
- b.) magas a vállalkozások száma,
- c.) a megyén belül meghatározó felsőoktatási kapacitással rendelkezik, ebből is adódóan magasabb az innovációs és adaptációs képessége a megyei átlagnál,
- d.) számos olyan speciális funkcióval (pl. oktatási, kulturális, logisztikai, gazdasági) is rendelkezik, amely tovább gerjesztheti a már meglévő információs-kommunikációs aktivitást,
- e.) a megyei szervezetek, intézmények és vállalkozások tartalom-szolgáltatási tevékenysége viszonylag fejlett,
- f.) a területen számos informatikai alkalmazás (elektronikus portál, banki szolgáltatás, e-kereskedelem, stb.) sikeresen, s viszonylag nagy számban működik.

¹⁶ Érdemes megjegyezni, hogy míg a hagyományos infrastrukturális és gazdasági mutatók esetében jellemzően 2-, maximum 8-szoros különbségeket találhatunk, addig az információs mutatók (domain-, IKT-, kábelTV ellátottság, stb.) esetében nem ritkák a 10-15-szörös különbségek a megye kistérségei között.

A kistérség legfontosabb feladata az információs társadalom kiépítésével, fejlesztésével kapcsolatos feladatok megyei koordinálása, az új innovációk minél szélesebb körű terjesztése, kísérleti informatikai programok (pl. távgyógyászati-, elektronikus ügyintézési-, távoktatási-, távmunka programok) megfogalmazása és beindítása, valamint széleskörű informatikai szolgáltatások biztosítása a megye lakosai számára.

A *második csoportba* a *bajai* és a *kiskunhalasi kistérség* került, melyeknél a fejlettségi mutatók értékei már jelezték, hogy a fentiekben felsorolt tényezők közül néhány (pl. a Bajai kistérség esetében a felsőoktatási kínálat szűkebb keresztmetszetű, nem bővült kellő mértékben a gazdaság, továbbá hiányos az informatikai infrastruktúra. A Kiskunhalasi kistérségben gyengébb az infrastrukturális ellátottság, alacsonyabb a vállalkozási sűrűség, s információs gazdaság mutatói is elmaradnak a fejlettebb térségektől) kevésbé fejlett, vagy részben hiányzik.

A gyengébb ellátottsági értékek ellenére a térségekben potenciálisan rendelkezésre álló gazdasági, intézményi és humán kapacitás, kiegészülve tudatos fejlesztési programokkal (infrastruktúra-fejlesztés, digitális írástudás terjesztése, falusi szolgáltató-centrumok és teleházak hálózatának létrehozása, tanulmányi programok beindítása) gyors eredményeket hozhatnak az információs társadalom alapjainak erősítésében.

A *harmadik csoportba* 5 kistérség (**kalocsai, kiskőrösi, kiskunfélegyházi, kiskunmajsai, kunszentmiklósi**) került, melyeknél a hagyományos fejlettségi mutatók (infrastrukturális, iskolázottsági, szolgáltatási, stb.) területén az elmúlt néhány évben lassú felzárkózás kezdődött a fejlettebb térségekhez. Számos, az új „információs típusú” fejlődés szempontjából fontos területeken (felsőfokú oktatás beindítása, gazdasági aktivitás növekedése, IKT vállalkozások arányának és az informatikai aktivitás jelentős növelése) azonban nem történt jelentős előrelépés, ezért az információs társadalom kialakítása, egyelőre az alapok lerakásánál tart.

A *negyedik csoportba* a **jánoshalmi és a bácsalmási** térségek kerültek. A kistérségek információs társadalom alapú fejlesztéséhez több meghatározó feltétel is hiányzik. Ezek a területek számos társadalmi-gazdasági válságjelenséggel (alacsony gazdasági teljesítmény, munkanélküliség, etnikai kérdések, alacsony iskolázottság, infrastrukturális problémák) küszködnek. Lassan halad az informatika módszerek adaptációja, s egyelőre igen alacsony az IKT és az információ-érzékeny vállalkozások száma. Az említett kistérségekben ezért kulcsfontosságú feladat az általános társadalmi és gazdasági problémák megoldása, amely alapfeltételként jelentkezik a további fejlesztések megindításához. Az informatikai programoknak elsősorban az infrastrukturális feltételek megteremtésére, az iskolázottsági és

kulturális színvonal emelésére, továbbá a térségi kapcsolatok bővítésére kellene törekednie az elkövetkezendő években. A területek információs programjainak beindítása jelentős megyei és kormányzati segítséget igényelne.

Összefoglaló megállapítások

Az elvégzett vizsgálatok adatai alapján megállapíthatjuk, hogy az „általános” fejlettség tekintetében, Bács-Kiskun megye kistérségei között jelentős különbségek alakultak ki. Ezek egy része nem új keletű, a rendszerváltás előtti időszak örökségeként jelennek meg, illetve a 90-es évek elejének gazdasági leépülése következtében kialakult területi válságjelenségek eltérő mértékéből adódtak. A fejlettségbeli különbségek másik része azonban napjainkban keletkezett, s már jellemzően nem egyes térségek leszakadásával, hanyatlásával „írhatók le”, sokkal inkább a különböző ütemben meginduló fejlesztések eltérő intenzitásával.

Ki kell emelni, hogy a vizsgálatba vont mutatók alapján meghatározható területi különbségek nem minden tekintetben „nőttek” ugyanolyan mértékben, sőt ma már bizonyos elemek nagytérségi kiegyenlítődése jellemző. Például a hagyományos infrastrukturális tényezők (vezetékes ivóvíz, csatornázottság, gáz-közmű, energiahálózat, vezetékes telefon, stb.) kiépítése és ellátottsága területén, még az általános fejlettség alapján hátrányos helyzetűnek tekintett kistérségek (jánoshalmi, bácsalmási) mutatói is közeledtek a megyei átlaghoz. Előrelépés mutatkozott a gazdasági teljesítmény tekintetében is. Minden kistérségben nőtt a vállalkozások száma, továbbá a személyi jövedelemadó nagysága.

Meghatározó különbségeket tapasztaltunk azonban – a vizsgált területi szinten – a gazdaság fejlődési dinamikájában, a jövedelemtermelő képességben, valamint **az információs társadalom kiépítése szempontjából fontos tényezők elterjedtségében és fejlettségében.**

Az elmúlt évek, valamint napjaink informatikai és távközlési infrastruktúrájának kiépülési dinamikáját alapul véve, összességben megállapíthatjuk, hogy néhány éven belül a műszaki-technikai feltételek, illetve a kommunikációs hálózat elérhetősége tekintetében a megye minden primer körzetében megfelelő körülményeket, s jó minőségű szolgáltatási színvonalat fognak biztosítani a fogyasztók számára. Ezért **a jövőbeli fejlődési lehetőségeket jellemzően nem az informatikai szektor infrastruktúrájának milyensége, állapota határozza meg, hanem egyre inkább a humán tényezők adaptációs képességének megléte, vagy hiánya. Egy-egy terület fejlesztési potenciálját tehát a jövőben a lakosság**

iskolai végzettsége, speciális készségei és képességei, az új iránti fogékonysága, valamint alkotó cselekvőkészsége döntő mértékben befolyásolhatja.

Nagyobb hangsúlyt kell helyezni a fejlesztési folyamat során a helyi igények kielégítésére. A kérdőívezésünk során ugyanis megállapítást nyert, hogy **az Internet használat és az internetes kultúra terjesztésében — a legtöbb esetben — nem lehet minden térségben, vagy településen a nagyvárosokban bevált módszereket alkalmazni.** Ez abból is adódik, hogy az elmaradottabb kistérségekben még nem magától értetődő az internetes elérés, így náluk ez képezi az elsődleges problémát.

A kérdőívünkre választ adó 54 Bács-Kiskun megyei településen a polgármesteri hivatalok tájékoztatása szerint mintegy 5,3%-os lehet az internetes penetráció. A válaszoló települések felénél egy vagy maximum két közintézményben (leginkább a polgármesteri hivatalban, az iskolában, a könyvtárban, vagy a teleházban) vehető igénybe internetes szolgáltatás. Az eltérő lehetőségeket jól mutatja, hogy míg a megye több településén minden iskolában elérhető az Internet, addig a kérdőívezésben résztvevő települések 1/3-ad részében még egyetlen iskolába sem vezették be az Internetet.

A lakossági Internet penetráció növekedésének legnagyobb gátját a válaszadók 39%-a elsődlegesen az alacsony keresetekkel, 22%-a a még mindig magas távközlési árakkal, míg 13%-a az informatikai ismeretek hiányával magyarázza.

A kutatásba bevont önkormányzatok, az információs társadalom fejlesztése érdekében, a legfontosabb feladatnak még mindig a távközlési díjak csökkentését (79,6%), az informatikai infrastruktúra fejlesztését (75,9%), az iskolázottsági színvonal emelését (51%), ezen belül az informatikai oktatás bővítését (72%), továbbá a szélessávú Internet kapcsolatok elterjesztését (31,5%) tartják. Érdemes megjegyezni, hogy például a tartalomszolgáltatás sokszínűsége (3,7%), minőségének javítása (5%), az elektronikus szolgáltatások körének bővítése (38%), a vállalkozások kooperációs kapcsolatainak erősítése (9%), alig kapott említést, illetve a fontossági sorrendben az utolsók között hozták szóba. Ez a prioritási sorrend érthető is olyan területeken, ahol még közel sem teljes az informatikai infrastruktúra kiépültsége, valamint nem tisztázott a rendszer működtetésének és finanszírozásának a kérdése.

Hasonlóan józan (az önkormányzatok saját lehetőségeiket reálisan látó, s a programok helyi megvalósíthatóságát jól tükröző) válaszokat kaptunk az információs társadalom erősítését szolgáló települési programok bevezetésének szükségességét firtató kérdésünkre, melyben az önkormányzatok a legfontosabb feladatnak az információs portálok, a munkaerő-piaci és közigazgatási adatbázisok létrehozását, valamint — az informatikai kultúra terjesztése

érdekében — teleházak kialakítását, fejlesztését tartották. Érdemes kiemelni, hogy a megfelelő informatikai kiépítettséget, jelentős saját forrásokat, s komoly szervezési háttérrel igénylő programok esetében lényegesen kisebb (5% alatti) említési gyakoriságot tapasztalhattunk.

A települési információs programok említési gyakoriságai:

- Információs és tájékoztató portálok létrehozása az uniós pályázatok és kooperációs kapcsolatok fejlesztése érdekében (46,3%)
- Napi frissítésű kistérségi munkaerő-piaci adatbázis létrehozása (46,3%)
- Közigazgatási és egyéb információs adatbázisok széleskörű elérése (33,3%)
- Teleház fejlesztés (33,3%)
- Elektronikus ügyintézés bevezetése (14,8%)
- Távközlés lehetőségeinek bővítése (11%)
- Új integrált települési portál beindítása (11%)
- Az elektronikus kereskedelem fejlesztése (3,7%)
- A távgyógyászat feltételeinek kialakítása (1,8%)
- E-content programok beindítása (0%)

A kapott adatok alapján, és a nemzetközi trendeket figyelembe véve megállapíthatjuk, hogy az elkövetkező években növekedni fog a helyi döntéshozók felelősége az informatikai alkalmazások terjesztésében (növelve ezzel az adaptációs készséget) és az „élethossziglan” történő tanulás érdekeltségi rendszerének kidolgozásában. Az információs társadalom kiépítésének és fejlesztésének sikere ugyanis nem képzelhető el széleskörű társadalmi részvétel nélkül. Törekedni kell a hátrányos helyzetben lévő társadalmi csoportok iskolázottsági, kulturális és életszínvonalbeli felzárkóztatására. Hiszen ennek hiányában nem csak a területi kiegyenlítődés esélyei sérülnek, hanem új típusú társadalmi feszültségek is keletkezhetnek.